

Ravnopravni pristup

Kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborne i političke procese

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Ovaj priručnik je sačinjen da bi bio podnet na razmatranje Agencije Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj (The United States Agency for International Development - USAID). Priredile su ga Međunarodna fondacija za izborne sisteme (The International Foundation for Electoral Systems) i Nacionalni demokratski institut (The National Democratic Institute). Stavovi autora iznešeni u ovoj publikaciji ne oslikavaju nužno i stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

Ravnopravni pristup

Kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborne i političke procese

Ravnopravni pristup: kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborne i političke procese

© 2014 by IFES. All rights reserved.

Izjava o dopuštenju: Nijedan deo ove publikacije se ne sme reproducirati u bilo kom obliku i na bilo koji način, elektronski ili mehanički, kao što su fotokopiranje, snimanje ili bilo koji drugi način pohranjivanja informacija, bez pismenog odobrenja od strane IFES-a.

Zahtevi za dozvolu bi trebalo da sadrže sledeće informacije:

- Opis materijala koji želite da kopirate.
- Svrhu u koju će kopirani materijal biti upotrebljen i način na koji će to biti učinjeno.
- Vaše ime, zvanje, naziv kompanije ili organizacije, broj telefona, broj faksa, e-mail adresu i poštansku adresu.

Molimo Vas da zahtev za dozvolu pošaljete na adresu:

International Foundation for Electoral Systems
1850 K Street, NW, Fifth Floor
Washington, D.C. 20006
E-mail: editor@ifes.org
Fax: 202.350.6701

Slika na koricama: Tsheten Dorji, Butan.

Slike na stranama 26, 31, 55 (na vrhu i na dnu) su vlasništvo NDI-ja.

Sve ostale fotografije su vlasništvo IFES-a.

Sažetak teksta napisan jednostavnijim jezikom (easy-to-read) pripremila Grainne de Paor iz organizacije Down Syndrome Ireland.

Ova publikacija je posvećena Jusdijani, ambasadoru zajednice osoba sa invaliditetom. Njeni neumorni napor su izvor beskrajnog nadahnuća za njene partnere u jugoistočnoj Aziji i drugde.

O IFES-u i NDI-ju

Međunarodna fondacija za izborne sisteme (International Foundation for Electoral Systems)

Međunarodna fondacija za izborne sisteme (IFES) se zalaže za pravo građana da učestvuju u slobodnim i fair izborima. Naša nezavisna ekspertiza jača izborne sisteme i izgrađuje lokalni kapacitet za pronalaženje održivih rešenja.

Kao globalni lider u promociji demokratije, mi unapređujemo dobro upravljanje i demokratska prava tako što:

- Pružamo tehničku pomoć izbornim zvaničnicima
- Dajemo podršku slabo zastupljenim ljudima da učestvuju u političkom procesu
- Koristimo praktična saznanja za poboljšanje izbornog ciklusa

IFES ima ogromno iskustvo u vođenju inicijativa u celom svetu koje promovišu izborna i politička prava osoba sa invaliditetom. IFES sarađuje sa nizom različitih organizacija osoba sa invaliditetom, kao i sa udruženjima građana i predstavnicima vlasti. U to spada i primena ekspertize na globalna sredstva, kao što je www.ElectionAccess.org – prvi globalni resurs za političko učešće osoba sa invaliditetom. Kao priznanje za svoje napore, IFES je dobila nagradu “InterAktivno uključivanje osobe sa invaliditetom” (The InterAction Disability Inclusion Award) 2011. godine.

Počev od 1987. IFES je radila u više od 135 zemalja – od demokratija u razvoju do onih potpuno razvijenih. Za više informacija posetite sajtove www.IFES.org i www.ElectionAccess.org.

Nacionalni demokratski institut (National Democratic Institute)

Nacionalni demokratski institut (NDI) je neprofitna, nezavisna, nevladina organizacija koja podržava aspiracije ljudi iz čitavog sveta da žive u demokratskim društвима koja prepoznaju i promovišu osnovna ljudska prava.

Od svog osnivanja 1983. godine NDI i njegovi lokalni partneri radili su na podršci i jačanju demokratskih institucija i postupaka putem jačanja političkih partija, građanskih organizacija i parlamenta, obezbeđivanjem izborâ i promovisanjem učešća građana, i otvorenosti i odgovornosti vlasti.

Sa članovima i dobrovoljnim političkim praktičarima iz više od 100 nacija, NDI spaja pojedince i grupe kako bi mogli da podele ideje, znanje, iskustva i stručnost. Partneri bivaju upoznati sa najboljim praksama na polju međunarodnog demokratskog razvoja koje se mogu prilagoditi u skladu sa potrebama pojedinačnih država. Multinacionalni pristup Nacionalnog demokratskog instituta ističe poruku da, iako ne postoji jedinstveni demokratski model, postoje izvesni suštinski principi koje dele sve demokratije.

Rad instituta potvrđuje principe istaknute u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima. On takođe promoviše razvoj institucionalnih kanala komunikacije između građana, političkih institucija i izabranih zvaničnika, i jača njihovu sposobnost da poboljšaju kvalitet života za sve građane. Za više informacija o NDI posetite www.NDI.org.

Izrazi zahvalnosti

Priručnik "Podjednaki pristup" su napisali Virdžinija Etkinson iz Međunarodne fondacije za izborne sisteme (IFES) i Aron Azelton i Kent Fog iz Nacionalnog demokratskog instituta (NDI).

IFES i NDI bi želeli da izraze duboku zahvalnost mnogim organizacijama i pojedincima koji su uložili svoju stručnost i vreme u razvoj ovog priručnika. Od ogromne koristi po konačnu verziju priručnika bile su pronicljive primedbe sledećih recenzentata i organizacija:

- Patrika Klarka – izvršnog direktora Down Syndrome Ireland
- Kristine Francisko – osnivača Kruga žena sa invaliditetom (Circle of Women with Disabilities), Dominikanska Republika
- Suzan Henderson – izvršnog direktora Fonda za prava osobe sa invaliditetom i odbranu obrazovanja (Disability Rights and Education Defence Fund), sa sedištem u SAD
- Ane Loson – vanrednog prredavača predmeta Prava osobe sa invaliditetom i zakoni na Univerzitetu u Lidsu, Velika Britanija
- Farai Mukute – izvršnog direktora Nacionalnog udruženja društava za brigu o osobama sa hemidikepom, Zimbabve
- Aleksandrije Panehal – iz Agencije Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj/Dominikanska Republika, Direktor misije
- Hišama Rašidića – savetnika, iz Marokanskog kolektiva za promociju prava osoba sa invaliditetom
- Suzan Sigal – suosnivača i generalnog direktora Mobility International USA
- Stefana Tromela – izvršnog direktora Međunarodne alijanse osoba sa invaliditetom (International Disability Alliance) sa sedištem u Švajcarskoj
- Jusdijane – savetnika za prava osobe sa invaliditetom, iz Indonežanskog udruženja osobe sa invaliditetom
- Centra za orientaciju društva, Srbija
- Forum mladih sa invaliditetom, Srbija

IFES i NDI bi takođe želeli da najsrdačnije zahvale kolegama koji su pružili tehničku podršku zasnovanu na sopstvenim iskustvima u radu sa upravljačkim izbornim telima i građanskim grupama, i to: Dejvidu Enisu, Kajlu Lemardžiju i Maksimu Zalvidaru iz IFES-a, kao i Jeleni Avramović, Petu Merlou i Tomasu Keliju iz NDI-ja. Ovaj priručnik je postao bolji zahvaljujući oštrom oku Erike Šejn i uredničkom umeću i daru za grafički dizajn Bele Desai i Džejn Miler iz IFES-a.

Napokon, izrada priručnika "Podjednaki pristup" ne bi bila moguća bez jake podrške Agencije Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj, a pre svih zahvaljujući Robu Horvatu i Leji Mekson.

Sadržaj

Akronimi i skraćenice.....	3
Definicija ključnih pojmova.....	5
Izvršni rezime (pojednostavljen tekst).....	8
Izvršni rezime.....	15
Uvod.....	19
Odeljak 1: Osnovni pojmovi invalidnosti.....	25
Šta je invalidnost?.....	25
Jezik zasnovan na pravima.....	26
Raznolikost zajednice osoba sa invaliditetom.....	27
Organizacije osoba sa invaliditetom (DPO).....	28
Mapiranje DPO zajednice.....	29
Zakonska osnova političkih prava osoba sa invaliditetom.....	30
Politike u oblasti invalidnosti u agencijama za razvoj pomoći.....	32
Prevazilaženje prepreka.....	34
Strategije za inkluzivnu podršku izbornim i političkim procesima.....	35
Izborni ciklus.....	36
Odeljak 2: Predizborni period.....	39
Procene sa stanovišta invalidnosti.....	40
Reforma izbornog zakona.....	40
Inkluzivna izborna administracija.....	42
Odeljak 3: Izborni period.....	51
Posmatranje.....	51
Nominiranje kandidata.....	53
Kampanje.....	54
Sprovodenje izbornog dana.....	56
Obaveštavanje o rezultatima.....	56
Rezolucija o osporavanju rezultata izbora.....	56
Odeljak 4: Postizborni period.....	59
Provere biračkog mesta.....	59
Dokumentovanje naučenih lekcija.....	60

Dostupnost vladinih institucija.....	60
Izgradnja kapaciteta organizacija osoba sa invaliditetom.....	60
Kriterijumi selekcije članova izborne komisije.....	61
Inkluzivno građansko obrazovanje.....	61
Odeljak 5: Izazovi.....	63
Odsustvo podataka.....	63
Diskriminacija.....	63
Operativno okruženje.....	64
Obavezno glasanje.....	64
Vođstvo.....	64
Dostupna tehnologija.....	65
Nadzor i evaluacija.....	65
Deljenje naučenih lekcija.....	66
Odeljak 6: Studija slučaja Dominikanske Republike.....	69
Pregled.....	69
Na koji način je projekat uključio osobe sa invaliditetom u izbore i politički život?.....	69
Izazovi i naučene lekcije.....	72
Rezultati projekta.....	73
Preporuke.....	73
Dodatak: Prekretnice u pristupu izborima.....	75
Decembar 1984 – Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima – Član 21.....	75
Mart 1976 – Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima – Član 25.....	75
Septembar 2001 – Međuamerička konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv osoba sa invaliditetom – Član 3.....	76
Maj 2008 – Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom – Član 29.....	76
Maj 2010 – Evropski sud za ljudska prava – <i>Kiss protiv Mađarske</i>	77
Novembar 2011 – Deklaracija Balija o povećanju uloge i učešća osoba sa invaliditetom u ASEAN zajednici.....	78
Novembar 2011 – Preporuka CM/Rec(2011)14 komiteta ministara Saveta Evrope u vezi sa učešćem osoba sa invaliditetom u političkom i privatnom životu.....	78
Decembar 2011 – Revidirana interpretativna deklaracija Venecijanske komisije po pitanju kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima koja se tiču učešća osoba sa invaliditetom.....	79
Decembar 2011 – Ekonomski i socijalna komisija UN-a za Aziju i Pacifik – Regionalne konsultacije zainteresovanih strana za međuvladin sastanak visokog nivoa povodom konačne revizije sprovođenja Decenije osoba sa invaliditetom u Aziji i na Pacifiku, 2003-2013 (drugi rok).....	81
Decembar 2011 – Tematska studija kancelarije Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava o učešću osoba sa invaliditetom u političkom i javnom životu.....	82
Novembar 2012 – Privrženost Balija ravnopravnom pristupu izborima.....	83

Akronimi i skraćenice

ADA	Zakon o pravima Amerikanaca sa invaliditetom (<i>Americans with Disabilities Act</i>)
AGENDA	Generalna izborna mreža za pristup osoba sa invaliditetom u jugoistočnoj Aziji (<i>General Election Network for Disability Access in Southeast Asia</i>)
ASEAN	Asocijacija nacija jugoistočne Azije (<i>Association of Southeast Asian Nations</i>)
CRPD	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (<i>Convention on the Rights of Persons with Disabilities</i>)
CSO	Organizacija civilnog društva (<i>Civil society organization</i>)
DPO	Organizacija osoba sa invaliditetom (<i>Disabled persons' organization</i>)
EMB	Upravljačko izborno telo (<i>Election management body</i>)
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (<i>International Covenant on Civil and Political Rights</i>)
IFES	Međunarodna fondacija za izborne sisteme (<i>International Foundation for Electoral Systems</i>)
INGO	Međunarodna nevladina organizacija (<i>International non-governmental organization</i>)
LGBT	Lezbejke, gej, biseksualne i transrodne osobe
NDI	Nacionalni demokratski institut (<i>National Democratic Institute</i>)
NGO	Nevladina organizacija (<i>Nongovernmental organization</i>)
PSA	Saopštenje za javnost (<i>Public service announcement</i>)
UN	Ujedinjene nacije
UDHR	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (<i>Universal Declaration of Human Rights</i>)
UN ESCAP	Ekonomski i socijalna komisija Ujedinjenih nacija za Aziju i Pacifik (<i>United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific</i>)
UN OHCHR	Kancelarija Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (<i>United Nations Office for the High Commissioner for Human Rights</i>)
USAID	Agencija Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj (<i>United States Agency for International Development</i>)
WHO	Svetska zdravstvena organizacija (<i>World Health Organization</i>)

Definicija ključnih pojmoveva

Dolenavedeni pojmovi se često spominju kroz ceo ovaj priručnik. Tabela 1 definiše upotrebu svake od reči u ovom kontekstu i daje primer za dodatna uputstva.

Tabela 1: Definicija ključnih pojmoveva

Pojam	Definicija	Primer
Dostupno	Sajt, objekat, radno okruženje, usluga ili program kojima osobe sa invaliditetom mogu lako pristupiti, u koje mogu ući, kojima mogu upravljati, u kojima mogu učestvovati i/ili bezbedno koristiti, nezavisno i sa dostojanstvom	Biračko mesto na kojem glasač koji koristi invalidska kolica može bez ičje pomoći da se kreće
Dostupni formati	Štampane, audio ili vizuelne informacije koje su dostupne osobama sa invaliditetom	Brajeva azbuka, taktilna, krupno odštampana slova, znakovni jezik, pojednostavljen tekst
Pomoćna alatka	Sredstvo koje pruža pomoć prilikom izvršenja nekog zadatka ili neke druge funkcije, a koje bi inače bilo teško ili nemoguće	Taktilno pomagalo za glasanje ili lupa
Brajeva azbuka	Sistem pisanja koji se sastoji iz izdignutih tačaka i koji upotrebljavaju slepi ili ljudi sa lošim vidom	
Organizacija koja se bavi različitim vrstama invalidnosti	Organizacija koju čine ljudi sa različitim vrstama invaliditeta	Disabled People's International ¹ (Međunarodno udruženje osoba sa invaliditetom) je mreža nacionalnih organizacija osoba sa invaliditetom
Organizacija osoba sa invaliditetom	Građanska organizacija koju vode i čiji su članovi osobe sa invaliditetom	Nigerijsko nacionalno udruženje gluvih ² čine Nigerijci koji su gluvi ili imaju loš sluh, i ono se bavi promovisanim i zaštitom njihovih prava

1 Disabled People's International. <<http://www.dpi.org/>>.

2 Nigerian National Association of the Deaf. "Nigerian National Association of the Deaf." <<http://www.nnadeaf.org/>>.

Pojednostavljen tekst	Tekst čiji su sadržaj, jezik, ilustracije i grafički izgled uprošćeni kako bi se osobe sa intelektualnom invaliditetom ili one kojima jezik na kojem je tekst napisan nije maternji lako njime koristile	Preporuke za pristupačne izbore u Evropi organizacije Inkluzija Evrope ³ ili Izvršni rezime na strani 8 ovog priručnika
Inkluzija (uključivanje)	Umesto da postoje usluge koje bi mogle odvojiti osobe sa invaliditetom od ostalih građana, osobe sa invaliditetom su, ravноправno sa ostalim građanima, uključene u sve izborne aktivnosti, u šta spadaju i liderске pozicije	Umesto da tek imaju pokretnu glasačku kutiju koja se može doneti do glasačevog doma, glasačko mesto bi trebalo da bude pristupačno kako bi glasač mogao da glasa na istom mestu kao i ostali građani, ukoliko on(a) to želi
Intelektualna invalidnost	Termin koji se koristi u slučaju kada postoje ograničenja sposobnosti pojedinca da uči i funkcioniše u svakodnevnom životu na očekivanom nivou	Daunov sindrom ili autizam
Uključivanje u glavne tokove	Proces u kome se osobe sa invaliditetom integrišu kao ravnopravni učesnici i lideri u programe pomoći i društvo	Izrada javnog saopštenja pri čemu se glumci sa invaliditetom pojavljuju u televizijskom prilogu, kao što je to učinjeno u Gvatemali ⁴
Psihosocijalna invalidnost	Psihološka stanja koji utiču na kognitivne i emotivne procese, i ponašanje	Depresija ili šizofrenija
Razumna usluga	Provision of materials or environment that allow persons with disabilities to participate and contribute on an equal basis with others	A tactile ballot guide is a reasonable accommodation because it gives voters who are blind or have low vision the same opportunity to vote in secret and without assistance
Taktilni tekst	Ispućena slova koja se mogu upotrebiti u situacijama kada se osobe slabo koriste Brajevom abzukom	

3 Inclusion Europe. "Recommendations for Accessible Elections in Europe." European Union. <http://www.inclusion-europe.org/images/stories/documents/Project_ADAP/ETR_Policy_Recommendations_EN.pdf>.

4 Guatemala's Supreme Electoral Tribunal. Ahora todos somos del mismo equipo, Votando vamos por Guate. Guatemala's Supreme Electoral Tribunal, 2011.

Dvostruki pristup	Obuhvata uključivanje osobe sa invaliditetom u glavne tokove svih aktivnosti i politika, kao i izradu posebnih programa na temu invalidnosti. Ovo je omiljeni pristup USAID-a u razvoju uključivanja osoba sa invaliditetom	Navođenje osoba sa invaliditetom u materijale za edukaciju birača, kao i izrada materijala za edukaciju birača namenjenih isključivo osobama sa invaliditetom
Krovna organizacija	Organizacija osoba sa invaliditetom koja se sastoji iz organizacija-potpisnica koje su usredsređene na pojedinačne tipove invalidnosti ili grupe osoba sa invaliditetom	Nepalska nacionalna federacija osoba sa invaliditetom ⁵ ima za potpisnice organizacije poput Nepalske fondacije za mentalno zdravlje i Nepalskog udruženja žena sa invaliditetom
Univerzalni dizajn	Sve zgrade, materijali i procesi se od samog početka planiraju tako da budu dostupni i osobama sa invaliditetom i onima bez	Nova zgrada na kojoj su pristupne rampe i liftovi ugrađeni u toku same gradnje a ne kasnije

5 National Federation of the Disabled Nepal. <<http://www.nfdn.org.np/>>.

Ravnopravni pristup: kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborne i političke procese

Ovaj priručnik govori o tome kako osobe sa invaliditetom mogu da učestvuju u izborima i politici.

Ovaj priručnik objašnjava kako učestvovanje u politici može pomoći osobama sa invaliditetom da utiču na **politike** koje su važne za njihov život.

Politike su planovi koje izvršava vlada.

Jedan od načina na koji osobe sa invaliditetom učestvuju u politici je glasanje na izborima. Glasanje daje osobama sa invaliditetom jači politički glas.
Osobe sa invaliditetom koji glasaju na izborima pokazuju javnosti da su oni ravnopravni građani.

Priručnik ističe izazove sa kojim se osobe sa invaliditetom susreću kada učestvuju u politici.

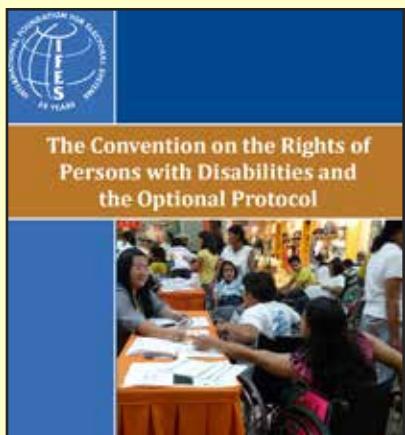
Ovaj priručnik nudi ideje kako da se ovi izazovi tretiraju.

Ovaj priručnik nudi ideje o različitim načinima na koje osobe sa invaliditetom mogu da učestvuju u izborima i politici.

Ovaj priručnik objašnjava da je važno sarađivati. Osobe sa invaliditetom moraju biti uključeni u sve odluke koje će uticati na njihov život.

Političari, mediji i organizacije osoba sa invaliditetom su neke od grupa koje bi trebalo da rade zajedno.

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom se kraće naziva CRPD.

CRPD je zakonski dokument o pravima osoba sa invaliditetom da učestvuju u javnom životu.

Delovi ovog dokumenta nazvani Član 12 i Član 29 govore o osobama sa invaliditetom koji učestuju u izborima.

Ovaj priručnik podržava ciljeve iz CRPD-a.
Ovaj priručnik daje 4 glavne ideje kako pomoći osobama sa invaliditetom da učestvuju u politici.

1. Pružiti obuku o politici osobama sa invaliditetom i njihovim organizacijama.
2. Pružiti podršku vladi i ljudima koji se bave politikom da razviju politike i partnerstva koja će pomoći osobama sa invaliditetom da učestvuju u politici.
3. Uključiti organizacije osoba sa invaliditetom u razvoj edukativnih kampanja o glasanju za javnost.
4. Pomoći političkim partijama da uključe osobe sa invaliditetom u planiranje i pripremu izbora.

Ovaj priručnik ima 4 glavna dela:

Prvi deo objašnjava koje reči bi trebalo koristiti kada se govori o raznim vrstama invalidnosti.

Drugi deo govori o tome šta se dešava pre izbora. Ovaj deo priručnika je o tome kako bi trebalo uključiti osobe sa invaliditetom u izbore i politiku. Neke od ideja u ovom odeljku su:

- Informacije o izborima bi trebalo da budu dostupne.

Dostupno je ono mesto u koje čovek može da uđe.

Dostupne su i one informacije koje ljudi mogu da razumeju.

- Promena zakona koji otežavaju osobama sa invaliditetom da učestvuju u izborima.

Drugi deo takođe govori o programima koje organizacije osoba sa invaliditetom mogu da upotrebe da razviju svoj uticaj u različitim periodima izbora.

Treći deo priručnika govori o tome šta se dešava za vreme izbora.

Treći deo nudi sledeće ideje:

- Da osobe sa invaliditetom i njihove organizacije bi trebalo da rade u partnerstvu sa drugim grupama. Posao partnera bi bio da nadgledaju izbore kako bi bili sigurni da osobe sa invaliditetom mogu da učestvuju u izborima.
- Da se omogući osobama sa invaliditetom da budu kandidati ako to žele.
- Pomoći političkim partijama da ponude informacije u pristupačnim oblicima. O pomoći organizacijama osobe sa invaliditetom da imaju svoj glas u toku izbora. O izradi pravila koja omogućavaju da informacije o izborima budu dostupne.
- Pomoći organizacijama osobe sa invaliditetom da imaju svoj glas u toku izbora.
- Izrada pravila koja omogućavaju da informacije o izborima budu dostupne.
- Kako učiniti da glasanje bude dostupno.
- Kako učiniti da rezultati izbora budu dostupni osobama sa invaliditetom.

Četvrti deo govori o tome šta se dešava posle izbora.

Poslednji deo priručnika govori o osobama sa invaliditetom koji učestvuju u izborima i politici u Dominikanskoj Republici.

Izvršni Rezime

Ravnopravni pristup: kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborne i političke procese je priručnik koji nudi strategije i instrumente za jačanje učešća osoba sa invaliditetom u izbornim i političkim procesima. Zasnovan na iskustvu Međunarodne fondacije za izborne sisteme (IFES) i Nacionalnog demokratskog instituta (NDI), ovaj priručnik prepoznaje fundamentalnu ulogu koje političko učešće igra u pomoći osobama sa invaliditetom da utiću na politike koje, sa druge strane, utiću na njihov život, i da zasnuju fondaciju za uključenje u sve aspekte društva.

Izbori nude jedinstvenu priliku za pojačano učešće i promenu percepcije javnosti u vezi sa sposobnostima osoba sa invaliditetom. Kao rezultat toga, osobe sa invaliditetom mogu imati jači politički glas i biti u većoj meri priznati kao ravnopravni građani. To otvara prostor za stalno učešće u njihovim zajednicama, i socijalnu i ekonomsku integraciju.

Ravnopravni pristup prepoznaje izazove sa kojima se osobe sa invaliditetom susreću i nudi načine za njihovo ublažavanje. Ovaj priručnik prepoznaje i to da - pored ovih jedinstvenih prepreka, osobe sa invaliditetom nailaze i na one iste izazove sa kojim se suočavaju i građani u novim demokratijama ili demokratijama u razvoju. Ravnopravni pristup sadrži smernice o tome kako ospozobiti osobe sa invaliditetom za aktivne uloge u izbornom procesu u kome mogu učestvovati kao administratori izbora, izborni službenici, glasači, kandidati, zagovornici politika, kontrolori, edukatori i/ili učesnici u kampanjama. Učešće daje moć osobama sa invaliditetom i pozitivno oblikuje politički proces i ishode demokratizacije.

Mnogi od pristupa iznetih u *Ravnopravnom pristupu* naglašavaju značaj partnerstva sa čitavim nizom zainteresovanih strana, kao što su izborni zvaničnici, mediji, političke partije, organizacije osobe sa invaliditetom (DPOs) i druge građanske organizacije. Međutim, koji god pristup za povećanje političke inkluzije da se koristi, važno je uključiti osobe sa invaliditetom od samog početka izrade programa. Ovim se želi obezbediti da i osobe sa invaliditetom budu ravnopravni partneri sa pravom glasa prilikom donošenja odluka koje se tiču i njihovih života.

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD) služi kao usmeravajući okvir za ovaj priručnik i pruža zakonsku osnovu i skup standarda za potpuno i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u javnom životu. Članovi 29 i 12 su od posebne važnosti za izborne aktivnosti.

U svrhu podrške ciljevima CRPD-a, ovaj priručnik predstavlja četiri međusobno zavisne strategije za povećanje stepena političkog učešća osoba sa invaliditetom:

- Izgraditi kapacitet organizacija osoba sa invaliditetom i ospozobiti njihove članove putem obuka o izbornom sistemu, strukturi vlasti i osnovnim organizacionim i zastupničkim veštinama. Ovim se potpomaže izgradnja političkog profila organizacija osoba sa invaliditetom i omogućava da organizacije predstave svoje probleme u vidu političkog programa.
- Podržati vladine institucije poput zakonodavnih i upravljačkih izbornih tela kako bi se izgradili zakonski i nadzorni okviri koji pružaju priliku za povećanje stepena političkog učešća osoba sa invaliditetom i ohrabruju partnerstva sa organizacijama osoba sa invaliditetom.

- Uključiti organizacije osoba sa invaliditetom u široke građanske koalicije kako bi se sproveli nadzor domaćih izbora ili kampanje edukacije glasača.
- Pomoći političkim partijama da pruže značajnu pomoć osobama sa invaliditetom u procesu kreiranja strategija izborne kampanje i razvoja političkih pozicija, i ohrabriti partije da omoguće osobama sa invaliditetom da budu kandidati i imaju liderske uloge.

Na početku ovog priručnika dat je pregled koncepata i terminologije u vezi sa invalidnošću, sa naglaskom na raznolikost zajednice osobe sa invaliditetom i najbolju praksu konsultovanja lokalne zajednice osobe sa invaliditetom pod uslovima koji njima odgovaraju. Srednji deo Ravnopravnog pristupa se bavi izbornim ciklusom, sa naglaskom na to kako programi mogu da utiču na prepreke i uvećaju sposobnost organizacija osoba sa invaliditetom da iskažu svoju moć i uticaj u različitim etapama izbornog procesa. Priručnik se završava studijom slučaja o naporima načinjenim u Dominikanskoj Republici za povećanje dostupnosti izbora - prikazivanjem naučenih lekcija o tome kako povećati uticaj programa.

Ravnopravni pristup takođe naglašava izazove u sprovođenju progama inkluzivnih izbora, u koje spadaju:

- Nepostojanje dostupnih podataka o broju i lokaciji osoba sa invaliditetom u zemljama u razvoju
- Društvena diskriminacija
- Političko izazovna radna okruženja u kojima predstavnici vlasti obeshrabruju učešće građana
- Mere za obavezno glasanje putem kojih se osobe sa invaliditetom novčano kažnjavaju ako ne glasaju ili bivaju automatski izbrisani sa biračkih spiskova
- Mali broj liderskih prilika za osobe sa invaliditetom
- Ograničeni kapacitet lokalnih izbornih tela za sprovođenje rešenja dostupne tehnologije
- Ograničeni kapacitet lokalnih izbornih tela za sprovođenje rešenja dostupne tehnologije

Pored toga, ovaj priručnik razmatra prednosti posmatranja i procene uticaja izbornih programa koji odvajaju podatke na osnovu invaliditeta i skupljaju kvalitativne podatke o uključenju osobe sa invaliditetom. IFES je pokrenuo sajt www.ElectionAccess.org koji služi kao platforma za razmenu naučenih lekcija o tretiranju ovih problema.⁶

Pristupi i primeri programa naglašeni kroz čitav ovaj priručnik može pomoći u obezbeđivanu učešća osoba sa invaliditetom u političkom životu na ravnopravnoj osnovi. Kako bi mogle da se sagledaju sve moguće prepreke, pažnja se mora usmeriti i ka problemima pre i posle izbornog dana. Iako je važno napraviti presedan, jedni izbori neće ukloniti sve fizičke i društvene prepreke ili izmeniti preovlađujuće negativne poglede na osobe sa invaliditetom. Ravnopravan pristup nastoji da lokalnim i državnim vlastima, međunarodnim organizacijama, građanskim udruženjima, stručnjacima za razvoj i donatorima pruži sredstva i znanje neophodne kako bi se obebedilo da se svaki glas čuje pre, za vreme i posle izbornog dana.

Prava demokratija je ona koja uzima u obzir sve građane, uključujući i one sa invaliditetom.

⁶ www.ElectionAccess.org je pokrenut 1998; sajt je trenutno u procesu redizajniranja.

Šta se nalazi unutra

Odeljak 1 razmatra koncepte invaliditeta i prihvatljivu terminologiju, sa naglaskom na različitost zajednice osobe sa invaliditetom.

Odeljak 2 ukratko izlaže sledeće pristupe i razmatranja u **predizbornom periodu**:

- Predizborne procene načinjene kroz prizmu invalidnosti
- Reformi izbornog zakona u svrhu uklanjanja prepreka za glasanje i generalnog povećanja stepena dostupnosti
- Inkluzivna izborna administracija posmatrana kroz prizmu invalidnosti na svim nivoima pripreme

Odeljak 3 ispituje sledeće aspekte i moguće intervencije za vreme **izbornog perioda**:

- Podrška partnerstvima između nacionalnih ili međunarodnih posmatračkih grupa i organizacija osoba sa invaliditetom, i uključivanje osoba sa invaliditetom kao kratkoročnih i dugoročnih posmatrača i kontrolora
- Osposobljavanje osoba sa invaliditetom u toku procesa podnošenja kandidatura da budu prihvatljivi kandidati
- Podrška upravljačkim izbornim telima i političkim partijama za deljenje informacija u pristupačnim formatima i pružanje konkretne pomoći osobama sa invaliditetom u toku kampanje
- Pružanje pomoći organizacijama osoba sa invaliditetom da dobiju izborna obećanja od kandidata i političkih partija da će povećati svest o zastupničkim inicijativama i problemima birača, i da će smatrati izabrane zvaničnike odgovornim
- Promovisanje pravila ponašanja političkih pariteta i kandidata, u koja spadaju i pružanje informacija u pristupačnim oblicima i uključivanje osoba sa invaliditetom u aktivnosti
- Organizovanje debata sa kandidatima na temu politika koje utiču na osobe sa invaliditetom i stvaranje da sve debate sa kandidatima budu dostupne osobama sa invaliditetom
- Podrška upravljačkim izbornima telima u sprovođenju mera dostupnosti na izborni dan
- Objavljivanje rezultata u pristupačnim oblicima
- Obezbeđivanje pristupa mehanizmima osporavanja izbora i procesima odlučivanja o pritužbama

Odeljak 4 istražuje sledeće prilike za neprekidnu angažovanost u **postizbornom periodu**:

- Provere glasačkih mesta koje uključuju i ovlašćenje da se izreknu kazne kada se standardi o pristupačnosti ne primenjuju
- Inkluzivni proces revizije kako bi se usvojile naučene lekcije i procenio uticaj akcija preduzetih sa ciljem povećanja dostupnosti
- Obezbeđivanje dostupnosti vladinih institucija

Ovaj priručnik se završava studijom slučaja o Dominikanskoj Republici koja:

- Iznosi naučene lekcije
- Pokazuje kako povećati uticaj programa uključivanjem osoba sa invaliditetom u toku izrade programa

Birač u Libiji dobija tintu na dedo prikazujući da je glasao na izbornom danu.

Uvod

“Mi imamo moralnu dužnost da uklonimo prepreke ka učešću, i da uložimo dovoljna sredstva i stručnost u otključavanje ogromnog potencijala osobe sa invaliditetom. .”

Stiven Hoking

Autor, Fizičar, Aktivista

Izveštaj Svetske zdravstvene organizacije (WHO) o invalidnosti na svetu, 2011.

Efektivni demokratski razvoj podrazumeva težnju da najsiromašniji i namarginalizovani građani imaju značajan glas u donošenju odluka koje se tiču njihove dobrobiti. Pa ipak, osobe sa invaliditetom, najsiromašnije od siromašnih, često bivaju zanemarivane, i one se bore da postignu bolji kvalitet života. Svetska zdravstvena organizacija (WHO) procenjuje da 15% svetske populacije ima invaliditet, od kojih 80% živi u zemljama u razvoju, uz potencijalno veće nivoe u postkonfliktnim zemljama. Programi pomoći demokratijama mogu osposobiti osobe sa invaliditetom za politički angažman i da postanu članovi glavnog toka društva sa pravima, odgovornostima i poštovanjem koje imaju svi građani. Osobe sa invaliditetom predstavljaju različite etničke, religiozne, socijalno-ekonomski i polne grupe. Kada jedan tako veliki, sveobuhvatni deo društva ne učestvuje u politici, to sprečava demokratiju da se produbi i omogući svim građanima pravo glasa po pitanjima vlasti koja je nad njima.

Osobe sa invaliditetom učestvuju u politici iz raznih razloga. U nekim slučajevima, oni se zalažu za interes u tesnoj vezi sa njihovim invaliditetom, kao što je pristupačnost javnih zgrada ili upotreba značkovnog jezika u školama. U drugim slučajevima, njihovi interesi se odnose na šire slojeve društva u pogledu osnovnih ljudskih potreba, kao što su pristup čistoj vodi, obrazovanju za decu ili razvoju bezbedne i sigurne zajednice. Kao i svi građani, osobe sa invaliditetom žele priliku da oblikuju svoje zajednice i, tom prilikom, budu u mogućnosti da postanu priznati i cenjeni članovi zajednice.

Da bi ostvarili ovaj status, osobe sa invaliditetom moraju da učestvuju u politici. Izbori im pružaju priliku sprovedu i ojačaju svoju moć i uticaj. Kao i u slučaju drugih građana, izbori su fundamentalni način na koji osobe sa invaliditetom mogu da izraze svoju volju i oblikuju političke ishode. Takođe, izbori omogućavaju osobama sa invaliditetom da razviju liderske i organizacione sposobnosti, ostvare veze, javno progovore o problemima koji su njima važni, pokažu svoje sposobnosti i postave osnovu za stalno učešće i liderstvo. Iz ovog razloga, izborni programi opisani u ovom priručniku su formulisani tako da prestave osobe sa invaliditetom kao ravnopravne, aktivne i angažovane građane pre, za vreme i nakon izbora.

Iako pružanje direktnе finansijske pomoći može biti uzeto u obzir, postoje mnogi drugi načini uključivanja osoba sa invaliditetom u izborne i političke procese, polazeći od njihovog učešća u odlukama o planiranju programa. To znači da osobe sa invaliditetom i njihove organizacije (DPO) bi trebalo da uvek imaju pravo glasa u programima koji ih se tiču. Princip “ništa o nama bez nas” je kamen temeljac uključivanja osoba sa invaliditetom.

O ovom priručniku

Priručnik *Ravnopravni pristup: kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborne i političke procese* nastoji da lokalnim i državnim vlastima, međunarodnim organizacijama, građanskim udruženjima, stručnjacima za razvoj i donatorima pruži sredstva i znanje neophodne za jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u izbornim i političkim programima kako bi imali veći uticaj u odlukama koje se odnose na njihovu dobrobit i zajednice. Priručnik je zasnovan na iskustvima Međunarodne fondacije za izborne sisteme (IFES) i Nacionalnog demokratskog instituta (NDI), i on stavlja akcenat na partnerstva sa upravljačkim izbornim telima i organizacijama koje vode osobe sa invaliditetom i koje se bave njihovim potrebama.

Osobe sa invaliditetom i njihove organizacije (DPO) bi trebalo da uvek imaju pravo glasa u programima koji ih se tiču. Princip “ništa o nama bez nas” je kamen temeljac uključivanja osoba sa invaliditetom.

Prednosti programa uključivanja osoba sa invaliditetom u izborne procese

Uključivanje osoba sa invaliditetom je od fundamentalne važnosti za demokratiju. Bez uključivanja svih građana nijedna zemlja nije zaista demokratska. Uključivanje osoba sa invaliditetom u politički život pruža osnovu za njihovo uvođenje u glavne tokove u svim aspektima društva. Za vreme izbora koncept građanstva se često spominje u državnim i privatnim medijima, i na taj način se definiše u javnoj svesti. Ovim se pruža jedinstvena prilika za uklanjanje društvenih stigmi tako što će se ostvariti napor da se osobe sa invaliditetom pojave rame uz rame sa ostalim građanima kao aktivni učesnici u političkom procesu. Osobe sa invaliditetom mogu da imaju iste uloge u izbornom procesu kao i drugi građani, u šta spadaju i uloge izbornih administratora i službenika, glasanje, kandidovanje, zagovaranje politika, nadgledanje glasanja i borjanje glasova, izveštavanje, edukacija glasačâ i učešće u kampanji kandidatâ i političkih partija. Učešće u svim ovim različitim aktivnostima ne samo da daje moć osobama sa invaliditetom, već uspeva i da pospeši transformaciju izbornog procesa i percepcije javnosti. Ovim se stvara osnova za stalno učešće i integraciju u društvo, obezbeđujući jednaka prava za osobe sa invaliditetom.

Ospobaljnjem osoba sa invaliditetom da zauzmu svoje mesto pored drugih građana ruše se prepreke i promoviše jednakost. Na primer, zapošljavanje osoba sa invaliditetom za poslove na biračkom mestu daje tim osobama moć i pruža izvrsnu priliku za iskorenjivanjem stereotipâ. Na isti način, uključivanje žena sa invaliditetom u program čija je svrha povećanje političkog učešća žena pruža priliku za promenu percepcija u vezi sa invaliditetom i rodom.

U dodatne pogodnosti programa izbora koji uključuju i osobe sa invaliditetom spadaju:

Inkluzivnija politika vlade

Programi izbora mogu dovesti do generalno inkluzivnije politike vlade. Ako osobe sa invaliditetom pokažu svoju brojnost i interes na glasačkom mestu, političari će biti skloniji da razviju politike koje će biti prihvatljive ovom delu društva, a u koje spadaju edukacija o uključivanju, zaposlenost, prevoz i zdravstvo. Učešćem u političkom životu osobe sa invaliditetom imaju priliku da utiču na širok spektar politika. Na primer, izborni proces često uključuje reviziju zakonskog okvira izbora. To pruža priliku za uvođenje progresivnih zakonskih koncepcata u vezi sa invaliditetom u visoka državna pravna akta.

Ospozobljene organizacije osoba sa invaliditetom kao efektivni građanski lideri

Organizacije osoba sa invaliditetom mogu biti veoma pogodne za politički aktivizam, pošto su one već organizovane kroz različite grupe za podršku i mreže i, uz izvesnu tehničku pomoć, mogu biti mobilisane kao dinamičan i entuzijastičan segment građanskog društva. Organizacije osoba sa invaliditetom su, na neki način, u prednosti u odnosu na građanske organizacije u nastajanju koje možda još uvek nemaju jasnou konstitutivnost ili regulisan skup problema koji su veoma vidljivi i koji zahtevaju političku akciju. Dok mnogim organizacijama osoba sa invaliditetom i dalje nedostaju dodatni kapaciteti za efektivni angažman u politici, njihove fundamentalne karakteristike im pružaju jaku osnovu za pilitičko organizovanje i delovanje.

Veći stepen uključivanja svih građana

Programi uključivanja u izbore mogu otvoriti i procese ua druge građane. Mnoge reforme koje za cilj imaju potrebe osoba sa invaliditetom obično imaju prednosti za širi segment društva. Na primer, uprošćavanje procesa registracije glasača ima prednosti za osobe sa intelektualnom ometenošću, ali i za starije osobe, imigrante i one sa niskim nivoom pismenosti. Napor da se glasačka mesta učine fizički pristupačnim može imati prednosti za roditelje sa kolicima za bebu, stare osobe i glasače sa privremenim povredama, kao što je slomljena noga. Ovaj koncept - da sve zgrade, materijali i procesi bi trebalo da budu dostupni i osobama sa invaliditetom i onima bez - je poznata kao univerzalni plan.

Mogućnosti tretiranja prepreka za širu populaciju

Pomoć loklanim partnerima koji žive pod represivnim režimima u sprovođenju aktivizma može ponekad biti započeto aktivnostima koje nećebiti percipirane kao "pretnja" vlasti. Organizacije osoba sa invaliditetom koje ne žele da šire reforme ponekad žele da razgovaraju o tipično neuralnim problemima kao što je poboljšanje dostupnosti izbora osobama sa invaliditetom. Tema pristupa drugih marginalizovanih grupa može biti politički zapaljiva, ali je ovo jedinstveni primer gde "milosrdni" stavovi vladinih zvaničnik prema

Čovek upotrebljava rampu dok donosi čerku u biračko mesto na izbornom danu u Gvatemali.

osobama sa invaliditetom mogu dovesti do veće slobode u raspravi o ljudskim pravima na širem nivou. Ohrabrvanje političara i vladinih institucija da sarađuju sa organizacijama osoba sa invaliditetom kako bi rešavali probleme koji stoje pred zajednicama osoba sa invaliditetom takođe stvara presedan za angažovanje sa građanskim društвom, što može dovesti do usvajanja ove prakse i u drugim oblastima.

Kako koristiti ovaj priručnik

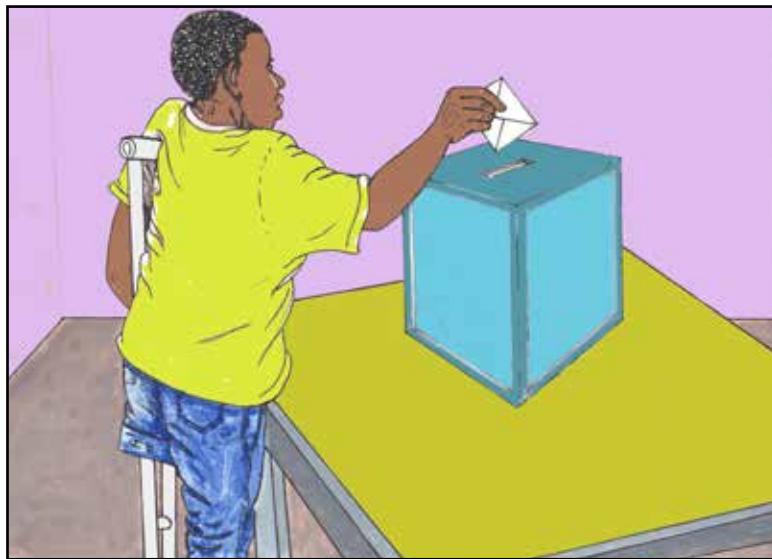
Ovaj priručnik opisuje prepreke sa kojima se osobe sa invaliditetom susreću kada učestvuju u političkom životu i predlaže načine za njihovo redukovanje. On identificuje akcije koje ključne zainteresovane strane u jednom izbornom procesu - kao što su izborni zvaničnici, mediji, građanske organizacije i političke partije - mogu

preduzeti kako bi podstakle veću inkluzivnost. Razmatraju se dvostruki pristupi; to jest, neke programske ideje usmerene su isključivo na zajednicu osoba sa invaliditetom, dok druge daju predloge kako uključiti osobe sa invaliditetom u glavne tokove i akcije od kojih će koristi imati čitava populacija.

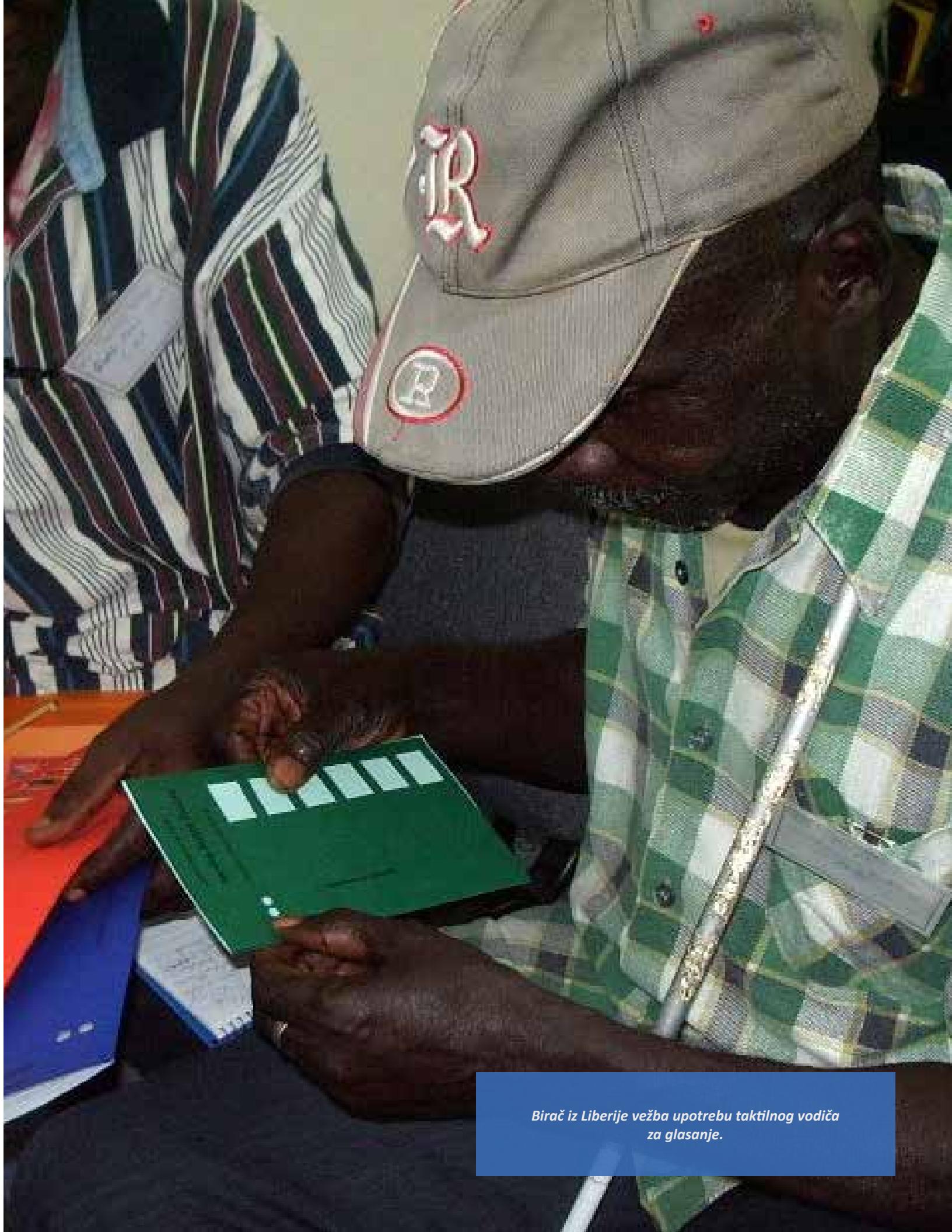
Praktični koraci uključivanja osoba sa invaliditetom u izborne i političke procese će biti razmatrani. Ne postoje laka rešenja za sve prepreke, a u nekim slučajevima ne postoji ni jasno određena najbolja praksa. Ovaj priručnik daje pregled nekih od ovih problema i mogućnosti njihovog tretiranja, kao i potencijalnih nedostataka iz perspektive izbornih standarda.

Ovaj priručnik takođe ističe čitav niz lekcija, od kojih je najvažnija značaj otvaranja ka osobama sa invaliditetom kako bismo razumeli njihove potrebe, interesovanja i očekivanja, i izgradili veze koje će pomoći u kontekstualizaciji pristupa. Strah da možemo reći nešto pogrešno ili uvrediti nekog ne bi trebalo da spreći komunikaciju i interakciju, sve dok se iskazuje obostrano poštovanje i želja za učenjem. Priručnik predlaže načine za početak ovog procesa, imajući na umu da odgovarajuća terminologija i sredstva komunikacije mogu varirati od jedne do druge situacije.

Uvodni deo priručnika prikazuje kontekst i široko prihvачenu perspektivu o invalidnosti. Ostatak priručnika se usredsređuje na uključivanje u izborne i političke procese i organizovan je na osnovu izbornog ciklusa, pri čemu drugi odeljak opisuje predizborni period, dok se treći i četvrti fokusiraju, redom, na period izbora i na period nakon njih. Peti odeljak prikazuje studiju slučaja koja ilustruje neke od preoblika i mogućnosti u vezi sa programima inkluzivnih izbora i političkih procesa.

Ova slika se koristila u kampanji izbornog obrazovanja u Senegalu 2012 godine. Opisivati izborni proces slikama može pomoći osobama sa intelektualnom invaliditetom i nepismenim ljudima da razumeju proces.

Birač iz Liberije vežba upotrebu taktilnog vodiča za glasanje.

Žena stavlja glasačni listić u koverat tokom izbora u Maju 2013. u Filipinima.

Odeljak 1: Osnove invalidnosti

Ovaj odeljak daje pregled koncepta invalidnosti i terminologiju koja se koristi u zajednici posvećenoj pravima osoba sa invaliditetom. Važno je primetiti da se ideja invalidnosti razvija; terminologija se može razlikovati od jedne zemlje do druge. U redu je ukoliko niste sigurni kako bi trebalo da se obratite osobama sa invaliditetom - samo ih pitajte kako bi oni to želeli da učinite.

Odeljak 1 će takođe predstaviti suštinske međunarodne standard u vezi sa izbornim pravima osoba sa invaliditetom i načine na koje neke međunarodne razvojne agencije podržavaju ova prava. Odeljak će biti završen razmatranjem mogućnosti koje izbori mogu ponuditi osobama sa invaliditetom kada prepreke budu uklonjene.

Šta je invalidnost?

Definicija osoba sa invaliditetom se može razlikovati od jedne zemlje do druge. Ovaj priručnik preuzima definiciju iz Člana 1 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom⁷ (CRPD):

Osobe sa invaliditetom su one osobe koje imaju neka dugotrajna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja prilikom interakcije sa različitim preprekama mogu omesti njihovo potpuno i efektivno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima.

Postoji nekoliko različitih pristupa tretiranja invalidnosti, od zastarelih pristupa zasnovanih na milosrđu i lečenju, do savremenijih društvenih modela i onih zasnovanih na ljudskim pravima. Ovi modeli nam pomažu da opišemo stavove društva o invalidnosti, i oni nisu međusobno isključivi. Sledi kratak opis svakog od pristupa:

Model milosrđa – polazi od prepostavke da osobe sa invaliditetom nisu u stanju da budu punopravni učesnici u društvu i da im stoga treba pomoći. Osobe sa invaliditetom su predmet sažaljenja.

Medicinski model – osobe sa invaliditetom se tretiraju kao da je njihova invalidnost uzrok svim preprekama. U ovom modelu osobe sa invaliditetom se ohrabruju da se prilagode svojoj okolini, a ne obrnuto.

Društveni model – opisuje invalidnost kao rezultat interakcije pojedinca sa svojom okolinom. U preambuli CRPD-a stoji da je “invalidnost posledica interakcije između osoba sa oštećenjima, i psiholoških prepreka i prepreka sredine koje sputavaju potpuno i efektivno učešće tih osoba u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima”.

Model prava – naglasak se pomera sa zavisnosti na osposobljavanje. Osobe sa invaliditetom imaju ista osnovna ljudska prava kao i svi drugi građani, i vlade bi trebalo da garantuju ta prava i da se smatraju odgovornim za njihovu zaštitu.

⁷ Međunarodna fondacija za izborne sisteme. “Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom.” http://www.ifes.org/~media/Files/Publications/Books/2012/CRPD_Final.pdf.

Aspekti društvenog modela i modela zasnovanog na pravima mogu pomoći pružanjem informacija za strateške inkluzivnog političkog učešća. Društveni model i model zasnovan na pravima se međusobno nadopunjaju. Društveni model ističe da su prepreke koje društvo postavlja te koje izoluju osobe sa invaliditetom, dok model zasnovan na pravima naglašava jednakna ljudska prava za sve građane i zastupničku ulogu za osobe sa invaliditetom.

Jezik zasnovan na pravima

Postoje različita gledišta o rečima koje se upotrebljavaju u opisu invalidnosti.

Teoretičari društvenog modela radije

koriste termin "disabled person" (invalid, 'onesposobljena osoba') jer je to u skladu sa idejom da ljudi sa oštećenjima mogu biti 'onesposobljeni' pod uticajem spoljnih, društvenih uticaja pre nego li svojim sopstvenim oštećenjima. Ovi teoretičari pojmom "invalidnost" označavaju isključivanje koje je pre rezultat društvenog procesa nego oštećenja.

Drugi pristup je korišćenje jezika koji na prvo mesto stavlja ljudе ("people-first" language). Po ovom pristupu, invalidnost jedne osobe nije njena glavna karakteristika; ona je tek jedna od mnogih atributa. Izrazi "osobe sa invaliditetom" i "ljudi sa invaliditetom" se mogu podjednako koristiti. Ovaj priručnik će koristiti "people-first" jezik, pošto je to standard koji je uspostavljen putem najbolje prakse CRPD-a i USAID-a. Izuzetak od ovog pravila je upotreba pojma "disabled persons' organization" (organizacija invalida; organizacija osoba sa invaliditetom), ili kraće DPO, za opis organizacija koje čine kojima upravljaju osobe sa invaliditetom. Ovaj pojam nije u skladu sa "people-first" jezikom, ali je ušao u široku upotrebu u slučajevima kada se govori o ovoj vrsti građanskih organizacija. Nemojte biti iznenađeni ukoliko neke od osoba sa invaliditetom budu nazivale sebe rečima koji neke druge osobe sa invaliditetom smatraju negativnim. Invalidnost je koncept u stalnom razvoju. Ova tabela daje neke od primera "people-first" jezika.

Slika 2: "People-first" jezik

Recite:	Umesto:
Osobe/ljudi sa invaliditetom	Invalid, hendikepiran, čovek sa posebnim potrebama
On koristi invalidska kolica	On je vezan za invalidska kolica
Glasači bez invaliditeta	Normalni/zdravi ljudi
Ona ima fizički invaliditet	Ona je bogalj
On ima autizam	On je autističan
Ona ima intelektualni/psihosocijalni invaliditet	Ona je retardirana
Dete s Daunovim sindromom	Daunovo dete
Osoba sa sidom/ljudi koji žive sa HIV-om	On pati od side/zaražen je sidom/je žrtva side

Raznovrsnost zajednice osoba sa invaliditetom

U procesu pružanja podrške politipkohj inkluziji moraju se uzeti u obzir i razlike među osobama sa invaliditetom. Nisu sve osobe sa invaliditetom jednake; one su članovi svih etničkih i religijskih grupa. Osobe sa invaliditetom takođe pripadaju svakoj etničkoj grupi. Često kombinacija višestrukih identiteta može dovesti do dvostrukе ili trostrukе marginalizacije.

Osobe sa različitim vrstama invalidnosti se suočavaju sa istim izazovima. Osobe sa izvesnim fizičkom i vidnom invalidnošću mogu imati lakšu interakciju sa osobama bez invalidnosti jer ne postoji prepreka u komunikaciji. Ljudi sa oštećenim sluhom, sa druge strane, se često susreću sa većim poteškoćama kada pokušaju da komuniciraju sa ljudima koji ne znaju znakovni jezik. Ova prepreka u komunikaciji može dovesti do većeg stepena marginalizacije. U kontekstu izbornih i političkih procesa, to znači da politički činioci poput upravljačkih izbornih tela i političkih partija moraju biti svesni postojanja različitih stilova komunikacije. Uključivanje znakovnog jezika ili titlova u video materijalu namenjenom osobama sa invaliditetom je korak ka uključenju, ali politički činioci moraju biti svesni da svaka zemlja ima svoj sopstveni, jedinstveni znakovni jezik i da u nekim zemljama postoje regionalne razlike u znakovnom jeziku, naročito među domaćim zajednicama osoba sa oštećenim sluhom. Čak i unutar same zajednice osoba sa invaliditetom ljudi sa intelektualnim i psihosociološkim nedostacima bivaju zanemareni i marginalizovani usled diskriminacije. Postoje i neke vrste invalidnosti koje nisu odmah vidljive, kao što su bipolarni poremećaj i hronični bol. Ove vrste invalidnosti se nazivaju neočiglednim invalidnostima. Zbog ovih razlika osobe sa invaliditetom se ne mogu tretirati kao jednoobrazna grupa.

Invalidnost je i jedinstvena, pošto se može desiti svakome u bilo kom trenutku, i jer bi mogla biti samo privremena. Načini na koje se vlade odnose prema osobama sa invaliditetom takođe varira. Želja vlasti da pomogne ratnim invalidima može ponekad dovesti do boljih pružanja usluga i svesti o pravima čitave zajednice osoba sa invaliditetom. Na primer, u Jermeniji se ratni invalidi

tretiraju s poštovanjem, što dovodi do nastojanja države da poboljša stepen dostupnosti. Prirodne katastrofe takođe mogu navesti vlade da se usredstvuje na problem inkluzije osoba sa invaliditetom. Tek nakon ciklona iz 2008. godine je burmanska vlada počela da razvija politike usmerene ka potrebama osoba sa invaliditetom. Međutim, u većini slučajeva uključivanje zahteva propagandno učešće od strane lokalne zajednice osobe sa invaliditetom, kao i progresivnih boraca za njihove ciljeve u vladu.

Žene sa invaliditetom

Žene sa invaliditetom se često susreću sa dvostrukom diskriminacijom zbog svoje invalidnosti i svog rodnog statusa. Žene sa invaliditetom imaju manje izgleda da dobiju pristup odgovarajućem obrazovanju ili obuci; zdravstvenoj zaštiti i rehabilitaciji; ili mogućnostima zaposlenja od žena bez invaliditeta. Kao rezultat toga, one češće žive u siromaštvu i izolaciji, van političkog i društvenog života njihovih zajednica.

Prema USAID-u,⁸ žene sa invaliditetom čine gotov tri četvrtine svih osoba sa invaliditetom u zemljama sa niskim ili srednjim dohotkom. Uz tako visok procenat osoba sa invaliditetom koje se suočavaju sa dodatnim preprekama

Ova brošura napisana za žene u Burmi pre izbora u 2012. godine takođe uključuje žene sa invaliditetom.

⁸ Žene sa invaliditetom. Agencija Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj. <<http://www.usaid.gov/what-we-do/gender-equality-and-womens-empowerment/women-disabilities>>.

jer su žene, važno je razumeti izazove povezane sa rodom na putu ka potpunom političkom učešću. Političko učešće žena je otežano čitavim nizom institucionalnih i društvenih/kulturnih prepreka koje su često u vezi sa invalidnošću.

Na institucionalnom nivou žene će često teže nego muškarci ispuniti uslove u vezi sa državljanstvom i dokumentacijom za upisivanje u birački spisak, usled postojanja diskriminatorskih zakona o državljanstvu u mnogim zemljama. Upisivanje u birački spisak i glasanje su često propraćeni dugim periodima čekanja i značajnom udaljenošću koji su u konfliktu sa domaćim obavezama žena, radnim rasporedom, brigom o deci ili nedostatkom sredstava i slobode kretanja. U zemljama niskog i srednjeg dohotka 65-70% žena sa invaliditetom živi u ruralnim predelima, što pristup glasačkim mestima čini dodatno teškim.⁹

Problemi u vezi sa izbornim nasiljem zasnovanim na rodu su još jedna poteškoća na putu učešća žena u politici. Žene sa invaliditetom imaju tri puta veće izglede da budu žrtve fizikog i seksualnog nasilja nego žene bez invaliditeta.¹⁰

U društvene i kulturne prepreke učešću žena spadaju i nedostatak građanske i političke svesti, koji je često rezultat niskog nivoa pismenosti i obrazovanja među ženama. Niži nivoi obrazovanja među osobama sa invaliditetom se češće sreću kod žena, tako da Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme - UNDP) procenjuje da, iako je procenat pismenosti na globalnom nivou za osobe sa invaliditetom 3%, za žene sa invaliditetom on iznosi samo 1 procenat.¹¹

Kulturne tradicije koje ograničavaju nezavisnost žena ili ih zastrašivanjem sprečavaju da donesu svoje sopstvene odluke može dovesti do posredničkog glasanja.¹² U slučajevima kada su žene sa invaliditetom koje su u velikoj meri zavisne od pomoći porodice, taj rizik je čak i veći.

Iako su prava žena gotovo univerzalno pravno ustanovljena, napredak u političkom učešću i zastupljenosti žena zaostaje za drugim indikatorima razvoja. Broj žena zakonodavaca, izbornih administratora i vođa političkih partija u svetu ostaje zabrinjavajuće mali, dok je broj žena sa invaliditetom u ovim ulogama još manji. Prisustvo žena u liderskim ulogama uz rame rodno svesnim muškim kolegama možeigrati ključnu ulogu u promeni ovog trenda. Mada takav sistem nije savršen, zemlje poput Iraka i Ruande su načinile zнатне posmake putem uvođenja rodnih kvota u zakonodavnim telima. Potpuno učešće žena u političkom, društvenom i ekonomskom životu ima prednosti ne samo za žene, već i za porodice, zajednice i nacije.

Organizacije osoba sa invaliditetom

Globalni pokret prava osoba sa invaliditetom uglavnom čine osobe sa invaliditetom koje tim putem zagovaraju svoja prava i organizuju se. Organizacije osoba sa invaliditetom podrazumevaju organizacije koje vode osobe sa invaliditetom i koje su takvim ljudima i namenjene. Ljudi bez invaliditeta su ponekad članovi ovih organizacija, ali veći deo članstva i vođstva moraju činiti osobe sa invaliditetom kako bi ta organizacija mogla da se smatra DPO-om. DPO postoji u gotovo svakoj zemlji i nastoji da okupi članove oko jedinstvenog sloganova "ništa o nama bez nas".

9 "Factsheet: Violence against Women and Girls with Disabilities." *Women Watch*. United Nations. <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw57/side_events/Fact_sheet_VAWG_with_disabilities_FINAL.pdf>.

10 The World Bank/Yale University. "HIV/AIDS & Disability: Capturing Hidden Voices." Apr 2004: 10. <<http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/Health-and-Wellness/HIVAIDS.pdf>>.

11 UN Enable. "UN Enable Factsheet on Persons with Disabilities." United Nations. <<http://www.un.org/disabilities/default.asp?>>.

12 Posredničko glasanje je kada osoba ovlasti nekog drugog da glasa umesto nje

Dobra Praktika

U Burmi, IFES je pojačalo sposobnosti žena i sa i bez invaliditeta koje su lideri na lokalnom nivou da bi im rastalo samopouzdanje i da im omogućuje da učestvuju u tranzisionalni proces i zastupaju za svoje specifične prioritete.

Angažovanje DPO-ova je suštinski prvi korak ka programu uključivanja. Ove organizacije unose iskustvo invalidnosti u izradu, sprovođenje, nadgledanje i procenu inkluzivnih programa i mogu pospešiti učešće osoba sa invaliditetom putem svojih mreža. Postoje na nacionalnom nivou organizacije osobe sa invaliditetom koje se bave jednom vrstom invalidnosti i krovne organizacije koje uključuju članove iz čitave zemlje bez obzira na vrstu invalidnosti. Postoji i nekoliko regionalnih i međunarodnih grupacija kao što su Afrička mreža mladih sa invaliditetom,¹³ Evropski forum o invalidnosti¹⁴ i Međunarodni savez osoba sa invaliditetom.¹⁵ Organizacije koje rade za osobe sa invaliditetom, ali ih ne uključuju obavezno i u sve nivoje članstva, mogu biti i korisni građanski partneri. Međutim, poželjno je saradivati sa DPO-ovima kako bi se obezbedilo da perspektive osoba sa invaliditetom budu uključene u pripremu i sprovođenje programa.

Žene napišu zabeleške na Brajevom azbukum tokom treninga za civilna i izborna prava u Burmi.

Mapiranje zajednice organizacija osoba sa invaliditetom (DPO)

Pre početka saradnje sa lokalnim partnerima, uvek je korisno upoznati se sa različitim grupama. Ove grupe obuhvataju organizacije koje e bave određenom vrstom invalidnosti, kao i one koje predstavljaju ljude sa svim vrstama invalidnosti. Grupe situirane u ruralnim predelima čestom imaju drugačije prioritete i interese, tako da bi njih trebalo uključiti u program zajedno sa grupama iz urbanih centara. U slučaju saradnje sa DPO-ovima postoji nekoliko faktora koji zahtevaju dodatno razmatranje i mogu dovesti do potrebe za odvajanjem dodatnog vremena za mapiranje zajednice organizacija osobe sa invaliditetom.

Može doći do podela unutar zajednice osobe sa invaliditetom u pogledu stavova koje grupe mogu imati o pojedinim pitanjima, i političkog aktivizma. Često je teško snaći se na mapi organizacija osobe sa invaliditetom. Određene grupe mogu osetiti potrebu da izbegavaju otvorenu političku akciju, ukoliko zavise od vladinih sredstava za izvršenje svojih primarnih uslužnih funkcija. Neke DPO mogu imati povlašćeni status zbog povezanosti sa određenom političkom partijom ili zbog toga što se bile među povlašćenim korisnicima vladine pomoći. Može doći i do netrpeljivosti između raznih grupa koje se takmiče za istu pomoć. Neke DPO se oslanjaju na sredstva dobijena od donatora ili pružalaca pomoći koji mogu imati značajan uticaj na akcije i partnerstva DPO.

U nekim slučajevima, organizacije koje se bave raznim vrstama invalidnosti mogu biti otvorenije ka političkom angažmanu nego organizacije koje su fokusirane na jednu vrstu invalidnosti. Grupe koje se bave jednom vrstom invalidnosti se često naklonjenije održavanju statusa kvo i možda neće smatrati potrebnim da podignu glas ili sarađuju sa drugim organizacijama osobe sa invaliditetom koje, po shvatanju ovih prvih, preuzimaju fokus i resurse od njihove zajednice. Ovo, međutim, ne

13 African Youth with Disabilities Network. <<http://aywdn.wordpress.com/>>.

14 European Disability Forum. <<http://www.edf-feph.org/>>.

15 International Disability Alliance. <<http://www.internationaldisabilityalliance.org/en>>.

znači da su samo one grupe koje se bave raznim vidovima invalidnosti dobri partneri u programima demokratske pomoći. To samo znači da organizacije osoba sa invaliditetom ne moraju u svakom slučaju imati zajedničke motive i ciljeve. U mnogim situacijama može biti korisno pružiti pomoć različitim grupama na poletku, a onda potražiti prilike gde se potrebe i interesi poklapaju, i gde su koristi od kolektivne akcije očigledniji.

Može postojati razlika između starijih i mlađih generacija u pogledu njihove želje za političkim angažmanom. Ovo pitanje je važno za zajednicu osoba sa invaliditetom u izvesnim državama, gde prednici starije generacije mogu biti manje voljni da izlože riziku postojeće političke veze i vladinu podršku, i da budu uključeni u organizacije koje se bave različitim vidovima invalidnosti i njihove napore.

Zakonska osnova političkih prava osoba sa Invaliditetom¹⁶

Koncept "jedna osoba - jedan glas" je fundamentalan za demokratiju. Pravo glasa pruža priliku svim ljudima da utiču na odluke koje se tiču njihovog života. Međutim, osobe sa invaliditetom često po ovom pitanju trpe diskriminaciju.

CRPD je vodeći međunarodni standar za inkluziju osoba sasak invaliditetom. Potpisalo ga je 82% zemalja članica Ujedinjenih nacija i ratifikovalo 72% ovih država.¹⁷ Član 29 ovog dokumenta govori o učešću u političkom i javnom životu. U njemu se države pozivaju da "omoguće osobama sa invaliditetom da efektivno učestvuju u političkom i javnom životu na ravноправnoj osnovi sa drugima, neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika, u šta spada i pravo i mogućnost osoba sa invaliditetom da glasaju i budu izabrane".

Član 12 se fokusira na poslovnu sposobnost, pitanje koje često utiče na pravo glasa osoba sa intelektualnom i psihosociološkom ometenošću. Ovaj član zahteva od vlada da obezbede osobama sa invaliditetom "pravo da svuda budu prepoznate kao osobe pred zakonom", da "uživaju pravo na poslovnu sposobnost na ravноправnoj osnovi kao i drugi" i da im bude omogućena podrška u ostvarivanju tih prava. U kontekstu izbora i političkih procesa, to znači da izborni zakoni bi trebalo da izbegavaju odredbe koje ograničavaju pravo glasa osobama pod starateljstvom, a ukoliko glasač bude zahtevao pomoć, da mu ta pomoć bude omogućena.

CRPD je doveo do veće pažnje posvećene problemima invalidnosti u celom svetu. Pružio je priliku da se podigne svest u javnosti po pitanju prava osoba sa invaliditetom i, u onim zemljama koje su potpisale dokument, da podstaknu upravljačka izborna tela i druge vladine entitete da ispune svoje međunarodne obaveze. CRPD otvara novi politički prostor gde osobe sa invaliditetom mogu da smatraju vladu odgovornijim po pitanjima koja su im važna. Postojanje ovog međunarodno priznatog dokumenta pruža priliku

16 Delovi ovog standarda se mogu naći u Dodatku.

17 UN Enable. "Convention and Optional Protocol Signatures and Ratifications." United Nations. <<http://www.un.org/disabilities/countries.asp?navid=12&pid=166>>. Broj država koji su potpisali i ratifikovali do 27 Novembra 2013.

Dobra Praktika

Kad je identificirao partnere za program sa osobama sa invaliditetom u Srbiji, NDI je kontaktirao druge međunarodne nevladine organizacije koje su radile na temu invalidnosti u toj zemlji, uključujući Handicap International. Nakon prominentne organizacije su bile identificirane, NDI je ocenio koje su bile u najboljem stanju za poboljšavanje političke sposobnosti, i na kraju je NDI radio sa organizacijama koje se bave različitim vrstama invalidnosti koje su demonstrirali spremnost da se angažuju u politiku. Ovakav mapiranje pre početka programa je omogućilo da NDI sprečava situaciju da bi postojalo uticaj da je NDI vezan sa nekom organizacijom koja ima reputaciju kao političko jednostranan ili nezainteresovan za reforme.

organizacijama osobe sa invaliditetom da zahtevaju od država da potpišu, ratifikuju i u potpunosti primene odredbe iznete u konvenciji. Nadgledanje sproveođenja CRPD-a može takođe dovesti do boljeg dijaloga između ljudi koji donose odluke po pitanjima prepreka ka učešću osoba sa invaliditetom u svakoj državi i razvoja inkluzivnijih javnih politika.

CRPD može takođe otvoriti prostor za politiku uključivanje osoba sa invaliditetom u vreme izbora. Pored odredaba koje omogućavaju pravo učešća, građani mogu iskorititi standarde iznete u dokumentu kao polaznu tačku za značajno angažovanje i osnovu za zastupanje određenih stavova. Na ovaj način CRPD stvara mabijent pogodan za političku diskusiju o problemima invalidnosti, do koje možda inače ne bi došlo. Ovaj dokument omogućava građanima da diskusije organizuju na osnovu prihvaćenih međunarodnih standarda i zahteva iznetih u dokumentu, i daje dodatnu dimenziju određenosti diskusijama. Ovaj međunarodni ugovor prestavlja početnu tačku pre za suštinsku nego za površnu interakciju.

Drugi međunarodni dokumenti - poput člana 25 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (International Covenant on Civil and Political Rights¹⁸ - ICCPR) i člana 21 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima¹⁹ – takođe brane pravo osoba sa invaliditetom da glasaju i nudu izabrane.

DPO u Meksiku prezentuju prema Nacionalnom Savezu za Inkluziju i Razvoj Osoba sa Invaliditetom pre izbora u 2012.

Dobra Praktika

Organizacija osoba sa invaliditetom u Zimbabveu je podelila kopije CRPD-a svim lokalnim funkcionerima EMB-a tokom inicijative da podižu svest o pravama osoba sa invaliditetom.

Međutim, Generalni komentar 25(4) na ICCPR dozvoljava državama da oduzmu pojedincima pravo glasa ili pravo da budu izabrani na osnovu "mentalne nesposobnosti."²⁰ ICCPR je donet 1966. Savremeni trendovi u međunarodnom pravu poput CRPD-a i relevantne jurisprudencije, poput slučaju Evropskog suda za ljudska prava (ECHR) – Kiš protiv Mađarske, su dokaz da su prava evoluirala, a moderne norme imaju tendenciju suprotnu Generalnom komentaru. U presudi u slučaju Kiš protiv Mađarske ECHR se pozvao na precedentno pravo koje kaže: "Pravo glasa nije privilegija. U dvadeset i prvom veku prezumpcija u demokratskim državama mora biti u korist uključenja... Univerzalno pravo glasa je postalo osnovni princip."²¹

18 "International Covenant on Civil and Political Rights." United Nations. <<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>>.

19 "The Universal Declaration of Human Rights." United Nations. <<http://www.un.org/en/documents/udhr/>>.

20 United Nations. Office of the High Commissioner for Human Rights. *General Comment No. 25: The right to participate in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service* (Art. 25). 1996. <[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/d0b7f023e8d6d9898025651e004bc0eb?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/d0b7f023e8d6d9898025651e004bc0eb?OpenDocument)>.

21 *Alajos Kiss v. Hungary*. European Court of Human Rights. 20 May 2010. Case of *Alajos Kiss v. Hungary*. European Court of Human Rights. <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-98800>>.

“Mislim da nas činjenica da osobe sa invaliditetom mogu da glasaju i budu deo tog procesa povezuje sa društвom i sa širim građanstvom zemlje u kojoj živimo, tako da je to veoma važno pitanje.”

Šarlot Meklejn-Nhlapo

Koordinator za inkluzivni razvoj osoba sa invaliditetom, USAID

Postoje i regionalni standardi, poput Balijske deklaracije o povećanju uloge i učešćа osoba sa invaliditetom u ASEAN zajednici²² i Revidirane interpretativne deklaracije Venecijanske komisije po pitanju kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima kod učešćа osoba sa invaliditetom.²³

Politike invalidnosti u agencijama za razvojnu pomoć

Mnoge agencije za pomoć su usvojile politike ključivanja osoba sa raznim vrstama invaliditeta kako bi osobe sa invaliditetom bile uključene u razvojne programe i osetile njihov pozitivni uticaj.²⁴ Takve politike pomažu u isticanju uključivanja osoba sa invaliditetom kao prioriteta i služe kao okvir za usmeravanje akcija praktičara razvoja.

Australijska agencija za međunarodni razvoj (The Australian Agency for International Development - AusAID) je 2008. objavila jednu od najobuhvatnijih politika uključivanja osoba sa invaliditetom pod naslovom "Razvoj za sve."²⁵ Napisana u konsultaciji sa organizacijama osoba sa invaliditetom i odgovornih vlada iz 20 zemalja pimalaca pomoći, glavni ishod strategije je "podrška osobama sa invaliditetom u poboljšavanju kvaliteta života putem boljeg pristupa jednakim prilikama za učešće, doprinos, donošenje odluka i društveno i ekonomsko blagostanje kao i kod drugih ljudi". Kao deo ove strategije, AusAID takođe upravlja resursima za smanjenje broja oštećenja koja se mogu preduprediti putem programa usredređenih na oblasti kao što su bezbednost na putu i slepilo koje se može izbeći. Pored ove ciljane politike, AusAID je usvojio "poboljšanje kvaliteta života osoba sa invaliditetom" kao jedan od 10 opštih razvojnih ciljeva u politici pomoći Australije. Procena strategije "Razvoja za sve" sprovedena 2012. godine otkrila je postojanje stalnog finansiranja, jasnih smernica i posvećenog osoblja u Kanberi i u raznim centrima na celoj planeti, što je dovelo do značajnih poboljšanja u kalitetu života osoba sa invaliditetom u zemljama koje su primile pomoć.²⁶

22 Association of Southeast Asian Nations. "Bali Declaration on the Enhancement of the Role and Participation of Persons with Disabilities in the ASEAN Community." <[http://www.asean.org/archive/documents/19th summit/Bali_Declaration_on_Disabled_Person.pdf](http://www.asean.org/archive/documents/19th%20summit/Bali_Declaration_on_Disabled_Person.pdf)>.

23 Council of Europe and Venice Commission. "Revised Interpretative Declaration to the Code of Good Practice in Electoral Matters on the Participation of People with Disabilities in Elections." <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2011\)045.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2011)045.aspx)>.

24 A compilation of disability inclusion policies put together by Mobility International is available at: http://www.miusa.org/idd/resources/dispolicies/index_html.

25 Australian Agency for International Development. "Development for All: Towards a disability-inclusive Australian aid program 2009-2014." <http://aid.dfat.gov.au/Publications/Pages/8131_1629_9578_8310_297.aspx>.

26 Linda Kelly and Lorraine Wapling. Australia. Australian Agency for International Development. *AusAID Development for All Strategy: Mid-Term Review*. 2012. <<http://aid.dfat.gov.au/aidissues/did/Documents/dfa-mtr.pdf>>.

USAID ima svoju politiku invalidnosti od 1997, kojom apeluje na partnere i osoblje da "izbegavaju diskriminaciju osoba sa invaliditetom u programima koje USAID finansira i da podstiču angažman zemalja domaćina, vlada, organizacija za sprovođenje programa i drugih donatora u promovisanju klime nediskriminacije i ravnopravnih prilika za osobe sa invaliditetom."²⁷ Ova politika naglašava: da su problemi invalidnosti sastavni deo međunarodnog razvoja; da je konsultacija sa članovima zajednice osoba sa invaliditetom od presudne važnosti; i da su ulaganje u organizacije osoba sa invaliditetom i njihovo jačanje veoma važni koraci u promovisanju ljudskih prava osoba sa invaliditetom.

Kako bi dodatno institucionisala svoju posvećenost inkluzivnom razvoju, USAID je izdala dve političke direktive:

- Direktivu politike pomoći u akviziciji (Acquisition Assistance Policy Directive - AAPD) 04-17 koja je u skladu sa politikom invalidnosti USAID-a u ugovorima, grantovima i ugovorima o saradnji: Ova direktiva je sačinjena kako bi se utvrdilo da se davaoci i korisnici pomoći, u najvećoj mogućoj meri i u sklopu pomoći, pružavaju politike invalidnosti USAID-a. Ona sadrži jezik koji se mora koristiti u svim potraživanjima i dodelama pomoći putem ugovora, grantova i ugovora o saradnji.
- AAPD 05-07 koja je u skladu sa Standardom pristupačnosti USAID-a za osobe sa invaliditetom u ugovorima, grantovima i ugovorima o saradnji: Ova direktiva zahteva postojanje odredbe u svim ugovorima, grantovima i ugovorima o saradnji koja će obavezati na prihvatanje standarda pristupačnosti za osobe sa invaliditetom u svim strukturama, zgradama i postrojenjima putem izgradnje ili rekonstrukcije.

USAID ima i Disability Champions Listserv, koji podstiče osoblje iz centrale i na nivou misija da razmenjuju naučene lekcije i traže savete u vezi sa praksama uključivanja osoba sa invaliditetom.

Druge agencije Sjedinjenih država takođe ističu važnost uključivanja osoba sa invaliditetom u svoje aktivnosti. Biro za demokratiju, ljudska prava i rad pri Stejt departmentu (The U.S. Department of State's Bureau of Democracy, Human Rights and Labor - DRL) eksplicitno spominje uključivanje osoba sa invaliditetom u svojim kriterijumima revizije predloga. Odeljak pod naslovom "Procena i nadgledanje programa" predlaže klasifikaciju podataka na osnovu vrste invalidnosti. U "Kvalitetu programske ideje" stoji da programi bi trebalo da promovišu prava "najugroženijih i najranjivijih delova stanovništva, u koje spadaju žene, osobe sa invaliditetom..." DRL je dobar primer donatora koji naglašava uključivanja osoba sa invaliditetom u aktivnosti, zadatke i odgovarajuće ciljeve, i sprovodi ovu politiku dajući dodatne poene za predloge uključivanja osoba sa invaliditetom.

Na sličan način, Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (The Swedish International Development Cooperation Agency - SIDA) ustanovila je politiku inkluzivnosti 2009. godine pod nazivom "Ljudska prava osoba sa invaliditetom."²⁸ Navedeni cilj ove politike je poštovanje ljudskih prava muškaraca, žena, devojčica i dečaka sa invaliditetom i pružanje boljih mogućnosti za poboljšanje uslova života u zemljama sa kojima Švedska sprovodi saradnju u razvoju. Ova politika zahteva da se osobe sa invaliditetom uzmu u obzir prilikom rada i donošenja odluka u SIDA-i. Ona takođe sadrži jezik kojim se treba utvrditi da su članovi SIDA-a i realizatori stekli viši stepen razumevanja i znanja o stanju ljudskih prava i uslovima života osoba sa invaliditetom. Politika predstavlja napor ka operacionalizaciji tvrdnje iznete u generalnoj

27 United States Agency for International Development. Bureau for Policy and Program Coordination. *USAID Disability Policy Paper*. Washington, D.C. 1997. <http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PDABQ631.pdf>.

28 Anette Dahlström, Charlotta Bredberg, Lina Lindblom, Christine Lundberg, Johan Norqvist and Camilla Ottosson. Sida. *Human Rights for Persons with Disabilities*. Sida, 2009. <<http://sidapublications.citat.se/interface/stream/mabstream.asp?filetype=1&orderlistmainid=294&printfileid=294&filex=402323664960>>.

politici Švedske o ljudskim pravima, a po pitanju globalnog razvoja, u kojoj se kaže da "perspektiva prava sadrži fokus na diskriminisane osobe, u koje spadaju marginalizovani pojedinci i grupe. Ljudi, bez obzira na rod, dob, invalidnost, nacionalnost ili seksualnu orientaciju, bi trebalo da budu u stanju da uživaju svoja prava." Ono što je važno je da je ova politika stvorena na osnovu analize prema kojoj studija SIDA-e iz 2005. godine pod nazivom "Deca i odrasli sa invaliditetom" nije imala dovoljan uticaj u pogledu promocije uključivanja osoba sa invaliditetom putem delovanja agencije. Ova redovna procena uticaja politike i sledstveno poboljšanje je još jedan ključni aspekt politike SIDA-e.

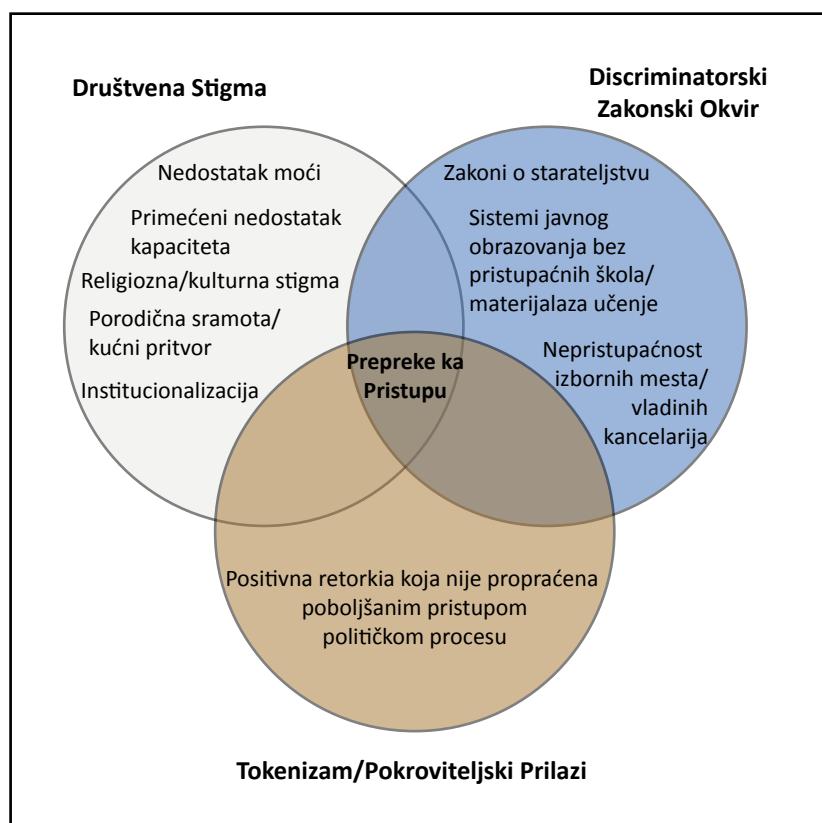
Fond za prava osobe sa invaliditetom, ostvaren kao rezultat saradnje donatora i zajednice osobe sa invaliditetom, je izdao knjigu "Više od milosrđa: donatorski vodič za inkluziju."²⁹ Ova knjiga opisuje kako iskoristiti prednosti CRPD-a i na koji način donatori koriste pristup zasnovan na pravima u trećiranju invalidnosti u programima međunarodnog razvoja.

Uklanjanje prepreka

Kao što je već rečeno, osobe sa invaliditetom imaju želju i kapacitet da učestvuju u donošenju odluka koje se tiču njihovih života. Uprkos tome, oni se često susreću sa preprekama koje im ograničavaju ili onemogućavaju pristup, Slika 3 navodi česte prepreke sa kojima se osobe sa invaliditetom susreću, kategorisane prema društvenoj stigmi, diskriminatorskim zakonskim okvirima/infrastrukturni i pokroviteljskom odnosu donosilaca odluka. Neke prepreke su tipične samo za neke krajeve. Na primer, u nekim afričkim zemljama invalidnost se ponekad smatra prokletstvom čiji je uzrok indiskrecija u prethodnom životu. O nekim drugim preprekama, koje su karakteristične za određene vrste invalidnosti i određene etape izbora, biće reči kasnije.

Pored ovih jedinstvenih prepreka, osobe sa invaliditetom se susreću i sa istim izazovima sa kojima se susreću i drugi građani. U mnogim novim demokratijama i onim u razvoju većini stanovništva nedostaje iskustvo u glasanju i drugim oblicima političkog učešća. Na isti način, zakonodavna tela i političke partije možda neće uzeti u obzir građane prilikom razvoja politike ili ceniti ulogu koju građansko društvo može da odigra u nadgledanju vladinih institucija. U ovim situacijama ograničeni politički prostor i nepostojanje odgovornosti vlade se negativno odražava na sve građane, nezavisno od invaliditeta. Programi demokratizacije usmereni ka većoj inkluziji osoba sa invaliditetom moraju, dakle, uzeti u obzir izazove okoline i razmotriti kakvu ulogu osobe sa invaliditetom mogu odigrati u razvoju i produbljivanju demokratije.

Slika 3: Prepreke sa kojima se susreću osobe sa invaliditetom

29 Bruce Downie and Lorraine Wapling. "Beyond Charity: A Donor's Guide to Inclusion." Disability Rights Fund. <http://www.disabilityrightsfund.org/files/beyond_charity._a_donors_guide_to_inclusion.pdf>."

“Od presudne važnosti je da se osobe sa invaliditetom sagledaju kao deo celine, a da vlada i građansko društvo prepoznaju potrebu da imaju koliko je god moguće ljudi voljnih da učestvuju u izborima, to jest, da glasaju. To je ono čemu mi težimo..”

Džudit Human
Specijalni savetnik za međunarodna prava osobe sa invaliditetom, Stejt department

Strategije podrške inkluzivnim izbornim i političkim procesima

Odeljci dva, tri i četiri ovog priručnika posmatraju izborni ciklus. Svaki deo predstavlja drugu etapu tog ciklusa i razmatra sa kakvima se izazovima mogu susresti osobe sa invaliditetom tom prilikom. Dat su predlozi za poboljšanje pristupačnosti i jačanje političkog angažmana.

Većina intervencija je fokusirana na četiri međusobno zavisne strategije.

1. Osposobljavanje osoba sa invaliditetom

Osobe sa invaliditetom i njihove organizacije su vitalni partneri u programima posvećenim izbornim i političkim procesima. Organizacije osobe sa invaliditetom nude već postojeću platformu za mobilizaciju osoba sa invaliditetom i zastupanje njihovih interesa. One bi trebale biti uključene u čitav programski ciklus, to jest u etape izrade, sprovođenja, i nadleždanja i procene. Kako bi mogle postati efektivne, mnoge organizacije osobe sa invaliditetom mogu imati koristi od obuke o raznim aspektima izbornog sistema i strukture vlasti. Izgradnja kapaciteta za razvoj osnovnih organizacionih veština, koa što su upravljanje i odnosi sa javnošću, kao i zastupničke veštine koje ovim organizacijama pomažu prilikom njihove interakcije sa vladinim zvanicnicima, medijima, međunarodnim organizacijama i drugim grupama, takođe su korisni. Deo obuke može da se odnosi na načine izgradnje saveznštava i dobijanja finansijske podrške. Ova pomoć može izgraditi politički profil organizacije osobe sa invaliditetom i pomoći joj da svoje interese prevede u politički program. Izborni i politički procesi će takođe ojačati ukoliko međunarodni donatori i partneri-realizatori zaposle osobe sa invaliditetom, posebno na liderskim pozicijama.

2. Podrška vladinim institucijama

Programi koji nude podršku vladinim institucijama poput zakonodavnih tela i upravljačkih izbornih tela, pružaju priliku za povećanje političkog učešća osoba sa invaliditetom. Pružanjem tehničke pomoći vladinim organima koji kreiraju legalne okvire programi razvoja demokratije mogu izgraditi veštine ovih institucija u pravljenju procena prava zajenice osoba sa invaliditetom ili uticaja koje će predložene politike imati na jedinicu. Programi mogu i da podstaknu organe vlasti da sarađuju sa organizacijama osoba sa invaliditetom u njihovima naporima, promovišući na taj način ideju o osobama sa invaliditetom kao sposobnih građana koje bi trebalo konsultovati u vezi sa pitanjima koja se njih tiču. Organizacije osoba sa invaliditetom bi trebalo podržavati i prilikom njihovog direktnog obraćanja zainteresovanim stranama u vladu. Izgradnja ovakve svesti među donosiocima odluka je ključni korak ka ostvarenju potpunog učešća osoba sa invaliditetom u političkom životu promenom isključivih zakona i politika.

3. Uključivanje DPO partnera u koalicije civilnog društva

Programi jačanja demokratije u vreme izbora često sadrže i tehničku i finansijsku pomoć mrežama i koalicijama koje sprovode aktivnosti poput nadzora izbora i edukacije birača. Ovi naporu su od presudne važnosti prilikom pomoći građanima da budu obavešteniji i promovisana kredibilnih izbornih procesa. Uključivanje DPO-ova u ove mreže i koalicije ima višestruku funkciju. Prvo, time se omogućava da DPO-ovi

Dobra Praktika

Generalna izborna mreža za pristup osoba sa invaliditetom u jugoistočnoj Aziji (AGENDA) spoje DPO-eve i organizacije za nagledanje izbora iz Indonezije, Filipina, Malezije, Vijetnama, Laosa, Kambodže, Burme i Tajlanda da sprovode istraživanja, da implementiraju negledanje pristupačnost izbora i da lobiraju nacionalne vlade kao i ASEAN. Partneri AGENDA imaju godišnji sastanak i podele dobre praktike cele godine preko bilten i tehnološke platforme.

steknu iskustvo i nauče najbolje prakse od kolega iz organizacija građanskog društva (CSO). Članovi DPO-a stiču veštine u prepoznavanju problema i kreiranju kampanja, a često stiču i veće samopouzdanje kroz rad sa srodnim organizacijama. Ovaj jači osećaj ponosa se može iskoristiti da inspiriše DPO-ove da nastave sa političkim angažmanom i preuzmu liderske uloge. Drugo, interakcije ohrabruju druge koalicione partnere da preduzmu aktivniji pristup u pružanju podrške zajednicici osoba sa invaliditetom i sagledaju sopstvene napore ka ostvarenju inkluzije. Na primer, CSO koja se bavi mladima može naći neostatake u svom shvatanju mlađih sa invaliditetom, ili neka DPO može prepoznati potrebu da proširi svoje vođstvo zapošljavanjem više žena na liderskim pozicijama. Napokon, uključivanje DPO-ova u ove koalicije će zacementirati praksu dobijanja informacija od zajednice osoba sa invaliditetom i služiti za promovisanje slike osoba sa invaliditetom kao sposobnih građana.

4. Pružanje pomoći političkim partijama u njihovom otvaranju ka osobama sa invaliditetom

Pomoć u razvoju usmerena ka političkim partijama pruža i mogućnosti za promovisane uključivanja osoba sa invaliditetom. U programima sačinjenim za pomoć političkim partijama u aktivnostima kao što su razrada platforme, obuka članova partije/kandidata ili kreiranje strategija izbornih kampanja, organizacije za demokratsku pomoć mogu povezati partije sa DPO-ovima kako bi promovisale otvaranje ka osobama sa invaliditetom po pitanjima koja ih se tiču. Pružanje podrške partije u ovakvim naporima ne samo da podiže svest o pravima osobe sa invaliditetom, već ih i postiće da u većoj meri saslušaju građane u toku perioda kampanje, i na taj način prošire prostor za političko učešće svih građana. Političke partije bi trebalo ohrabrivati i da primaju osobe sa invaliditetom kao kandidate ili ih biraju na liderske pozicije u partiji.

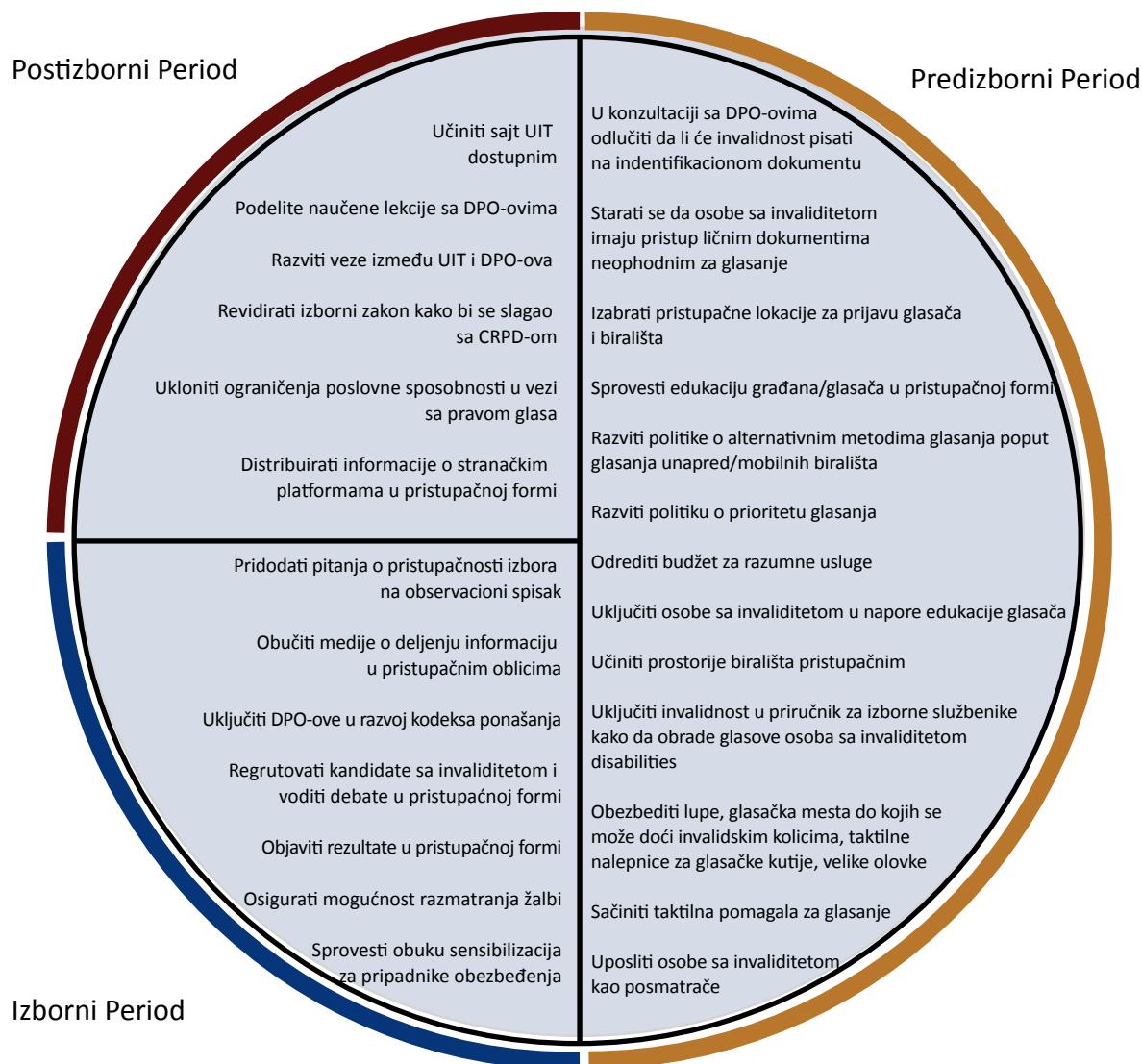
Izborni ciklus

Kako bi se međusobno povezane komponente izbornog procesa, kao i potrebe razvoja i mogućnosti inkluzije, mogle lakše sagledati, ovaj priručnik će biti organizovan na osnovu izbornog ciklusa. Izborni ciklus pruža okvir za analizu i razvoj strategija pomoći koje pružaju podršku otvorenijim, inkluzivnijim i kredibilnjim izbornim procesima. On se može grubo podeliti u tri perioda koja se preklapaju: predizborni period, period izbora, i postizborni period.

Kao što sledeći dijagram to ilustruje, početna i krajnja tačka ciklusa nisu fiksne, a saki period je organizovan oko različitih fundamentalnih aspekata kojima se osiguravaju održiviji izborni procesi. Na primer, predizborni period je vreme planiranja, utvrđivanja budžeta, obuke i prijavljivanja. Izborni period je vreme kampanje, glasanja, brojenja glasova i podnošenja žalbi. Postizborni period je vreme revizije, reformi i razvoja strategija. Dijagram prikazuje ilustrativne primere određenih zainteresovanih strana i akcija koje se mogu podržati u svakom od perioda, istovremeno ističući neke elemente koji se javljaju tokom čitavog ciklusa, kao što su edukacija građana i njihova angažovanost.

Programi koji proširuju političko učešće osoba sa invaliditetom u vreme izbora mogu da tretiraju i prepreke ka pristupačnosti i nedostatke sposobnosti DPO-ova da ostvare svoju moć i uticaj. Pristupačnost je presudni korak ka uvođenju osoba sa invaliditetom u glavne tokove političkog života. Izbori nude i brojne mogućnosti DPO-ovima za isticanje sopstvenog političkog profila širom diskusijom među kandidatima o pitanjima koja su važna osobama sa invaliditetom, jačanjem veza sa kreatorima politika i kapaciteta DPO-ova za sprovođenje propagandnih kampanja sa drugim učesnicima. Ovaj dvostruki pristup može poslužiti kao temelj za osetniji politički angažman nakon izbora.

Slika 4: Izborni ciklus

Lokalni moderator drži sednicu izbornog obrazovanja
glasačima sa invaliditetom u Nepalu.

Odeljak 2: Predizborni period

Moguće prepreke

- Predizborne tehničke procene ne uzimaju u obzir problem pristupačnosti
- Diskriminatorski izborni zakon
- Budžetski resursi upravljačkog izbornog tela nisu predviđeni za razumne usluge
- Birališta su na nepristupačnim mestima
- Izborni službenici (radnici na biralištu) nisu obučeni za obradu glasova osoba sa invaliditetom
- Poteškoće u dobijanju identifikacionog dokumenta
- Upis glasača vršen na nepristupanom mestu
- Obrazovanje glasača i informacije o platformama/kandidatima političkih partija nisu deljene u pristupačnom obliku
- Osobe sa invaliditetom nisu uključene kao posmatrači
- DPO-ovi nemaju iskustva u zagovaranju političkih prava

U predizbornom periodu naglasak je na pripremi izbora. Da bi planiranje pristupačnih izbora bilo uspešno, programi pomoći ne smeju da se aktiviraju tek neposredno pred izbore, kada je čitava mreža već uspostavljena. Ključne zainteresovane strane moraju iskoristiti predizborni period kako bi izvršile pripreme koje će unaprediti proces u izbornom periodu. Neke pripreme će zahtevati dodatne finansijske resurse, druge neće zahtevati dodatne troškove ukoliko se isplaniraju unapred, dok neke neće zahtevati nikakve troškove.

Ovaj odeljak će istaći uloge i odgovornosti upravljačkog izbornog tela i građanskih organizacija unutar ovog kritičnog predizbornog okvira, sa posebnim naglaskom na sledeće aktivnosti:

- Pravljenje predizbornih tehničkih procena
- Projektovanje i izrada izbornih zakona i regulativa
- Finansijsko i administrativno planiranje
- Zapošljavanje i obuka izbornog štaba
- Planiranje izbora i nabavka
- Upis birača i prijava političkih partija i kandidata
- Sprovođenje kampanja obrazovanja birača
- Akreditacija posmatrača na izborima

Dobra Praktika

U 2003. godine, Slovenski Ustavni Sud je uzeo u razmatranje da li zahtevi u zakonu za izbore slovenačkog parlamenta, u zakonu za izbore predsedništva, i u zakonu za lokalne izbore da se registruje samo građani sa punom legalnom kapacitetu su u saglasnosti sa ustavom. Sud je otvrdio da ove izborne zakone su bili neustavni, objasneći da: "kapacitet glasanja ne može da se identificira kao legalni kapacitet."³⁰

³⁰ Službeni glasnik Republike Slovenije. 73.29 (2003): 11212-11216.

Ravnopravni pristup: Kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborne i političke procese

Procene kroz prizmu invaliditeta

Prvi korak ka utvrđivanju prepreka i potencijalnih intervencija je u vršenju procene. Predizborne tehničke procene kojima se razmatraju svi aspekti izbornog procesa trebalo bi da obuhvate i analizu svake oblasti kroz prizmu invaliditeta. Pored analize invaliditeta u sklopu opšte procene, vršenje zasebne procene zasnovane isključivo na uključenju osoba sa invaliditetom može pomoći donatorima i realizatorima u tretiranju određenih prepreka sa kojima se ova zajednica suočava. Timovi za procenu bi trebalo da se sastaju sa DPO-ovima kako bi čuli njihove stavove po pitanju tih poteškoća i njihove predloge kako ih prevazići. Čak i ako država još uvek nije ratifikovala CRPD, sve preporukeza reformu bi trebalo da budu u duhu člana 29 tog međunarodnog ugovora. Sastanci sa DPO-ovima će takođe dati priliku pružaocima pomoći i donatorima da procene svoj kapacitet i prepoznačaju ciljne oblasti gde je potrebna pomoć.

Reforma izbornog zakona

Zakonski i regulatorni okvir je jedan od najvažnijih elemenata izbornog procesa, pošto se njime određuju parametri i definišu politike koje upravljaju učešćem u izborima.

Mada je generalno gledano u svetu bilo mnogo pozitivnog razvoja kojima se promoviše veći pristup izbornim i političkim procesima za osobe sa invaliditetom, osobe sa intelektualnim i psihosociološkim invaliditetom i dalje nose stigmu. Ovim osobama se često ograničava pravo glasa isključivo na osnovu njihove invalidnosti ili činjenice da su pod starateljstvom. Oko ovih pitanja se, na primer, vode rasprave u Sjedinjenim državama, u kojima 12 država trenutno dozvoljava osobama pod starateljstvom da glasaju. Član 12 CRPD-a zahteva od država da prepoznaju "poslovnu sposobnost osoba sa invaliditetom na ravnopravnim osnovama sa drugima", u koje spada i izborni zakon.³¹

Decembra 2011. Kancelarija Visokog komeara Ujedinjenih nacija za ljudska prava izdala je izveštaj o učešću osoba sa invaliditetom u političkom i javnom životu.³² U izveštaju se navodi da u većini obrađenih zemalja osobe sa intelektualnim ili psihosociološkim invaliditetom nemaju pravo glasa ili da budu izabrani, a na osnovu ustavnih i zakonskih odredaba koje povezuju ova prava sa poslovnom sposobnošću. U izveštaju se zaključuje da su ova

Plakat iz Jermenije sa sloganom, "Jednako društvo je zdravo društvo."

31 United Nations. "Article 12 - Equal recognition before the law." Convention on the Rights of Persons with Disabilities. <<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=272>>.

32 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. "Thematic study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on participation in political and public life by persons with disabilities." United Nations, December 21, 2011. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SubmissionThematicStudy/A.HRC.19.36_en.doc>.

ograničenja “nekonzistentna sa obavezama koje su države potpisnice preuzele na sebe pod članovima 2, 12 i 29 Konvencije, i koje treba prioritetno ukloniti iz nacionalnih zakonskih akata i praksi.”³³

Čak i u zemljama koje su preduzele korake ka usklađivanju svog zakona sa CRPD-om, poput Gane, još uvek ima mnogo posla. 2012. godine vlada Gane je donela Zakon o mentalnom zdravlju koji štiti građanska i politička prava osoba sa psihosociološkim invaliditetom. Iako novi zakon sada dopušta pacijentima psihiatrijskih bolnica da glasaju za predsednika, politike prijave birača sprečavaju neke od pacijenata da glasaju za regionalne kandidate, kao što su članovi parlamenta, ukoliko su prijavljeni u izbornoj jedinici različitoj od one u kojoj se nalazi bolnica.

Izborni zakon može da utiče i na politike koje se tiču glasanja uz prisustvo pomoćnika. U nekim slučajevima, glasači sa invaliditetom mogu da zatraže pomoć pri glasanju. Izbor pomoćnika može uticati na tajnost i sigurnost glasa, pošto pomoćnik može da zastraši glasača ili manipuliše njime. Kako bi se ublažio rizik da se ovo desi, DPOovi koji su učestvovali u procesu izrade CRPD-a su se izborile za uslov koji se nalazi u članu 29 CRPD-a i po kome osobe sa invaliditetom dobiti “pomoć pri glasanju od osobe po sopstvenom izboru”. Međutim, mnoge države zanemaruju ovu direktivu i dozvoljavaju samo izbornim službenicima da pomažu u glasanju.

Izborni zakon može i stipulisati prihvatljive privremene mere za nepristupačna biračka mesta kada nije moguće učiniti sva birališta pristupačnim na vreme pre izbora. Iako bi krajnji cilj bio učiniti sva glasačka mesta pristupačnim, ukoliko to još uvek nije slučaj, procedure poput glasanja unapred i pokretnih glasačkih kutija mogu omogućiti veći stepen dostupnosti. Pošto ove mere ponekad izazivaju zabrinutost u pogledu zloupotrebe i/ili tajnosti glasanja, to se može ublažiti postavljanjem posebne kabine za glasanje u prizemlju. Iako ovakve mere mogu biti od pomoći kao kratkoročne ili prelazne mere, ne treba ih koristiti kao trajno rešenje za dostupnost svih biračkih mesta.

Neki izborni zakoni stipuliraju da samo ljudi koji govore zvanični jezik države mogu da se kandiduju. Ovo vrsta uslova bi mogla islučiti kandidate koji su gluvi i koji se ne koriste govornim jezikom.

Kako bi se ublažile poteškoće koje nameće dikriminatorski izborni zakon, međunardoni donatori i organizacijsko-realizatori mogu pružiti podršku reviziji izbornog zakona, dati regionalne primere i pomoći u izradi inkluzivnijih zakona. Na primer, u Egiptu je IFES izvršila reviziju izbornog zakona i sugerirala upravljačkom izbornom telu na koji način zakon ograničava prava glasača sa invaliditetom. Grupa lokalnih organizacija je potom povela kampanju o podizanju svesti čija je posledica odluka Egipatskog veća za ljudska prava da osnuje komisiju osobe sa invaliditetom, pružajući im na taj način priliku da obezbede svoja prava.

Inkluzivni izborni zakoni treba da imaju sledeće karakteristike:

- ✓ Pravo glasa za sve, uključujući osobe pod starateljstvom
- ✓ Kandidati ili glasači ne moraju ispunjavati nikakve medicinske uslove ili uslove jezika
- ✓ Fleksibilnost u pronalaženju kreativnih rešenja za nepristupačna glasačka mesta, sa trajnom dostupnošću kao konačnim ciljem
- ✓ Pravo da se glasa u tajnosti i, ukoliko se to želi, da se dobije pomoć osobe koju glasač odabere
- ✓ Nabavka rezonskih pomagala, poput taktilnih glasačkih uputstava

33 Ibid.

Dobra Praktika

U Gvatemali, EMB je regrutovao voluntere sa Daunovim sindromom da montiraju izborne materijale. EMB je istaknuo ove voluntere u promocijskim materijalama i u saopštenjima za javnost, i tako je podigao svest generalne populacije o slobodnosti osoba sa invaliditetom.

Inkluzivna izborna administracija

Upravljačka izborna tela treba podržati u predizbornom periodu kako bi se njihove procedure učinile dostupnim kada je lakše i isplatljivije nabaviti "rezonska pomagala". Član 2 CRPD-a opisuje rezonska pomagala kao neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koja ne predstavljaju nesrazmeran i neopravdan teret. Ovim se želi dati mogućnost osobama sa invaliditetom da ostvare svoja ljudska prava i fundamentalne slobode na ravno-pravnoj osnovi sa drugima. Na primer, kreiranje glasačke kutije na kojoj se nalaze slike kandidatâ i/li logoi partija olakšavaju glasačima sa intelektualnim nedostacima da raspoznaaju različite opcije. Međutim, odluka da se dodaju slike se treba odmeriti na suprot mogućnosti pojave diskriminacije po osnovi nacionalnosti ili roda.

Proces izrade budžeta i razvoj strateških planova upravljačkog izbornog tela treba da uzmu u obzire problem inkluzije osobe sa invaliditetom. Uključivanje perospektive invaliditeta u ovu ključnu fazu može se lako postići zapošljavanjem osoba sa invaliditetom na mestima zvaničnika upravljačkog izbornog tela. Svi zvaničnici upravljačkog izbornog tela treba da prođu obuku o međunarodnim standardima, poput onih uključenih u CRPD, i obuku o tome kako uključiti osobe sa invaliditetom u izborni proces.

Podsticanjem vlada da utvrde broj osoba sa invaliditetom u biračkom telu dobijaju se važni podaci za izborne administratore. Korišćenjem standarizovanih pitanja, poput onih Vašingtonske grupe,³⁴ može se pospešiti sistematizacija skupa podataka. Ova pitanja su korisna jer se bave radije prerekama sa kojim se osobe sa invaliditetom susreću nego li

pojedinačnim vrstama invalidnosti. Ovaj metod je efektivniji jer neki ljudi mogu oklevati da govore o svojoj invalidnosti, a i sama definicija invalidnosti može zavisiti od jende zemlje do druge. Iz perspektive upravljačkog izbornog tela, ova pitanja uprošćavaju proces prepoznavanja koja vrsta akomodacije odgovara potrebama birača. Na primer, oni ne moraju da znaju da glasač ima povredu kičmene moždine; sve što treba da znaju je da glasačko mesto treba da bude dostupno glasaču.

Dobra Praktika

Ovo je primer pitanja za popis stanovništva o invalidnosti koje preporučuje Vašingtonska Grupa:

1. Da li je vama teško da vidite, iako nosite naučare?
 - a. Ne – nije mi teško
 - b. Da – malo je teško
 - c. Da – veoma je teško
 - d. Ne mogu uopšte

Upravljačko izborno telo i DPO-ovi organizuju zajednički razgovor o integraciji osobe sa invaliditetom u izborni proces u Libiji.

³⁴ Centers for Disease Control and Prevention. "Census Questions on Disability Endorsed by the Washington Group." <http://www.cdc.gov/nchs/data/washington_group/WG_Short_Measure_on_Disability.pdf>.

Biračka mesta

Najčešće glasanja se održava u javnim zgradama, poput škola i domova kultura. Ove bi zgrade trebalo da su već dostupne osobama sa invaliditetom. Međutim, u mnogim zemljama to nije slučaj. Upravljačka izborna tela i organizacije osoba sa invaliditetom bi mogu imati koristi od obuke o tome kako prepoznati prepreke u biračkim centrima i napraviti unapređenja kako bi te zgrade bile dostupnije. Prepreke se mogu nalaziti unutra (poput slabog osvetljenja) ili spolja (stpenice kao jedini način da se u zgradu uđe).

Mnoge organizacije osoba sa invaliditetom u svetu su našle kreativna rešenja za poboljšanje dostupnosti biračkih centara. 2012. godine Gruzijska koalicija za nezavisni život je sprovedla anketu na terenu kako bi se utvrdilo u kakvim uslovima osobe sa invaliditetom žive u toj zemlji. Zatim su rezultate ankete prosledili upravljačkom izbornom telu kako bi im mogli u odabiru biračkih centara i distribuciji pomoćnih uređaja.

2009. su Libanska unija ljudi sa fizikim hendikepom i IFES u saradnji sa firmom geografskog informacionog sistema (GIS) izvršili mapiranje kako bi utvrdili lokacije nepristupačnih biračkih centara, a potom uneiove informacije u bazu podataka kojoj je pristup imala vlada i koju su podelili preko interneta. U oceni projekta istaknut je nedostatak šest osnovnih standarda dostupnosti, među kojima su i praking mesto, ulazi, i dostupnost toaleta. Kao rezultatove akcije vlada je odvojila sredstva kako bi se 18 zgrada učinilo dostupnim pre izbora. Ova i mnoga druga poboljšanja se upravo sprovode.

U Jermeniji je 2007. godine kampanja za izgadjnju prilaznih rampi kod biračkih centara propraćeno kampanjom obrazovanja birača namenjenom kako biračima sa invaliditetom, tako i onima bez. Paros, lokalna organizacija osobe sa invaliditetom, je napravila video zapis³⁵ na kojem su prikazana napravljena poboljšanja, a istaknuta je i potreba za novim prilaznim rampama. DPO je odabrala lokacije kako bi pokazali da su bili i u onim delovima gde ta politička partija nije imala većinsku podršku.

Birač na intervjuu sa medijama izvan biračkog mesta u Gruziji.

Dobra Praktika

Norveško Ministarstvo Rada i Socijalne Inkluzije je izdavalo priručnik za opštine o kako da organizuju pristupačne izbore. U sadržaju ima spisak za sve aspekte postupačne informacije i infrastrukture.³⁶

Američki Department za Pravdu je usvojio spisak za biračka mesta koji ima preporuke o kako da se osigura da su sve aspekte biračkog mesta pristupačne, uključujući i mesta za parking, trotoari, ulazi, hodnici i sama soba za glasanje.³⁷

³⁵ International Foundation for Electoral Systems. *Armenia: Voters with Disabilities PSA*. YouTube. 2010. <<http://www.youtube.com/watch?v=eXvLtnAHaOl&noredirect=1>>.

³⁶ "Accessibility to Elections: Guide for the Municipalities." *Helsedirektoratet*. The Norwegian Directorate of Health. <<http://helsedirektoratet.no/publikasjoner/accessibility-to-elections-guide-for-the-municipalities/Publikasjoner/accessibility-to-elections-guide-for-the-municipalities.pdf>>.

³⁷ United States Department of Justice. *ADA Checklist for Polling Places*. 2004. <<http://www.ada.gov/votingck.htm>>.

Pomoćni alati

Pomoćni alati pomažu osobama sa invaliditetom u izvršenju zadatka ili drugih dnevnih radnji. Postoji nekoliko vrsta pomoćnih alata koji mogu učiniti izborni proces mnogo pristupačnijim. Upravljačkim izbornim telima je često potrebna podrška za razvoj ovih alata. Taktilna pomagala za glasanje su fascikle u koje se može staviti glasački listić, i upotrebiti Brajeva azbuka ili taktilni simboli za identifikaciju kandidata, čuvajući pritom tajnost glasanja slepog glasača. pomagala se moraju izraditi pre izbora, jer izgled glasačkog listića može usloviti izgled priručnika, i obrnuto. Rupe u fascikli se nameste tako da se poklope sa kvadratićima na glasačkom listu tako da glasači mogu da pročitaju Brajeve ili ispučene simbole i označe kvadratić na listiću na isti način kao i oni glasači koji ne koriste ovo pomagalo.

Neka upravljačka izborna tela su sačinila glasačke lističe ispisane Brajevom azbukom, ali su pomagala bolje rešenja iz dva razloga. Prvo, često će biti tek nekoliko glasača po jednoj glasačkoj kutiji kojima će Brajeva azbuka biti neophodna, tako da bi bilo lako utvrditi za koga su ti glasači glasali. Međutim, ako glasač upotrebi pomagalo, onda će njegov glasački listić izgledati isto kao i svi drugi, i na taj način će se osigurati tajnost glasanja. Drugo, taktilna pomagala za glasanje su obično jeftinija opcija. Upravljačka izborna tela treba samo da obezbede nekoliko takvih pomagala za svaki izborni centar, dok bi u slučaju glasačkih listića ispisanih Brajevim pismom bila potrebna veća logistika kako bi na svakom biračkom mestu bio dovoljan broj takvih glasačkih listića.

Tajnost glasanja se može ostvariti i uz pomoć glasačkih kabina do kojih se može pristupiti i u invalidskim kolicima. Taktilne nalepnice ili poklopci kutija mogu reći glasačima koji su slepo koji listić ide u koju kutiju u slučaju kada se listići stavlaju u više kutija na dan izbora. Lupe, prenosni izvori svetlosti i velike olovke se takođe instrumenti koji mogu pomoći glasačima i sa i bez invaliditeta.

Upravljačka izborna tela treba da razviju plan nabavke i distribucije pomoćnih sredstava u predizbornoj fazi. Tokom proresa određivanja budžeta upravljačka izborna tela treba da uzmu u obzir i rezonska pomoćna sredstva. Razvoj pomoćnih instrumenata u poslednjem trenutku ne ostavlja dovoljno vremena da se isplanira

Taktilni izborni vodič korišćen u Siera Leoneu 2002. godine

Ovaj priručnik za izbornu štabu u Gvatemali uključuje odeljak o administraciji izbora za osobe sa invaliditetom.

Žena u Nepalu čita informaciju o registriranje za glasanje na Brajevom azbukum.

tanju invalidnosti za izborne službenike, koji su predstavnici upravljačkih izbornih tela po pitanju prepreka sa kojima se osobe sa invaliditetom susreću prilikom glasanja, i načina na koji bi se te poteškoće mogle ublažiti. Neophodna je bolja obuka donosilaca odluka i EMB funkcionera srednjeg nivoa, posebno po pitanju obaveza opisanih u članu 29 CRPD-a.

Pored toga, mora postojati i obuka po pitanju invalidnosti za izborne službenike, koji su predstavnici upravljačkih izbornih tela na dan izbora. Čak i ukoliko država ima inkluzivne izborne zakone, nedovoljna obučenost izbornih službenika može dovesto potrebna pomoć prilikom ubacivanja glasačkog listića u kutiju, onda taj glasač može izabrati pomoćnika. Međutim, neki od izbornih službenika nisu obučeni po ovom pitanju i insistiraju na tome da samo izborni službenik sme pomoći glasaču.

Izborni službenici moraju takođe da prođu obuku o tome kako da rukuju taktilnim pomagalom za glasanje. Upravljačka izborna tela od Sijera Leonea do Kosova su nabavila taktilna pomagala za glasanje, ali su posmatrači imali prilike da vide slučajeve kada izborni službenici nisu nudili pomagala glasačima koji su slepi/imaju loš vid ili su pogrešno objašnjavali kako se ta pomagla koriste na da izbora. Kako bi se ovo predupredilo, nekoliko upravljačkih izbornih tela je dodalo još jedno poglavlje u priručnik za obuku izbornih službenika u kojem se opisuje kako se omogućuje glasanje osobama sa invaliditetom.

Obuka bi trebalo da obuhvati i politiku upravljačkih izbornih tela na da izbora u pogledu redova. Da li osobe sa invaliditetom, starije osobe i/ili trudnice imaju prednost na glasanju, ili moraju da čekaju u redu? Da li glasači moraju da pitaju da li mogu da glasaju preko reda ili je odgovornost izbornih službenika da procene koji glasači mogu imati koristi od glasanja pre dugih? Da li su obezbeđene stolice? Odgovori na ova pitanja mogu varirati od jedne zemlje do druge, ali upravljačko izborno telo u svakom slučaju mora imati spremne relevantne planove.

logistika njihove distribucije. Ovo može dovesti do toga da pomoćna sredstva ostanu u skladištima na dan izbora. Osobe sa invaliditetom bi trebalo redovno konsultovati prilikom razvoja pomoćnih sredstava kako bi ta sredstva dogovarala potrebama birača.

Obuka

Često ne postoji dovoljno svesti unutar upravljačkih izbornih tela po pitanju prepreka sa kojima se osobe sa invaliditetom susreću prilikom glasanja, i načina na koji bi se te poteškoće mogле ublažiti. Neophodna je bolja obuka donosilaca odluka i EMB funkcionera srednjeg nivoa, posebno po pitanju obaveza opisanih u članu 29 CRPD-a.

Pored toga, mora postojati i obuka po pitanju invalidnosti za izborne službenike, koji su predstavnici upravljačkih izbornih tela na dan izbora. Čak i ukoliko država ima inkluzivne izborne zakone, nedovoljna obučenost izbornih službenika može dovesto potrebna pomoć prilikom ubacivanja glasačkog listića u kutiju, onda taj glasač može izabrati pomoćnika. Međutim, neki od izbornih službenika nisu obučeni po ovom pitanju i insistiraju na tome da samo izborni službenik sme pomoći glasaču.

Dobra Praktika

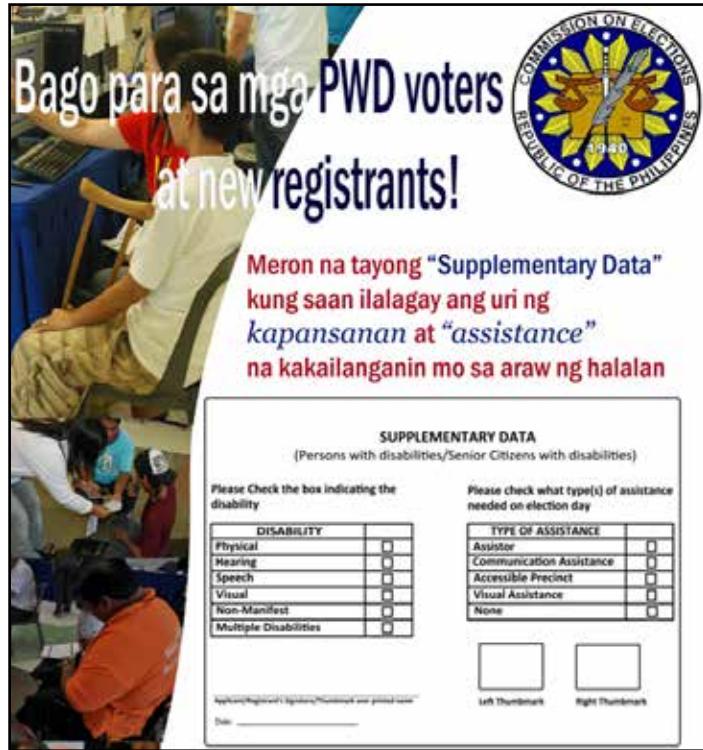
Na Filipinima, IFES je pružio pomoć EMB-u na formiranje mrežu za agencije i nevladine organizacije za osposobljavanje osoba sa invaliditetom. Ova grupa sprovodi usvojili preporuke za inkluzivne politike, na primer kampanje da osobe sa invaliditetom se registruju za glasanje.

EMB organizuje "Nedelju za osobe sa invaliditetom," u kojem predloži da osobe sa invaliditetom se registruju za glasanje. Pored kampanjom na medijama tokom ove nedelje, EMB takođe koristi najpristupačnije lokale u zemlji - tržni centri - kao lokacije za centre registracije i stvorio je pristupačnu web stranicu.

Prijava glasača

Tehnička podrška u procesu prijave glasača je jedan od najvažnijih načina kojima se osobama sa invaliditetom omogućava da učestvuju na izborima. Ukoliko glasači sa invaliditetom nisu upisani u birački spisak, oni neće moći da koriste bilo koji o pogodnosti pristupa na dan izbora. Pored problema koji utiču na čitav izborni proces, kao što su nedostupne informacije i lokacije, vađenje lične karte ili izvoda iz matične knjige može biti dodatna prepreka za prijavu.

Lična karta ili izvod iz matične knjige su obično neophodne zbog prijave u glasački spisak. U nekim zemljama deca sa invaliditetom ne dobijaju ova dokumenta na rođenju, pošto se prepostavlja da oni neće biti aktivni građani. Navođenje prava koja se dobijaju vađenjem čićne karte se takođe ne deli u pristupačnom obliku, pa neke osobe sa invaliditetom možda i neznavaju da im je taj dokument potreban da bi se prijavili za upis u birački spisak.

Proces registracije za birače na Filipinama sadrži informaciju o posebnim potrebama birača za dan izbora.

U nekim zemljama informacije o invalidnosti se skupljaju prilikom procesa prijave. Ove informacije se ponekad navode u ličnoj karti a ponekad se čuvaju za unutrašnje potrebe upravljačkog izbornog tela. Posedovanje ovih podataka pomaže upravljačkim izbornim telima da bolje planiraju distribuciju pomoćnih sredstava, poput taktilnog pomačala za glasanje, ali ono ima i svoje nedostatke. Postoji rizik da će sa saznanjem o statusu invalida putem lične karte doći do diskriminacije u drugim sferama života, kao što je zaposlenje. Ovaj rizik se može ublažiti ukoliko upravljačko izborni telo prikupi te informacije, ali ih ne prikaže na ličnoj karti. Odluka da li će se informacije o invalidnosti prikupiti i odštampati na ličnoj karti treba da bude doneta nakon konsultacija sa lokalnom zajednicom osobe sa invaliditetom. Upravljačka izborna tela moraju jasno definisati na koji način će upotrebiti te informacije. Edukacija o prednostima samidentifikacije može ovesti do generalno boljeg pružanja usluga, ne samo na dan izbora. Mešutim, pravo na privatnost članova zajednice osoba sa invaliditetom uvek treba biti na prvom mestu.

Inkluzivni procesi upisa birača u birački spisak treba da poseduju sledeće karakteristike:

- ✓ Pristupne i inkluzivne procedure dobijanja izvoda iz matične knjige i lične karte
- ✓ Fizički dostupna mesta za prijavu
- ✓ Lako razumljive informacije koje se dele u pristupačnim oblicima
- ✓ Prednosti i mane prikupljanja informacija u vezi sa invaliditetom su jasno definisane i procenjene
- ✓ Odluke o tome da li će se prikupljati informacije u vezi sa invalidnošću se donose zajednički

Obrazovanje glasača

U obrazovanju glasača treba koristiti dvostruki pristup; to jest, treba da postoji edukacija glasača namenjena isključivo osobama sa invaliditetom, kao i uključivanje osoba sa invaliditetom u glavne tokove edukacije birača. Ovo uključivanje u glavne tokove ne mora da znači da će aktivnosti zato biti skuplje. Na primer, upravljačka izborna tela i političke partije mogu u svojim TV reklamama uposlitи glumca sa invaliditetom bez dodatnih troškova.

Pored toga što upravljačka izborna tela i političke partije sprovođe edukaciju glasača, donatori treba da podrže DPO-ove i CSO-ove u sprovođenju kampanja obrazovanja glasača namenjene osobama sa invaliditetom. Ovo je posebno važno ukoliko je posebna obuka neophodna, poput obuke o tome kako se koristi taktično pomagalo za glasanje. Iskustvo govori da će glasači verovatnije biti svesni pomagala i znati kako se ono koristi ukoliko upravljačka izborna tela i DPO-ovi obuče i izborne službenike i glasače.

Ljudi sa intelektualnom invalidnošću ili oni sa niskim nivoom pismenosti mogu imati prednosti od materijala za edukaciju birača u lako čitljivom formatu i sa ilustracijama, ili od kampanja edukacije glasača od vrata do vrata pri čemu će imati priliku da razgovaraju sa edukatorom uživo. Kutije sa slikama su još jedno sredstvo koje se koristi u osnovnoj građanskoj i biračkoj edukaciji. Za vreme demonstracije obučeni moderator prikazuje seriju slika koje treba da podstaknu među učesnicima diskusiju na temu izbora.

Slika 5: Primeri pristupačnih formata

Pristupačni format	Pomaže ljudima koji
Zvučni zapis	Su slepi ili imaju loš vid, i ljudima sa niskim nivoom pismenosti
Brajeva azbuka	Su slepi ili imaju loš vid
Titlovi	Su gluvi ili čuju veoma slabo
Easy-to-read (pojednostavljen tekst)	Imaju intelektualni invaliditet, nizak nivo pismenosti ili im zvanični jezik nije maternji
Elektronski tekst i softver koji čita ekrane	Su slepi ili imaju loš vid; imaju intelektualni invaliditet, ili poteškoće sa učenjem, ili nizak nivo pismenosti
Krupna slova (veličina fonta 16-20)	Imaju loš vid
Slike	Imaju intelektualni invaliditet, nizak nivo pismenosti ili im zvanični jezik nije maternji
Znakovni jezik	Su gluvi ili čuju veoma slabo
Taktični	Su slepi ili imaju loš vid, a ne znaju Brajevu azbuku, i ljudi koji su gluvi i slepi

Dobra Praktika

Sudanska Mreža za Demokratske Izbole, mreža od više od 70 NVO, je pružila DPO kao partner. U periodu pre prvih izbora u Južnom Sudanu, mreža je organizovala kampanju za generalnu populaciju o ustavnim odredbama za marginalizovane grupe. Obrazovanje birača sa posebnim targetiranjem osoba sa invaliditetom rezultiralo je povećanjem broja birača sa invaliditetom koji su glasali. Dodatna rezultata je bila adaptiranje obrazovanje birača da uključuje i druge forme participacije od strane marginalizovanih populacija u Južnom Sudanu.

Informacije koje se dele putem sajta upravljačkog izbornog tela treba da budu pristupačne osobama sa invaliditetom. Odeljak 508 Zakona Sjedinjenih država o rehabilitaciji daje smernice koje se mogu koristiti kako bi se utvrdilo da li je sajt pristupačan.¹ Postoje i druge smernice u vezi sa pristupačnošću kao što su Daisy Consortium,² Bobby Approved³ i World Wide Web Consortium.⁴

Uz znanje o tome kako se glasa i kako čitav proces teče, osobe sa invaliditetom treba da imaju informacije o platformama političkih stranaka i kandidata u pristupačnoj formi kako bi mogli da naprave odgovarajući izbor. Slika 5 daje primere najčešće korišćenih pristupačnih formata i opisuje ko će imati koristi od takve vrste informacija.

Upravljačka izborna tela, političke partije i CSO-ovi treba da se postaraju da budžet za materijale za edukaciju glasača uključuje i troškove distribucije informacija u pristupačnom formatima, kao što su znakovni jezik, brajeva azbuka, krupna slova i lako čitljivi tekst sa slikama. U materijale za edukaciju birača koji treba da budu pristupačni spadaju:

- ✓ Sajtovi upravljačkih izbornih tela
- ✓ Štampani materijal poput brošura, postera i-mejlova
- ✓ Javna saopštenja putem TV-a i radija
- ✓ Manifesti/platforme političkih partija i informacije o kandidatima

Ova slika je koristila Demokratska Republika Kongo.

1 United States. Department of Justice. Section 508 Overview. 1998. <<http://www.justice.gov/crt/508/>>.

2 Daisy Consortium. <<http://www.daisy.org/>>.

3 Coggan, Donald. "Bobby Approved Sites: Improving Web Accessibility For People With Disabilities." <<http://www.bobby-approved.com/>>.

4 World Wide Web Consortium. W3C. <<http://www.w3.org/>>.

Campagne nationale d'éducation

et je demande mes droits

j'accueille

34,64,12,72,56,82, 67,48,18,24

Reponse

Trener za civilno obrazovanje govori o "glasanju" na
znakovnom jeziku u Školi Gluvih u Konakriju, Gvineja.

Ejerciendo un Derecho Constitucional en un
marco de dignidad y de respeto a las
diferencias.

Tu voto cuenta, VOTA

ELECCIONES 2011 Guatemala, C. A.

Canada

*Glasač u Gvatemali pokazuje svoju prst sa tintom posle
glasanja na izbornom danu.*

Odeljak 3: Izborni period

Moguće prepreke

- Posmatrači ne obraćaju pažnju na probleme pristupačnosti
- Političke partije se ne zanimaju za probleme koji su važni osobama sa invaliditetom i nemaju kandidate sa invaliditetom
- Partijski manifesti nisu odštampani u pristupačnom formatu
- Biračke stanice nisu pristupačne
- Pripadnici obezbeđenja nisu obučeni da obezbede bezbedno okruženje za glasače sa invaliditetom
- Medije ne prikazuju informacije u pristupačnim formatima
- Proces obrade pritužbi nije dostupan

Izborni period se ne sastoji samo od dana izbora. U glavnodogađaje spadaju:

- Posmatranje
- Nominacija poličitkih partija i kandidata
- Kampanje političkih partija i kandidata
- Glasanje i brojanje glasova
- Sastavljanje spiskova i objava rezultata
- Rešavanje pritužba na izbole

Posmatranje

Međunarodni donatori i partneri-realizatori mogu olakšati partnerstva između nacionalnih i međunarodnih posmatračkih grupa i DPO-ova. Osobe sa invaliditetom treba da budu uključene kao kratkoročni i dugoročni posmatrači. Dugoročno posmatranje zapravo počinje u predizbornoj fazi i sastoji se iz posmatranja procesa poput prijave glasača. Pitanja o pristupu izborima treba da budu među prioritetnim na spiskovima posmatrača, a osobe sa invaliditetom treba da budu obučene o tome kako se sprovodi nadgledanje pristupa izborima.

IFES, nekoliko DPO-ova i domaće posmatračke grupe⁵ razvili su skup metoda za nadgledanje izbora i paketa obuke koji su fokusirani na pristup izborima za osobe sa svim vrstama invalidnosti. Formular posmatrača izbora sadrži pitanja o merama pristupa u skladu sa međunarodnim standardima o pravu na političko učešće osoba sa invaliditetom iznetim u CRPD-u. Ovi novi alati nadgledanja izbora omogućavaju lokalni DPO partnerima da iskoriste pouzdane podatke sa posmatranja a u svrhu prepoznavanja prioriteta

⁵ General Election Network for Disability Access. <<http://www2.agendaasia.org/>>.

efektivnog pronalaženja mogućnosti za omogućavanje pristupa tokom celog izbornog ciklusa. Ovi alati su korišćeni u jugoistočnoj Aziji i Južnoj Americi kao pomoć DPO-ima u prepoznavanju propusta i zagovaranja pristupačnijih izbora.

Pored posmatranja sa naglaskom na probleme pristupa, osobe sa invaliditetom treba da budu uključene kao i svi ostalo posmatrači izbora. Treba naglasiti da prisustvo posmatrača sa invaliditetom na biračkom mestu ima neposredan uticaj na promenu javnog mnjenja slanjem poruke da su sposobni i da mogu učestvovati u obavezama građanskog društva. Takođe se osobama sa sugeriše da su oni deo zajednice.

Regularne posmatračke grupe treba i da dodaju nekoliko pitanja u vezi sa pristupom izborima na svoj spisak. Neke posmatračke grupe to čine, ali mnogo njih ne. IFES i NDI su u saradnji sa drugim međunarodnim organizacijama razvile standarde za međunarodne izborne posmatračke misije i domaće posmatračke inicijative. U ove standarde su uključeni i potreba za analizom koja će pokazati da li je podjednak pristup omogućen i za osobe sa invaliditetom, i preporuka da se prepreke sa kojima su se susrele osobe sa invaliditetom uključe i završne izveštaje posmatračke misije. Uključivanje problema invalidnosti u posmatračke izveštaje iziskuje minimalne dodatne troškove i obuku, a može biti važan način na koji će se poštovanje prava osoba sa invaliditetom osigurati za buduće izborne cikluse.

Posmatranje izbora treba da ima sledeće karakteristike:

- ✓ Posmatranja treba da budu usredsređena isključivo na pristupačnost izbora
- ✓ Regularno posmatranje uključuje pristupačnost kao jedan od parametara
- ✓ Osobe sa invaliditetom su uključene u regularne posmatračke misije

Dobra Praktika

Misija nagledanja izbora *Wolesi Jirga* (parlament u Avganistanu) je analizirala nekoliko tema, ulikujući izborna administracija, proces žalba, bezbednost, uloga medija i participacija žena, manjina, i osoba sa invaliditetom. Izveštaj je dokazao da iako postoje dosta pravila da zaštite osobe sa invaliditetom, izbori 2010. godine su bili manje pristupačni u odnosu sa 2005. godine. Međutim, misija je proglašila da je EMB uspeo da ispuni obavezu za kvotu od 5 procenat za zapošljavanje osoba sa invaliditetom koji je usvojena 2005. godine. Analiziranje mogućnosti osoba sa invaliditetom da participuju i kvota za zapošljavanje su osigurali da izveštaj misije nagledanja izbora je napravio osnovu da omogućuje povećanje političke participacije osoba sa invaliditetom.

AGENDA observers noted the inaccessible conditions at this polling station in Indonesia.

“Osećam da svakako imamo pravo da biramo, ali istovremeno zaboravljamo onu drugu mogućnost - da budemo izabrani. A neko sa invaliditetom nema zapravo šanse da bude izabran; samo je jedna osoba do sada izabrana za visok položaj. I nije samo to u pitanju, ali se sve svodi na donošenje odluka; političke stranke su veoma rigidne po tom pitanju, i nema prostora za glas osobe sa invaliditetom u političkim strankama. **”**

Slepa žena iz Grada Gvatemala; anonimni citat sa diskusije fokus grupe zabeležene u IFES-ovoj *Proceni prepreka ka pristupu izborima*, Gvatemala⁴³

Nominacija (Kandidatura)

Osobe sa invaliditetom prvo moraju da pristupe političkim partijama i budu aktivne u njima pre nego što mogu postati prihvatljivi kandidati. Niski nivoi učešća često su rezultat apatije, nedostatka samopouzdanja i pritska koji vrši porodica. Apatija može da obuzme sve birače, ali program inkluzije mora da se postara da apatija ne bude posledica nedostatka informacija u pristupačnom obliku. Program mora i da se pozabavi diskriminacijom koju sprovode političke partie koje ne žele da imaju članove i/ili kandidate sa invaliditetom.

Neke zemlje, poput Zimbabvea, su uvele kvote kako bi i osobe sa invaliditetom mogle postati parlamentarci. Primena kvota može predstavljati izazov, ne samo zbog percepcije po kojoj predstavnici nemaju jednaku moć kao ostali članovi. Što se tiče rodnih kvota, u nekim slučajevima osobe sa invaliditetom koje osvoje kandidaturu uz pomoć kvota bore se da uspostave svoj autoritet. Postoje i brojna pitanja koja se odnose na način na koji se kvote invalidnosti mogu sprovesti. U zavisnosti od vrste izbornog sistema, da li zakon propisuje da svaka partija mora da nominuje izvestan broj osoba sa invaliditetom? Kako će se države postarat da minimalan broj osoba sa invaliditetom bude izabran? I, šta se kvalifikuje kao invalidnost? Moraju li kandidati da imaju vidljiv nedostatak? Da li kandidati moraju da imaju različite vrste invalidnosti? Umesto uvođenja kvota možda je često efektivnije usredosrediti se na edukativne inicijative birača putem kojih se javnosti skreće pažnja na prava i sposobnosti osoba sa invaliditetom. Ciljano zastupanje u političkim partijama može takođe rezultirati promenom shvatanja unutar partije tako da osobe sa invaliditetom budu primljene na liderske pozicije i prepoznate kao ravnopravni članovi. Pristup ovom problemu mora biti odlučen na osnovu konteksta u svakoj državi posebno.

Dobra Praktika

Down Syndrome Ireland je organizovao projekat “My Opinion, My Vote” (Moje mišljenje, moj glas) u šest zemalja – Irска, Italija, Malta, Mađarska, Španija i Danska – da omogućuje osobe sa Daunovim sindromom da participuju u sve aspektke demokratskog procesa, uključujući glasanje i zastupanje za pitanja koja su za njima važna. U okviru ovog projekta su stavili političke platforme svih stranaka u pojednostavljen tekstu da bi učesnici mogli da imaju informaciju za odluke na danu izbora.

6 Assessment of Election Access Barriers in Guatemala. International Foundation for Electoral Systems. <http://www.ifes.org/Content/Publications/News-in-Brief/2012/Dec/~/media/Files/Publications/Reports/2012/Guatemala_Report_Survey_DPO Leaders_FINAL.pdf>.

Pored stigmi zbog invalidnosti, kandidati sa invaliditetom se susreću i sa drugim preprekama. Velika Britanija je osnovala Fond za pristup izbornoj funkciji.⁷ Ovaj fond daje kandidatima grantove u iznosu do 10.000 funti (16.000 dolara). Iako možda vlade većine zemalja nisu u stanju da ponude slične mehanizme pomoći, međunarodni donatori i organizacije-realizatori mogu ponuditi pomoći kandidatima sa invaliditetom u formi obuke.

Kampanje

Jedna od najvećih prepreka procesu inkluzivne kampanje jeste nedostatak informacija u pristupačnom obliku. Glasaćima sa invaliditetom su potrebne informacije o programima političkih stranaka, kandidatima i programu kampanje kako bi mogli napraviti odgovarajući izbor. Postoje i neke oblasti u kojima podrška kandidatima i upravljačkim izbornima telima može obezbediti glasačima mogućnost upoređenja različitih opcija.

Traženje izbornih obećanja

Izborni period daje priliku DPO-ovima da pozovu partije i političare da potpišu javna obećanja koja se odnose na pitanja važna osobama sa invaliditetom. Politički činioци su po prirodi naklonjeniji davanju obećanja dok pokušavaju da osvoje glasove iz što više različitih segmenta društva. DPO-ovi mogu iskoristiti politički prostor koji se otvara kao posledica održavanja izbora da skrenu pažnju na tekuće propagandne inicijative ili probleme sa kojim se susreću njihovi birači. Izrada izbornih obećanja takođe omogućava DPO-ovima da stvore atmosferu pozitivnog pritiska od strane kolega iz drugih partija i drugih kandidata kako bi se skrenula pažnja na potrebe zajednice osobe sa invaliditetom, jer se oni na taj način mogu javno pozvati na potpisnike i zatražiti dodatne potpise. Ova obećanja mogu činiti središnji deo generalne propagandne strategije, dajući mogućnost DPO-ovima da nadgledaju koliko će od tih obećanja biti ispunjeno u postizbornom periodu. Ovni se takođe promoviše saradnja političke partije sa DPO-ovima po pitanjima koja zanimaju zajednicu osobe sa invaliditetom, što predstavlja temelj za saradnju nakon izbora.

Otvaranje kandidata ka osobama sa invaliditetom

Pored toga što će učiniti generalne materijale kampanje dostupnim svim građanima, DPO-ovi mogu upotrebiti izbole kao priliku da kandidate usmere ka problemima zajednice osobe sa invaliditetom.

Pre izbora iz jula 2012, NDI je pružao pomoći koaliciji meksičkih DPO-ova za razvoj serije predloga po pitanjima invalidnosti koji su deljeni predsedničkim kandidatima. Koalicija je objavila ove predloge na svom sajtu i promovisala ih putem društvenih medija. Nakon objave ovih predloga, DPO-ovi su organizovali razgovore sa svim predsedničkim kandidatima i svim kandidatima za gradonačelnika Meksiko Sitija, uz izuzetak jedne partije. Kroz ove diskusije - prve ikada vođene u Meksiku između predsedničkih kandidata i zajednice osoba sa invaliditetom - koalicija DPO-ova je predstavila svoju politiku preporuka, a kandidati su izlagali svoje platforme o invalidnosti.

Dobra Praktika

U Siera Leoni, NDI je pružio pomoći koaliciji NVO, uključujući i jedan DPO, na formulisanju kodeks ponašanja za stranke na izborima u Novembar 2012. godine. Dokument je namenjen da promoviše izbornu atmosferu bez nasilja i zastrašivanja, i da ohrabruje žene i marginalizovane grupe da participuju na izborima. Kodeks navodi da stranke bi uključile žene i osobe sa invaliditetom na spiskom kandidata, i obavezuje potpisnici da "pruže pomoći ženama, mladima, i kandidatima sa invaliditetom naše stranke za kampanju, prevoz, i finansijska sredstva." Kodeks ponašanja je stvorio standard na koji su mogli NVO obratiti da bi političke stranke bile odgovorne tokom periodu kampanja. Članovi koalicije koji su formirali kodeks su promovisali inicijativu u medijama kroz intervjuje na radiju i distribuciju kopija kodeksa po kancelarijama stranaka u celoj zemlji.

7 United Kingdom. *Access to Elected Office*. Government Digital Service, 2012. <<https://www.gov.uk/government/news/access-to-elected-office>>.

Dijalog je dobio veliku pažnju u državnim medijima, što nije dodalo na značaju problemima invalidnosti i popravilo poziciju koalicije za stalnu saradnju sa izabranim zvaničnicima. DPO-ovi iz Gvatemale i Dominikanske Republike su na sličan obratili kandidatima.

Kodeks ponašanja

Organizacije građanskog drutva često promovišu kodeks ponašanja za političke parije i kandidate koji se takmiče na izborima kako bi se stvorilo osećanje odgovornosti kod ovih političkih aktera. Kodeski ponašanja podstiču političke partije i kandidate da poštuju odredbe u osnovi izbornog procesa i spreče krađu i manipulaciju. Uključivanje DPO-ova u proces izrade kodeksa ponašanja daje mogućnost za dodatna obećanja da će kampanje biti pristupačne svim građanima. Pored toga, postojanje kodeksa ponašanja otvara prostor DPO-ovima da smatraju zvaničnike odgovornim za probleme dostupnosti i inkluzije.

Debate

Debate su jedan od najvažnijih načina na koje građani mogu da upoznaju različite kandidate i naprave odgovarajući izbor na dan izbora. Međunarodni donatori i organizacije-realizatori mogu pružiti podršku upravljačkim izbornim telima tako što će im dati smernice kako da učine debate pristupačnim za osobe sa invaliditetom. Na primer, u Gvatemali upravljačko izborno telo je obezbedilo profesionalne tumače na znakovnom jeziku za debate tako da su osobe oštećenog sluha među biračima mogle da prate debatu putem televizije. DPO-ovi treba da se povežu sa organizatorima debate kako bi mogli da daju sugestije po pitanju organizacije prostora i informacija, i da postave kandidatima pitanja od značaja za probleme zajednice osoba sa invaliditetom.

Dečak u Siera Leonu učestvuje na javnom događaju u podršku kodeksa ponašanja političkih stranaka koji sadrži odredbe za inkluziju osoba sa invaliditetom.

Debate na televiziji sa kandidatima za predsednika u Srbiji 2012. godine su imale prevod na znakovni jezik.⁴⁵

⁸ Reč na reč: Debata kandidata za predsednika Srbije 2012.” Radio-televizija Srbije, June 16, 2012. <http://www.rts.rs/page/tv/sr/story/22/RTS_Satelite/1103434/ Reč na reč: Debata kandidata za predsednika Srbije 2012.html>.

Sprovođenje izbornog dana

Planiranje u predizbornoj fazi predstavlja polaznu osnovu za pristupačan i inkluzivan izborni dan. Sledeće oblasti imaju uticaj na izbore, i trebalo bi ih razviti mnogo pre izbora:

- Izborni zakon
- Politike o prioritetu glasanja i kvalifikovanosti birača
- Izbor biračkih mesta
- Izrada taktilnog pomagala za glasanje
- Nabavka i distribucija pristupačnog izbornog materijala poput kabina pristupačnih osobama u invalidskim kolicima i lupa
- Obuka upravljačkog izbornog tela, izbornih službenika i pripadnika obezbeđenja
- Akreditacija posmatrača i birački spiskovi

Čovek glasa na referendumu u Južnom Sudanu.

Centralizovana tehnička pomoć treba da bude dostupna izbornim službenicima na dan izbora kako bi mogli da traže pomoć ukoliko se pojave problemi. Upravljačko izborno telo treba da podeli broj telefona koji osobe sa invaliditetom mogu da pozove (ili na njega pošalju poruku) da prijave nepristupačna izborna mesta, loše ophođenje od strane izbornih službenika i druge probleme.

Prenos rezultata

Usled nepristupačnosti medija, glasači sa invaliditetom ponekad poslednji saznaju rezultate izbora. Kako bi se sprečio ovaj trend, Kenijsko nacionalno udruženje osoba sa oštećenim sluhom je, u saradnji sa nacionalnim televizijskim kanalom, obezbedila tunača na znakovnom jeziku koji se saopštio rezultate izbora iz 2013. godine.⁹ To je bio prvi put da su osobe sa oštećenim sluhom ka o i one bez takvog oštećenja saznale rezultate istovremeno.

Rešavanje pritužbi na izbore

Pravo na ispravku po izbornim žalbama i sporovima je jedan od sedam suštinskih međunarodnih standarda efektivnih sistema presuda po žalbi.¹⁰ Osobe sa invaliditetom su često izsotavljene iz procesa podnošenja žalbi. Glasači sa invaliditetom treba da imaju mogućnost da podnesu zahtev za osporavanje rezultata izbora, kao i pritužbu na način na koji su bili tretirani na izborni dan. Upravljačka izborna

9 "Uhuru Kenyatta is Announced 4th President." YouTube. <<http://www.youtube.com/watch?v=IdMd1rb6bSQ>>.

10 Vickery, Chad, ed. *Guidelines for Understanding, Adjudicating, and Resolving Disputes in Elections (GUARDE)*. International Foundation for Electoral Systems. 2011. <http://www.ifes.org/~media/Files/Publications/Books/2011/GUARDE_final_publication.pdf>.

tela treba da sprovedu kampanju edukacije glasača tokom koje će objasniti kako se podnosi žalba u odgovarajućem vidu; razviju sisteme upravljanja slučajem koji inkorporiraju karakteristike pristupačnosti, poput podnesaka putem interneta ili telefona; i obezbede obuku senzibilizacije za istražitelje i sudije.

Na primer, ženi sa intelektualnom ometenošću nije dozvoljeno da glasa na izborima 2012. godine u Meksiku. Proces rešavanja žalbi je bio dostupan, tako da je ona podnela žalbu upravljačkom izbornom telu, koje je potom istražilo njene tvrdnje. Utvrđeno je da su izborni službenici sprečili ženu da glasa na osnovu diskriminatorskih odredaba Federalnog kodeksa o izbornim institucijama i procedurama, koji kaže da osobe oštećenih intelektualnih moći ne mogu da glasaju. Međutim, upravljačko izborno telo je bilo usvojilo amandman na ovu odredbu pre izbora što je toj ženi omogućilo da ima pravo glasa. Izborni službenici nisu znali za postojanje tog amandmana. Ovaj slučaj ukazuje na važnost odgovarajuće obuke izbornih službenika, i pokazuje kako dostupne informacije o podnošenju žalbe mogu dovesti do aktivnijeg učešća osoba građana sa invaliditetom.¹¹

11 Diaz, Ariane. "No dejaron votar a una discapacitada." La Jornada. July 6, 2012: 13. Web. December 6, 2013. <<http://www.jornada.unam.mx/2012/07/06/politica/013n3pol>>.

Umetnik na ulici u Nepalu govori sa biračima o informaciji o sledećim izborima.

Odeljak 4: Postizborni period

Moguće prepreke

- Osobama sa invaliditetom nije dozvoljen pristup procesu naučenih lekcija
- DPO-ovi ne poznaju izborna prava
- Obrazovanje građana ne dotiče pitanja prava osoba sa invaliditetom i nije distribuirana u pristupačnim formatima
- Selekcija kriterijuma za imenovanje komesara za izbore ne obuhvata osobe sa invaliditetom

Postizborni period pruža zainteresovanim stranam priliku da izvrše procenu kako su se odvijali izbori. Ključne aktivnosti koje treba posmatrati kroz prizmu inkvizicije osoba sa invaliditetom su:

- Kontrole biračkih mesta
- Revizija prethodna dva perioda izbornog ciklusa i usvajanje naučenih lekcija
- Poboljšanje pristupa vladinim institucijama
- Sprovođenje aktivnosti izgradnje kapaciteta za izborno osoblje, CSO-ove i političke partije
- Zalaganje za i primena pravnih i administrativnih reformi
- Osvežavanje biračkog spiska, ukoliko je to neophodno
- Revizija dugoročne strategije upravljačkog izbornog tela
- Revizija programa građansko obrazovanje
- Revizija kriterijumâ izbora novih komesara
- Razvoj plana nadleždjanja izbora kako bi se ustanovila odgovornost za delovanje izabranih zvaničnika po pitanjima koja su važna osobama sa invaliditetom

Kontrole biračkih mesta

Mnogo puta se dogodilo da postoje zakoni koji regulišu pristup biračkim mestima, ali se izbor lokacije nije u skladu sa tim zakonima. Trebalo bi da postoji vladino telo odgovorno za praćenje

Muškarac ocenuje pristupačnost biračkih mesta u Zimbabveju.

pristupačnosti na dan izbora, koje će imati ovlašćenje da izrekne kaznu ukoliko se ti standardi ne poštuju. Na primer, u Sjedinjenim Državama Ministarstvo pravde nadgleda da li je sve u skladu sa nacionalnim zakonom o dostupnosti na izborni dan, i tuži lokalne vlasti koje se ne prdiržavaju ovih zakona. Ovom praksom se pospešuje sprovođenje ovih zakona.

Usvajanje naučenih lekcija

Treba sprovesti reviziju iz perspektive upravljačkog izbornog tela, DPO-ova i posmatrača. Revizija treba da ponudi procenu uticaja akcija preduzetih u svrhu povećanja pristupačnosti. Da li je bilo poboljšanja u odnosu na prethodne izbore? Šta bi zainteresovane strane mogle da učine kako bi imale inkluzivnije izbore u budućnosti? Upravljačka izborna tela treba da obave procenu efektivnosti sredstava poput taktičnih pomagala za glasanje obezbeđenih u ranijoj fazi izbornog ciklusa. Političke partije treba da iskoriste ovo vreme da ustanove da li su napor u smeru otvaranja ka osobama sa invaliditetom bili dovoljni i da razviju strategije za budućnost. CSO-ovi treba da obave procenu da li bi njihovi metodi posmatranja i građanske edukacije mogli da budu bolji kako bi se povećao stepen dostupnosti i kako bi bili inkluzivniji za osobe sa invaliditetom.

DPO-ovi treba da iskoriste mogućnost u vreme postizbornog perioda da kreiraju konkretnе preporuke za reformu politike za rešavanje izazova. Ovaj pregled treba da sadrži analizu reformi koje se mogu sprovesti i na kraće i na duže staze. DPO-ovi treba i da budu uključeni u sve pokušaje reforme izbornog zakona koji se mogu desiti nakon izbora. Oni treba da održavaju aktivne veze sa političkim činiocima koje su uspostavljene u toku perioda izbora. Ukoliko je DPO vršio posmatranje dostupnosti izbora, postizborni period je vreme za kreiranje preporuka, na osnovu sopstvenih nalaza, za upravljačko izborno telo. Ukoliko je DPO iznosio stavove za koje se zalaže političkoj partiji, i ukolikosu od partije dobili obećanje da će politike inkluzivnosti biti primenjene, postizborni period je vreme da za novi sastanak sa kandidatima koji su pobedili kako bi se utvrdilo sprovođenje politika.

Pristupačnost vladinih institucija

Čak i ukoliko se sve prepreke mogu prevazići a osoba sa invaliditetom bude izabrana za lokalnog, regionalnog ili državnog predstavnika ili zapošljena kao zvaničnik upravljačkog izbornog tela, neki izazovi mogu ostati. Često su zgrade u kojima političari i državni službenici rade nisu pristupačne. Informacije o zakonima i politikama o kojima treba raspravljati u vlasti takođe mogu biti date u nepristupačnom obliku. Izabrani zvaničnici sa invaliditetom mogu da ukažu na ovaj problem u vezi sa dostupnošću samim svojim prisustvom na datoј funkciji. Oni mogu doprineti naporima koj imaju uticaja na finansiranje i vladine prioritete.

Izgradnja kapaciteta DPO-ova

Kao što je napomenuto, kapacitet DPO-ova je često niži od kapaciteta drugih organizacija građanskog društva. Razlozi mogu da variraju, ali se često svode na niski nivo obrazovanja usled nedostupnosti škola i resursa. Zbog toga je potrebna dodatna podrška za obuku u sferama upravljanja projektima i budžetom. Organizacije-realizatori, koje sarađuju sa DPO-ovima, treba da planiraju dodatni utrošak svog vremena i resursa. Obuka se može sprovesti tokom bilo kog perioda izbornog ciklusa, ali je najidealnije sprovesti je mnogo pre početka izbora.

Dobra Praktika

NDI je pružio pomoć organizaciji *Poraka*, Makedonski DPO koji zaступuje osobe sa intelektualnim invaliditetom, da formira i promoviše obećanje za stranke da ratifikuju CRPD u prvih 100 dana posle formiranja nove vlade. *Poraka* je koristila potpisane obećanje da bi dobila široku reportažu na medijama o potrebu ratifikacije CRPD-a. Posle kampanje, Makedonska Skupština je jednoglasno ratifikovala CRPD. Ova uspešna kampanja je podignula profil organizacije kao sposoban član civilnog društva, i tako je i promovisala pozitivnu percepciju osoba sa invaliditetom.

Pored osnovnih veština upravljanja projektima, DPO-ovima generalno nedostaju kapaciteti za izbore i ukrštanje političkih procesa i invalidnosti. Izuzetak od ovog pravila je Indonezija, gde Centar za pristup izborima za osobe sa invaliditetom, koji je DPO, se zalaže za politička i izborna prava osoba sa invaliditetom. Ova DPO je osnovana nakon pada diktatora, jer zajednica osoba sa invaliditetom nije želela da bude izostavljena iz novih pokušaja uspostavljanja demokratije. Većini DPO-ova neophodna je obuka o izbornim procesima, CRPD-u i relevantnim lokalnim zakonima da bi mogli da sprovedu programe demokratije i upravljanja, i budu efektivni zagonvornici.

Često je neophodno sprovesti obuku za DPO-ove po pitanju zastupanja ljudskih prava. Mnoge DPO se isključivo posvećuju pružanju usluga i moguće bi imati koristi od jedne takve obuke. Uz direktnе veze sa upravljačkim izbornim telom, ciljano zastupanje stavova pred članovima parlamenta i zakonodavnih komisija odgovornih za nadgledanje aktivnosti upravljačkog izbornog tela može osigurati odgovarajuću primenu postojećih regulativa. Ovim se ne samo dobija dodatni prostor za zastupa nje ravноправnog pristupa, već se i osigurava da zakonodavno telo ne šteti pozitivnim pomacima ostvarenim u saradnji sa upravljačkim izbornim telom, i da proširuje mrežu donosioca odluka kojima su poznate prepreke sa kojima susreću osobe sa invaliditetom. U mnogim demokratijama u razvoju su procesi zakonskog nadzora još uvek u povoju, što pruža još jednu mogućnost DPO-ovima da uspostave pozitivnu praksu. Programi pomoći DPO-ovima u zastupničkim inicijativama bi imale koristi od izgradnje kapaciteta DPO-ova za saradnju sa upravljačkim izbornim telima, zakonodavnim telima i državnim organizacijama posvećenim ljudskim pravima.

Kriterijumi imenovanja komesara za izbore

Potencijalni komesari za izbore moraju da ispune čitavu lepezu kriterijuma. Međutim, poznavanje politika uključivanja osoba sa invaliditetom se retko procenjuje. Neka upravljačka izborna tela, poput Filipinske komisije za izbore (COMELEC), bira posebnog komesara odgovornog za prava osoba sa invaliditetom. Međutim, ovi komesari nemaju uvek prethodno iskustvo bavljenja pitanjima prava osoba sa invaliditetom.

Obrazovanje građana o inkluziji

Obrazovanje građana treba da se sprovodi kroz čitav izborni ciklus, ali se u ovom priručniku obrađuje samo u odeljku posvećenom postizbornom periodu pošto se u ovom periodu može razmislići o izborima i svim nedostacima u znanju birača. Obrazovanje građana govori o pravima i dužnostima građana. Ukoliko znaju ulogu vlade, građani i relevantni zakoni mogu ospособiti pojedince za aktivniju ulogu u uticaju na društvo.

U Gruziji jedan univerzitetski građanski kurs, koji je razvila IFES, se bavio pravima svih građana, pa tko i onih sa invaliditetom. Tokom revizije jedan student je rekao: "Mi ne primećujemo osobe sa invaliditetom. Ranije nismo razmišljali o ovim ljudima, ali sada uviđamo da oni zaslužuju ista društvena prava, prava na obrazovanje i izborni proces. Ne smemo imati društvo u kome su ljudi odvojeni jedni od drugih."

Dobra Praktika

Studenti u Gruziji su snimali zvučnu verziju udžbenika Demokratija i državljanstvo. Postali su zagovornici koji promovišu pristupačnost na univerzitetima studentima sa invaliditetom i distribuirali su snimke udžbenika mladima koji su slepi.

Studenti na univerzitetu u Gruziji snimaju udžbenika civilnog obrazovanja.

Žena pokazuje prst sa tintom posle glasanje u Indoneziji.

Odeljak 5: Izazovi

Postoji mnogo izazova na putu sprovođenja programa inkluzivne demokratije upravljanja. Ne postoji konsenzus o tome kako najbolje prevazići neke od ovih izazova, i situacija može varirati od jedne zemlje do druge.

Odsustvo podataka

Zainteresovanim stranama nedostaju pouzdani i detaljni podaci o broju osoba sa invaliditetom u pojedinim državama. Države koje nemaju kategoriju invalidnosti u svojim popisima koriste druge definicije, a njihove procene broja osoba sa invaliditetom su često niže od procene Svetske zdravstvene organizacije od 15% u celom svetu. Zbog ovoga može biti teže ubediti lokalne vlasti i međunarodne donatore da ulaganje u inkluziju osoba sa invaliditetom treba da bude prioritet. Različite definicije invalidnosti u različitim zemljama takođe je jedan od poteškoća u uspostavljanju programa posmatranja i procene.

Diskriminacija

Vladini zvaničnici, pa čak i članovi porodice, imaju netačne pretpostavke o sposobnostima osoba sa invaliditetom. Izveštaj koji je pripremio Centar za nezavisni život u Hanoju iznosi podatak da od pedeset porodica osobe sa invaliditetom koje su intervjuisane, polovina njih smatra da osobe sa invaliditetom ne treba da glasaju jer "ne treba da ih zanimaju političke teme."¹² Ljudi često pretpostavljaju da njihovi sugrađani sa invaliditetom ne mogu biti kandidati ili izborni službenici i da nisu zainteresovani za politiku, to jest, da ona ne utiče na njihov život. Jedan prilično rasporstranjen razlog zašto osobe sa invaliditetom nemaju lične karte ili izvod iz matične knjige je taj da članovi njihove porodice nisu smatrali da su ta dokumenta neophodna za ljudе sa invaliditetom. Članovi porodice ponekad i ne žele da podu sa osobama sa invaliditetom kojima bi na biralištu mogla zatrebatи pomoć, ili nemaju odgovarajuće sredstvo transporta. Edukacija biračа kojom javnost uči o pravima osobe sa invaliditetom može iskoreniti

¹² *Election Access for Persons with Disabilities in Vietnam*. Hanoi Independent Living Center. AGENDA. 2013.

“Nisam glasala pošto se moja porodica plašila da me pusti da odem na biralište jer je na tom mestu bilo pucnjave i osoba koja ne čuje bi mogla da bude u velikoj opasnosti.”

Džaneris, mlada žena sa invaliditetom, Dominikanska Republika

ove stereotipove.

Radno okruženje

U nekim zemljama postoji veliki strah od odmazde vlade zbog govora o ljudskim pravima. Ovaj problem ne mora da se tiče isključivo prava osobe sa invaliditetom i može se primeniti na politička prava u širem smislu. Programi o pravima osobe sa invaliditetom se smatraju neutralnim, a međunarodni donatori i organizacije-realizatori bi trebalo da odvoje dodatno vreme za regrutovanje partnera u zemljama gde je diskusija o ljudskim pravima malo veći izazov.

Obavezno glasanje

Zakoni nekih zemalja nalažu obavezno glasanje za sve građane. Usled neodgovarajućih sredstava transporta, nedostupnih birališta i informacija, ponekad zemlje gde je glasanje obavezno izuzimaju građane sa invaliditetom i/ili starije osobe od ove odredbe.

2011. godine je upravljačko izborni telo u Peruu izbrisalo više od 20.000 osoba sa intelektualnom ometenošću iz biračkog spiska. Upravljačko izborni telo je prepostavilo da ti ljudi neće glasati zbog svoje invalidnosti. Ovo telo je takođe smatralo da je njihov korak bio koristan, jer brisanjem s biračkog spiska te osobe nisu morale da plate kaznu zbog toga što ne glasaju. Međutim, ovaj proces je sproveden bez prethodne konsultacije sa osobama sa intelektualnom ometenošću, i ovaj potez nije objavljen. Usled toga, na dan izbora glasači su se pojavili na biralištima i otkrili da ne mogu da glasaju, pošto su im imena izbrisana sa spiska.

Upravljačka izborna tela koja nisu u stanju da ispune svoje obaveze propisane u CRPD-u treba da izuzmu osobe sa invaliditetom i/ili stare osobe koje nisu u mogućnosti da dođu na biralište od obavezognog glasanja i kazni koje su za to propisane. Međutim, nijedna politika koja omogućava izuzeće od kazni se ne sme koristiti kao zamena za sprovođenje dostupnih izbornih procesa. DPO-ovi i drugi činioци građanskog društva treba da stalno nadgledaju korake koje upravljačko izborni telo preduzima u svrhu sprovođenja odgovarajućeg izbornog procesa i zagovaranja potpunog uključenja svih građana.

Leadership

Osobe sa invaliditetom ne treba da budu samo primaoci programa pomoći, već iaktivni učesnici i lideri u svojim vladama. Teško je ubediti upravljačka izborna tela, nevladine organizacije i političke partije da unajme osobe sa invaliditetom.

Ponekad je teško takve osobe pronaći - naročito žene - a koje imaju samopouzdanje i znanje neophodno za zauzimanje liderskih pozicija. Veći stepen podrške programima za obuku lidera, kao što su to "Resursi izgradnje u demokratiji, upravljanju i izborima" (Building Resources in

Žene sa i bez invaliditetom učestvuju na treningu liderstva u Kambodži.

Democracy, Governance and Elections¹³ - BRIDGE) može doprineti prevazilaženju ovog izazova i razvoju jakih lidera sa invaliditetom.

Dostupna tehnologija

Izborne tehnologije, poput elektronskih mašina za glasanje, se često predlažu kao lak način da se izborni proces učini pristupačnjim osobama sa invaliditetom. Međutim, upravljačka izborna tela treba pažljivo da razmotre sva tehnička i logistička pitanja pre nego što predlože opciju primene visoke tehnologije u zemljama koje možda nemaju kapacitet za održavanje složenih tehnoloških rešenja. U ovim slučajevima, neki jednostavniji oblici tehnologije mogu učiniti proces pristupačnjim uz malo rizika. Na primer, u Australiji glasači koji se slepi ili imaju izrazito loš vid mogu glasati putem telefona.

Glasanje preko interneta je još jedna mogućnost koja je predložena kako bi se proces učinio pristupačnjim za osobe sa invaliditetom. Neke evropske zemlje, poput Estonije, dozvoljavaju mogućnost glasanja preko interneta, za koju tvrde da je pristupačnija.

Međutim, za glasanje preko interneta neophodno je imati poverenje u sistem kao i resurse i kapacitete visoke tehnologije, koji možda ne postoje u mnogim zemljama.

Primeri Indikatora

Programi USAID-a sa zajednicom osoba sa invaliditetom mora da imaju ciljeve, rezultate, i indikatore vezani za osnovne ciljeve programa. Indikatori USAID-a se zovu "Standard Foreign Assistance Indicators," ili "F-Indicators." Sledeći primeri dolaze iz IFES-ovog projekta u Libiji:

CILJ (OBJECTIVE): Civilna participacija je povećana, posebno među marginalizovanim grupama, kroz više nivo javnog razumevanja o procesima vezani za političku tranziciju Libije.

REZULTAT: Podignuta svest o ključnim pitanjima, potrebama i preprekama osoba sa invaliditetom u pristupačnosti izbornog procesa među EMB-u i izbornim akterima.

INDIKATOR (poseban za IFES): Broj preporuka o adaptiranjem procedura glasanja bazirane na potrebama osoba sa invaliditetom navodene EMB-u i izbornim akterima.

INDIKATOR (F-Indicator): Broj NVO koji dobijaju pomoć od strane Američke vlade koje se angažuju u zastupanje.

Nadgledanje i procena

Prilikom izrade opisa programa ili zahteva za predloge, donatori bi trebalo da naglase da svi programski indikatori treba da budu podeljeni prema vrstama invalidnosti. Potrebno je takođe prikupiti kvalitativne podatke o uključenju osoba sa invaliditetom.

Nadgledanje i procena programa uključenja osoba sa invaliditetom mogu biti teški. Kao što je to već navedeno, definicija invalidnosti se razlikuje od jedne zemlje do druge. Postoji četiri vrsta definicija koje se koriste: definicije zemlje-domaćina, zemlje partnera, zemlje donatora i Svetske zdravstvene organizacije. Ne-postojanje opšte prihvaćene definicije na globalnom nivou može dovesti do neslaganja prilikom upoređenja informacija.

Donatori često nemaju posebne pokazatelje za invalidnost, tako da neki od partnera-realizatora razvijaju svoje sopstvene pokazatelje. Mada je to korisno za projekat, istovremeno je i teže donatorima i organizacijama-realizatorima da prate razvoj svih programa.

Pored osnovnog posmatranja iprcene, donatori bi trebalo da posditiču i procenu uticaja. Ove procene određuju uticaj programa na osobe sa invaliditetom. One mogu i pomoći prilikom utvrđivanja da li je program uključivanja osoba sa invaliditetom-mao širi uticaj na društvo, poput promena u društvenim stavovima, otvorenosti vlade ka osobama sa invaliditetom ili otvorenijim političkim procesima.

13 Building Resources in Democracy, Governance and Elections. <<http://bridge-project.org/>>.

Studentkinja učestvuje na treningu da bi postajala posmatrač izbora u Dominikanskoj Republici.

*Glasač updatuje svoju informaciju za registraciju u
Dominikanskoj Republici.*

Odeljak 6: Studija slučaja Dominikanske Republike

Ključni učesnici

- Organizacije osoba sa invaliditetom
- Upravljačka izborna tela
- IFES
- Nacionalne grupe za nadgledanje izbora
- Političke partije i kandidati
- Nacionalni savet za invalidnost

Razmena naučenih lekcija

Član 32 CRPD-a poziva na međunaordnu saradnju poutem razmene i deljenja informacija o iskustvima i najboljim praksama. U ovo spada i staranje da programi međunarodne pomoći budu dostupni i otvoreni za osobe sa invaliditetom, i a se naučene lekcije prikupljaju i dele. Dobri primeri programa inkluzivnih izbora i političkih procesa se odvijaju u čitavom svetu, ali DPO-ovi i vlade i dalje počinju sve iz početka. Kako bi se otklonio ovaj nedostatak, IFES-ov sajt [www.ElectionAccess.org¹⁴](http://www.ElectionAccess.org) služi kao alat pristupačog propagiranja i edukacije za osobe sa invaliditetom iz čitavog sveta. Sajt sadrži relevantne međunarodne i državne zakone koji se odnose na političko učešće osoba sa invaliditetom i ističe primere materijala inkluzivne edukacije glasača i pomoćnih uređaja, poput taktilnog pomagala za glasanje.

“Duboko sam uverena da ćemo doživeti da vidimo osobe sa invaliditetom kako učestvuju kao kandidati, kao i veći broj birača sa invaliditetom, pošto je to politička sudsudina ove zemlje. Mislim da će posao koji obavljamo sada biti polazna tačka da svi ljudi učestvuju u izbornom procesu.”

Kristina Francisko, osnivač Kruga žena sa invaliditetom,
Dominikanska Republika

¹⁴ www.ElectionAccess.org. International Foundation for Electoral Systems. <<http://www.ElectionAccess.org/>>.

“Bila sam veoma nestrpljiva da se pridružim akciji jer se odnosila na posmatranju prepreka sa kojimase osobe sa invaliditetom, poput mene, susreće.”

Marija del Carmen Gerero German, dvadesetrogodišnji student i profesionalni posmatrač na izborima, Dominikanska Republika

Pregled

Prema Svetskoj trgovinskoj organizaciji, više od 1.5 miliona Dominikanaca ima neku invalidnost. Ovi građani su retko uključeni u izborne i političke procese. Zajedno sa svojim vodećim DPO partnerom, La Red Iberoamericana de Entidades de Personas con Discapacidad Física (La Red), IFES je radio na povećanju svesti o političkim pravima Dominikanaca sa invaliditetom. Program, koji je ciljao čitav niz zainteresovanih strana (uključujući i zajednicu osoba sa invaliditetom, upravljačko izborno telo, političke partij i kandidate), nastojao je da reši ovaj problem i istakne posvećenost Dominikanske Republike kada je ratifikovala CRPD 2009. godine.

IFES i La Red su sarađivali dve godine na projektu pre i nakon predsedničkih izbora od maja 2012. godine kako bi podstakli osobe sa invaliditetom na glasanje i veći angažman u političkom životu. Ova studija sluačaj pokazuje uticaj saradnje između građanskog društva, vlade i političkih partija.

Na koji je način projekat uključio osobe sa invaliditetom u izborni i politički život?

Upravljanje – IFES je unajmio ženu sa invaliditetom da upravlja projektom i ponudio podugovor lokalnoj DPO koja je odabrala tim sastavljen isključivo od žena da vodi projekat. Sve aktivnosti su razvijene u saradnji sa ovim timom.

Memorandum o razumevanju (Memorandum of Understanding - MoU) – IFES je olakšao potpisivanje Memoranduma između Junta Central Electoral (JCE) i 18 lokalnih DPO-ova. Ovaj ugovor, prvi koji je JCE ikada potpisao sa DPO-ovima, promovisao je saradnju između ovih grupa oko načina unapređenja inkluzije i pristupa izborima za osobe sa invaliditetom.

Plakati i brošure o glasanju su distribuirani u celoj zemlji, uključujući u univerzitetima i centrima rehabilitacije.

Glasači uđu u stadiju koju je korišćena kao biračko mesto na danu izbora.

Obuka o političkim pravima – IFES i La Red su pokrenuli regionalne i opštinske radionice o izbornom procesu i važnosti glasanja. Ove radionice su okupile 2.279 osoba sa invaliditetom. Dvadeset lidera opštinskih DPO-ova je takođe obučeno da budu moderatori koji će podići nivo svesti o izbornim pravima. To je postignuto i distribucijom 1.000 postera i brošura za edukaciju glasača.

Politička platforma i forum – Osamnaest lokalnih DPO-ova je osnovalo radnu grupu za razvoj političke platforme o važnim pitanjima, u koja spadaju i pristupačna infrastruktura i inkluzivna edukacija. Platforma je predstavljena predsedničkim kandidatima na forumu kojem su prisustvovali četiri partije. Svaki kandidat je potpisao platformu, i time se obavezao da će sprovesti njene odredbe, ako bude izabran. Vlada pobedničkog kandidata je primenila u praksi prepruke ovog dokumenta. U ove spadaju i nacionalni zakon o invalidnosti, izgradnja prilaznih rampi na trotoarima i razvoj akcionog plana za širenje pismenosti u zemlji.

Prijava glasača – IFES i La Red su u saradnji sa JCE koordinirali napore kako bi uključili šest žena sa invaliditetom u liderske uloge u “Verify” (Proveri) kampanji JCE-a, koja je pozivala ljudе da provere svoje podatke u biračkom spisku i na biračkom mestu. Želeći da dopru do što većeg broja osoba sa invaliditetom, IFES je uposlio organizacije poput Dominikanskog udruženja za rehabilitaciju kao posrednike u aktivnostima kampanje “Proveri”. Kao rezultat ove strategije, više od 1.000 osoba sa invaliditetom je imalo prilike da potvrdi svoje podatke o prijavi.

Obuka izbornih službenika – JCE, u saradnji sa La Red-om i Nacionalnim savetom za invalidnost, je podržao obuku 154 zvaničnika, koji su učili kako obraditi glasove osoba sa invaliditetom. Prikazan je čitav niz tehnika, uključujući i osnove znakovnog jezika. Plaznici obuke su potom preneli ove informacije izbornim službenicima na opštinskому nivou. Izrađena je i brošura sa informacijama za izborne službenike koju bi oni koristili na dan izbora.

Obrazovanje glasača – IFES je podržao napore JCE da zajednicu osoba sa invaliditetom predstavi putem televizijskog spota . U videu su se pojavile osobe sa invaliditetom koje učestvuju u svojim zajednicama. Po prvi put je u ovom videu upravljačko izborno telo koristilo i znakovni jezik kao sredstvo tumačenja. Spot za obrazovanje birača je često prikazivan, na osam internet kanala i sajtovima JCE, Nacionalnog saveta za invalidnost, i predsedničkih kandidata. Dan pred izbore to je bio najgledaniji video na sajtu JCE. JCe ja zapravo dodao znakovni jezik na svaki zvanični video i u emisije koje je prenostila njihova TV stanica, što je takođe bilo po prvi put.

Glavno posmatranje izbora – IFES je integrisao uključivanje osoba sa invaliditetom u posmatračke napore kreiranjem sedam pitanja fokusiranih na pristupu osoba sa invaliditetom. IFES je saradivao sa nacionalnom grupom za posmatranje izbora Participación Ciudadana (PC) na uključivanju ovih pitanja u spiskove pre nego što su poslali 3.000 posmatrača u sve delove zemlje.

Posmatranje pristupa izborima – IFES je obučio 22 osobe sa invaliditetom, od kojih su većina bile žene, da budu posmatrači pristupa na izborima. Posmatrači su naučili kako da koriste posebno dizajniran spisak koji se fokusira isključivo na probleme pristupa. Posmatrači pristupa na izborima su bili raspoređeni po biračkim mestima u celoj zemlji na dan izbora.

Preporuke za JCE – Na osnovu prepreka istaknutih u posmatračkim izveštajima o pristupu izborima, IFES i La Red su pripremili preporuke za JCE o tome kako učiniti izbore pristupačnijim. JCE je aktivno tražio savete od DPO-ova i Nacionalnog saveta za invalidnost kao da unapredi proces.

Obuka upravljačko biračko telo – JCE je poslao 155 svojih članova iz čitave zemlje da prisustvuju celodnevnoj obuci o izbornom uključivanju koju su vodili IFES i La Red. Članovi svake regionalne kancelarije su razvili akcioni plan kako bi sproveli u praksi ono što su naučili.

Na kraju treninga, funkcioneri JCE prezentuju akcioni plan o stvaranju pristupačnog izbornog procesa u njihovoj regiji.

Obuka mladih sa invaliditetom – Mladi sa invaliditetom nisu aktivno uključeni u DPO ili u politički život svojih zajednica. Kako bi pomogli mladima sa invaliditetom da razviju veštine kako bi postali budući lideri, IFES i La Red susproveli dvodnevnu obuku izgradnje liderских veština za 16 talentovanih DPO članova, iz manjih mesta u zemlji. To je bio prvi put da su učesnici bili izlože obuci koja im je omogućila da razviju liderске i komunikacione veštine. Kao posledica ove obuke osam izuzetnih učesnika je dobilo dodatno edukaciju i praktičnu obuku o veštinama komunikacije, kako bi mogli da održe govor u svojoj zajednici o pravim osobama sa invaliditetom i objasne novi nacionalni zakon o invalidnosti.

Deljenje naučenih lekcija – La Red pripremio knjižicu¹⁵ o lekcijama naučenim za vreme njiove saradnje sa zainteresovanim stranama u vladi i građanskom društvu. Oni su podelili ovu knjižicu sa DPO-ovima i upravljačkim izbornim telima iz celog regiona.

Izazovi i naučene lekcije

Zajednica osobe sa invaliditetom se deli na dva načina: po grupama koje predstavljaju različite vrste invalidnosti, i na pripadnike građanskog društva i Nacionalnog saveta o invalidnosti. Okupljanje zajenice osobe sa invaliditetom kako bi sačinili političku platformu ujedinilo je zajednicu oko pitanja koja su svima njima važna i učinilo da se ta pitanja nađu na dnevnom redu vlade. Kao rezultat toga DPO zajednica je bila svedok usvajanja nacionalnog zakona o invalidnosti kao i uvoda u program "Društvena zaštita osoba sa invaliditetom", koji sadrži izričite mere za unapređenje uslove života i društvene okolnosti osoba sa invaliditetom.

- Postojao je ograničen broj DPO osoblja kvalifikovanog za sprovođenje izbora i aktivnosti političkog procesa.
- Upravljačka izborna tela i drugi vladini zvaničnici su često bili nesvesni načina na koji CRPD utiče na njihov rad.
- Političke parijte su često bile voljne da se otvore ka osobama sa invaliditetom, ali su oklevale da ih prime kao lidera ili kandidate.
- Tenzija između vlade i haićanske zajednice u Dominikanskoj Republici¹⁶ učinila je izvesne vidove projekta, poput prijave glasača, politički osetljivim.

Muškarac koristi plantilla za glasanje.

¹⁵ Project: "Right to Choose" Manual for Best Practices and Lessons Learned. International Foundation for Electoral Systems. La Red Iberoamericana de Entidades de Personas con Discapacidad, May 12, 2012. <<http://www.ifes.org/~media/FBD32B2B184542CDA3D753431C4331C3.pdf>>.

¹⁶ "Dominican Republic Overview." World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Minority Rights Group International. <<http://www.minorityrights.org/2565/dominican-republic/dominican-republic-overview.html>>.

Glasač sa Filipina na danu izbora.

Dodatak: prekretnice u pristupu izborima

Uticaj

- Memorandum koji su potpisali DPO-ovi i JCE je doveo do stvaranja foruma na kome se može raspravljati o pitanjima pristupa.
- Po prvi put su Dominikanci sa oštećenim sluhom mogli da nauče o izbornim procesima sa dnevnog TV programa JCE-a, pošto je tumačenje na znakovnom jeziku uključeno u svaki prenos.
- Pitanja koja se bave isključivo invalidnošću su uključena u spisak nacionalnih posmatrača koji se koristi u celoj zemlji.
- Nacionalni zakon o invalidnosti je usovjen februara 2013. Politička platforma i forum, koji su razvijeni u vođeni putem ovog projekta, su bili faktori koji su doprineli da zakon bude usvojen. Novi zakon prepoznaje posvećenost Dominikanske Republike CRPD dokumentu i jača Nacionalni savet za invalidnost otvaranjem regionalnih i provincialnih kancelarija.
- JCE sada ima predstavnika odgovornog za uključenje osobe sa invaliditetom, zamenika za izbore.

Preporuke

Realizatori projekta su istakli sledeće faktore kao ključ za uspeh aktivnosti:

- Uključivanje ljudi sa različitim vrstama invalidnosti u izradu i primenu projekta.
- Regрутovanje osoba sa invaliditetom za liderske pozicije, poput menadžera projekta, posmatrača na izborima, privremenog EMB osoblja i sprovodilaca obuke.
- Ustanovljeno partnerstvo između DPO-ova, EMB-ova, političkih partija i grupa za posmatranje izbora.
- Davanje posebnih smernica organima vlasti i građanskom društvu o tome kako mogu postati inkluzivniji.
- Pronalaženje sagovornika u redovima upravljačkog biračkog tela koji ima volje i političke snage da se bori za uključivanje osoba sa invaliditetom i pristupačnost.

Ispod su dati odlomci iz tekstova o međunarodnim i regionalnim prekretnicama na putu ka potpunom uključenju osoba sa invaliditetom u politički život. Ako želite da pročitate cele tekstove, kliknite na odgovarajuće linkove.

Decembar 1948 – Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima¹⁷ – Član 21

1. Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko izabranih predstavnika.
2. Svako ima pravo da na ravnopravnoj osnovi stupa u javnu službu u svojoj zemlji.
3. Volja naroda treba da bude osnova državne vlasti; ova volja treba da se izražava na povremenim i slobodnim izborima koji će se sprovoditi opštim i jedakim pravom glasa, tajnim glasanjem ili odgovarajućim postupkom kojim se obezbeđuje sloboda glasanja.

Mart 1976 – Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima¹⁸ – Član 25

Svaki građanin, bez ikakvog razlikovanja pomenutog u članu 2 i bez nerazumnih ograničenja, ima pravo i mogućnosti:

- a. da učestvuje u vođenju javnih poslova, bilo neposredno bilo preko slobodno izabranih predstavnika
- b. da glasa i da bude biran na povremenim ispravno održanim izborima, uz jednak i opšte biračko pravo, sprovedenim tajnim glasanjem, kojim se obezbeđuje slobodno izražavanje volje birača
- c. da mu, pod opštim uslovima jednakosti, bude dostupna javna služba u njegovoj zemlji

17 “The Universal Declaration of Human Rights.” United Nations. <<http://www.un.org/en/documents/udhr/>>.

18 United Nations Human Rights, “International Covenant on Civil and Political Rights.” <<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>>.

Septembar 2001 – Međuamerička konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv osoba sa invaliditetom¹⁹ – Član 3

Da bi ostvarile ciljeve ove konvencije, države potpisnice preuzimaju na sebe da:

1. Usvoje zakonodavne, društvene, obrazovne, radne, ili bilo koje druge mere neophodne za eliminiranje diskriminacije protiv osoba sa invaliditetom, i da promovišu njihovu potpunu integraciju u društvo, uključujući, ali i ne ograničavajući se na:

- a. Mere za postepeno iskorenjivanje diskriminacije i za promovisanje intergracije od strane državnih organa i/ili pravnih entiteta u pružanju ili obezbeđivanju dobara, usluga, objekata, programa, i aktivnosti poput zaposlenja, transporta, sredstava komunikacije, stambenog pitanja, rekreacije, obrazovanja, sporta, kriminalističke službe i sprovođenja pravde, i političkih i administrativnih aktivnosti.

Maj 2008 – Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom²⁰ – Član 29

Države potpisnice će garantovati osobama sa invaliditetom politička prava i mogućnost da ih uživaju na ravnopravnoj osnovi kao i drugi, i preuzeće na sebe da:

(a) Obezbede da osobe sa invaliditetom mogu efektivno i u potpunosti da učestvuju u političkom i javnom životu na ravnopravnoj osnovi sa drugima, neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika, uključujući i pravo i mogućnosti osoba sa invaliditetom da glasaju i budu izabrani, između ostalog, putem:

- (i) Osiguranja da su glasačke procedure, objekti i materijali odgovarajući, pristupačni i laki za razumevanje i korišćenje;
 - (ii) Zaštite prava osoba sa invaliditetom da glasaju tajnim glasanjem na izborima i javnim referendumima bez zastrašivanja, i da se kandiduju na izborima, da efektivno vrše javnu službu i izvršavaju sve javne poslove na svim nivoima vlade, olakšavajući upotrebu pomoćnih i novih tehnologija tamo gde je to primereno;
 - (iii) Garantovanja slobodnog izražavanja volje osoba sa invaliditetom kao birača i u ovu svrhu, gde je to neophodno, omogućavanjem da im pomoći u glasanju pruži osoba po njihovom izboru;
- (b) Aktivno promovišu okolinu u kojoj osobe sa invaliditetom mogu efektivno i potpuno da učestvuju u vršenju javnih poslova, bez diskriminacije i na ravnopravnoj osnovi sa drugima, i podstaknu učešće u javnim poslovima, uključujući:
- (i) Učešće u nevladinim organizacijama i udruženjima koji se bave javnim i političkim životom zemlje, i u aktivnostima i administraciji političkih partija;
 - (ii) Formiranje i učlanjenje u organizacije osoba sa invaliditetom kako bi predstavljali osobe sa invaliditetom na međunarodnom, nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou.

19 "Inter-American Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Persons with Disabilities." Organization of American States. <<http://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-65.html>>.

20 *The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol*. International Foundation for Electoral Systems, 2012. <<http://www.ifes.org/~media/Files/Publications/Books/2012/CRPD%20Final.pdf>>.

Maj 2010 – Evropski sud za ljudska prava – Kiss protiv Mađarske²¹

(ii) Proporcionalnost

39. Sud konstatiše da ograničenje o kome je reč ne pravi razliku između ljudi pod potpunim starateljstvom i onih pod delimičnim (vidi paragraf 11 gore), i da se ono gubi čim se starateljstvo okonča (vidi podnesak Vlade u paragrapu 27 iznad, koji ne osporava podnosič prijave). Međutim, ono je u skladu sa tvrdnjom podnosioca prijave u paragrapu 29 iznad, koja nije opovrgnuta od strane Vlade, da 0,75% mađarskog stanovništva sa pravom glasa je zabrinuto zbog obespravljenosti po osnovu starateljstva na način koji je neselektivan. Sud smatra da je ovo značajna cifra, i ne može se tvrditi da je standard po svojim posledicama zanemarljiv.

40. Vlada je tvrdila, oslanjajući se na slobodne procene, da zakonodavnem telu mora biti dozvoljeno da utvrdi pravila kojima se osigurava da bi samo oni koji su u stanju da procene posledice svojih odluka i da donesu svesne i razumne odluke trebalo da učestvuju u javnim poslovima.

41. Sud prihvata da je to oblast u kojoj se, uglavnom, treba dati širok prostor za slobodnu procenu nacionalnom zakonodavstvu pri određivanju da li ograničenja prava glasa mogu biti opravdana u današnje vreme i, ako mogu, gde se može povući linija. Konkretno, zakonodavno telo bi trebalo da odluči koju bi proceduru trebalo prilagoditi za procenu sposobnosti osoba sa mentalnim nedostatkom da glasaju. Sud konstatiše da nema dokaza da je mađarsko zakonodavstvo ikada nastojalo da odmeri suprotstavljene interese i da proceni proporcionalnost datog ograničenja.

42. Sud, međutim, ne može da prihvati da se absolutni standard za pravo glasa za svaku osobu pod delimičnim starateljstvom, bez obzira na njegove ili njene stvarne sposobnosti, nalazi u okviru marge slobodne procene. Zaista, iako Sud ponavlja da je ova marga slobodne procene široka, ona nije sveobuhvatna (Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 2) [GC], op. cit., § 82). Pored toga, ukoliko se ograničenje fundamentalnih prava primeni na neku posebnu ranjivu društvenu grupu, neku koja je u prošlosti trpela značajnu diskriminaciju, poput mentalnih invalida, onda je marga slobodne procene Države znatno uža i mora imati veoma jake razloge za pomenuto ograničenje (cf. takođe i primer onih koji trpe zbog različitog tretmana zbog svog pola - Abdulaziz, Kabales i Balkandali protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28. maj 1985, § 78, Serija A br. 94, rase - D.H. I drugi protiv Češke Republike [GC], br. 57325/00, § 182, ECHR 2007 ... ili seksualne orientacije - E.B. Protiv Francuske [GC], br. 43546/02, § 94, ECHR 2008 ...). Razlog za ovakav pristup, koji dovodi u pitanje izvesne klasifikacije same po sebi, je taj da su takve grupe kroz istoriju bile predmet predrasuda sa trajnim posledicama, što je dovelo do njihovog isključenja iz društva. Takve predrasude mogu podrazumevati zakonodavnu stereotipiju koja zabranjuje individualizovanu procenu njihovih kapaciteta i potreba. (cf. Štukaturov protiv Rusije, br. 44009/05, § 95, 27. mart 2008).

43. Podnosič zahteva u ovom predmetu je izgubio svoje pravo glasa kao rezultat nametanja automatskog, obuhvatnog ograničenja primenjivog na sve osobe pod delimičnim starateljstvom. On stoga može tvrditi da je žrtva pomenute mere. Sud ne može da spekuliseo tome da li bi podnosič zahteva bio uskraćen za pravo glasa čak i da je još veće ograničavanje prava mentalnih invalida nametnuto u skladu sa uslovima člana 3 protokola br. 1 (videti mutatis mutandis Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 2), op.cit, §§ 48 do 52).

44. Sud dalje smatra da je tretiranje osoba sa intelektualnim i mentalnim nedostacima kao jedne jedine klase diskutabilna klasifikacija, i da uskraćivanje njihovih prava mora biti predmet strogog razmatranja. Ovaj pristup se očitava u durim instrumentima međunarodnog zakona, kao što je navedeno ranije (para-

²¹ *Alajos Kiss v. Hungary*. European Court of Human Rights. May 20, 2010. Case of *Alajos Kiss v. Hungary*. European Court of Human Rights. <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-98800>>.

grafi 14-17). Sud stoga zaključuje da se inkriminisano oduzimanje glasačkih prava, bez individualizovane sudske procene i zasnovano isključivo na mentalnom nedostatku koje zahteva delimično starateljstvo, ne može smatrati kompatibilnim sa zakonskim osnovama za ograničavanje prava glasa.

Prema tome, došlo je do povrede člana 3 protokla br. 1 Konvencije.

Novembar 2011 – Deklaracija Balija o povećanju uloge i učešća osoba sa invaliditetom u ASEAN Zajednici²²

Mi, narodi, iz država potpisnica Udruženja nacija jugoistočne Azije (ASEAN), koje zastupaju šefovi država ili Vlade Brneja Darusalamu, kraljevstva Kambodže, Republike Indonezije, narodne demokratske republike Laos, Malezije, Saveza Mjanmar, Republike Filipina, Republike Singapur, kraljevstva Tajland i socijalističke republike Vijetnam... Ovim putem izjavljujemo da:

7. Ohrabrujemo učešće osoba sa invaliditetom u svim aspektima razvoja, uključujući njihovo učešće u političkim aktivnostima, dajući im jednaka politička prava u izboru lidera i parlamentaraca, i na lokalnom i na nacionalnom nivou.

Novembar 2011 – Preporuka CM/Rec(2011)14 komiteta ministara Saveta Evrope državama potpisnicama o učešću osoba sa invaliditetom političkom i javnom životu²³

2.4. Postupci glasanja, glasački listići i objekti

Države potpisnice moraju posvetiti dužnu pažnju važnosti pristupačnih pravila i postupaka pre i tokom izbora na svim nivoima, kao i u drugim situacijama gde se građani pozivaju na učešće u sprovođenju poslova s javnošću. Pristupačni glasački listići i objekti trebada budu dostupni za vreme glasanja. Informacije o pristupačnosti postupaka glasanja, glasačkih listića i objekata bi trebalo da budu podeljene unapred u formatima jednostavnim za čitanje i razumevanje kako bi građani bili podstaknuti na saradnju u političkom i javnom životu.

Načela Univerzalnog dizajna bi trebalo da pomognu u uklanjanju postojećih prepreka koje sprečavaju pristup fizičkoj okolini, dobrima i uslugama, informacijama i komunikacijama, a posebno u vezi sa procedurama glasanja, i osigurati se da ne nastaju nove. Ciljevi i specifične aktivnosti opisane u akcijskoj odrednici br. 6 "Izgrađena okolina", br. 7 "Prevoz", br. 3 "Informacije i komunikacije" i, ukoliko je to nepohodno, odredbe relevantnih članaka UNCRPD-a, odnosno 9 "Pristupačnost", 21 "Sloboda izražavanja i mišljenja, i pristup informacijama" i 13 "Pristup pravosuđu" bi trebalo koristiti za usmeravanje mera koje će se preduzeti u ostvarivanju ciljeva potpune pristupačnosti kako je gore opisano.

3. Nediskriminacija u ostvarivanju poslovne sposobnosti

Imajući u vidu odredbe akcijske odrednice br. 12 "Pravna zaštita" Akcijskog plana Saveta Evrope za osobe sa invaliditetom 2006.-2015. i, ako je potrebno, članak 12. "Jednakost pred zakonom" UNCRPD-a, države potpisnice bi trebalo da osiguraju da njihovo zakonodavstvo ne diskriminiše osobe s invaliditetom u političkom i javnom životu. One bi trebalo da pruže podršku osobama kojima je potrebna pomoć u ostvarivanju poslovne sposobnosti u različitim aspektima života, posebno u ostvarivanju prava glasa, koje je

22 "Participation of Persons with Disabilities in the ASEAN Community." Bali Declaration on the Enhancement of the Role and Participation of Persons with Disabilities in the ASEAN Community. Association of Southeast Asian Nations. <[http://www.asean.org/archive/documents/19th summet/Bali_Declaration_on_Disabled_Person.pdf](http://www.asean.org/archive/documents/19th%20summit/Bali_Declaration_on_Disabled_Person.pdf)>.

23 "Recommendation CM/Rec(2011)14 of the Committee of Ministers to Member States on the Participation of Persons with Disabilities in Political and Public Life." Council of Europe. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1871285&Site=CM>>.

opšte pravo, posebno u skladu sa odredbama člana 29 UNCRPD-a, kao i drugim međunarodnim pravnim instrumentima kojih su države članice stranke. Države članice treba da osiguraju da njihovo zakonodavstvo ne sadrži, na bilo kom nivou, odredbe koje uskraćuju osobama sa invaliditetom pravo glasa ili kandidovanja na izborima.

Sve osobe sa invaliditetom, bilo da imaju fizička, senzorna ili intelektualna oštecenja, mentalna oštecenja ili hronične bolesti, imaju pravo glasa na istoj osnovi kao i drugi građani, i ne bi im trebalo uskratiti to pravo bilo kojim zakonom koji ograničava njihovu poslovnu sposobnost, bilo kojom sudskom ili drugom odlukom ili bilo kojom merom, na osnovu njihovog invaliditeta, kognitivnog funkcionisanja ili uočene sposobnosti. Sve osobe s invaliditetom takođe imaju pravo da se kandiduju za javne funkcije na ravnopravnoj osnovi s drugima i ne bi im trebalo uskratiti to pravo bilo kojim zakonom koji ograničava njihovu poslovnu sposobnost, bilo kojom sudskom ili drugom odlukom, ili na bilo koji drugi način.

Države članice bi trebalo da osiguraju da se diskriminacija na osnovu invaliditeta zabrani u svim područjima političkog i javnog života, odnosno kad god su u pitanju glasanje, kandidovanje na izborima, obavljanje mandata i/ili učešće u političkim strankama ili nevladinim organizacijama ili obavljanje javnih dužnosti. Ti postupci diskriminacije predstavljaju nepoštovanje obaveze primene rezonske pomoći (vidi tačku 2. gore, "Pristupačnost") za osobe sa invaliditetom kako bi mogle da u potpunosti uživaju svoja politička prava.

Decembar 2011 – Revidirana interpretativna deklaracija Venecijske komisije o kodeksu dobrih praksi u izbornim pitanjima koja se tiču učešća osobe sa invaliditetom²⁴

I. Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima, u obliku u kojem je usvojen od strane Evropske komisije za demokratiju putem zakona (Venecijska komisija) u oktobru 2002, navodi da su "pet principa koja su u temelju evropskog izbornog nasleđa se univerzalno, jednako, slobodno, tajno i neposredno pravo glasa" (tačka I). Kodeks dalje navodi u tački I.1.1 da "univerzalno pravo glasa podrazumeva u načelu da sva ljudska bića imaju pravo glasa i da se kandiduju na izborima."

1. Osobe sa invaliditetom bi stoga trebalo da mogu da uživaju svoje pravo da glasaju i da učestvuju u političkom i javnom životu kao izabrani predstavnici na ravnopravnoj osnovi sa drugim građanima. Učešće svih građana u političkom i javnom životu i demokratskom procesu je od suštinske važnosti za razvoj demokratskih društava.

II. Sledeći tekst nadopunjuje principe navedene u Kodeksu

1. Univerzalno pravo glasa

2. Univerzalno pravo glasa je fundamentalni princip evropskog izbornog nasleđa. Osobe sa invaliditetom ne smeju biti diskriminisani u ovom smislu, a u skladu sa članom 29 Konvencije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom²⁵ i sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava.²⁶

24 Council of Europe and Venice Commission. "Revised Interpretative Declaration to the Code of Good Practice in Electoral Matters on the Participation of People with Disabilities in Elections." December 19, 2011. <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2011\)045.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2011)045.aspx)>.

25 The Convention on the Rights of Persons with Disabilities was adopted on December 13, 2006, by the United Nations in New York.

26 European Court of Human Rights, case of *Kiss v. Hungary*, application No. 38832/06, judgment May 20, 2010. See in particular par. 43-44, with a reference to Article 29 of the UN Convention.

3. Procedure glasanja i objekti bi trebalo da budu dostupni osobama sa invaliditetom tako da oni mogu da ostvare svoja demokratska prava, i dozvole, gde je neophodno, pružanje pomoći pri glasanju, uz poštovanje principa da glasanje mora biti individualno (Kodeks, tačka I.4.b).

4. Primena principa Univerzalnog dizajna²⁷ i neposredno i/ili posredno učešće korisnika u svim etapama izrade je efektivno sredstvo za unapređenje pristupačnosti glasačkih mesta i izbornih procedura za glasanje, i za dobijanje pristupa informacijama o izborima.

2. Jednako pravo glasa

5. Princip "jednake mogućnosti mora biti garantovan podjednako i partijama i kandidatima" (Kodeks, tačka I.2.3.a). Primena ovog principa bi trebalo da uključuje i jednaku mogućnost za ljude sa invaliditetom koji se kandiduju na izborima.

3. Slobodno pravo glasa

6. U skladu sa dužnošću da se "omogući biračima da znaju spiskove i kandidate koji se takmiče na izborima" (Kodeks, tačka I.3.1.b.ii), javne vlasti moraju da obezbede da gore navedene informacije budu dostupne i pristupačne, u najvećoj mogućoj meri i uzimajući u obzir princip razumne akomodacije,²⁸ u svim neophodnim alternativnim formatima pod ograničenjem proporcionalnosti, pravne regulacije i realne izvodljivosti. Date informacije će biti lako pročitati i razumeti.

4. Pravo na tajnu glasu

7. Pravo osobe sa invaliditetom da glasaju tano bi trebalo očuvati, između ostalog, "garantovanjem slobodnog izražavanja volje osoba sa invaliditetom kao birača, i u ovu svrhu, ukoliko je to neophodno, na njihov zahtev, "dozvolom da upotrebe pomoćnu tehnologiju i/ili da im u glasanju pomogne osoba po njihovom izboru" u uslovima koji osiguravaju da izabrana osoba ne vrši neprikladan uticaj.

27 Recommendation CM/Rec(2009)8 of the Committee of Ministers to member states on achieving full participation through Universal Design: Universal Design is a strategy which aims to make the design and composition of different environments, products, communication, information technology and services accessible and understandable to, as well as usable by, everyone, to the greatest extent in the most independent and natural manner possible, preferably without the need for adaptation or specialized solutions. The terms "design for all," "integral accessibility," "accessible design," "inclusive design," "barrier-free design," "transgenerational design" and "accessibility for all" are regarded as converging towards the term "Universal Design" used in this text.

28 Article 2 – Definitions of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities; "reasonable accommodation" means necessary and appropriate modification and adjustments, not imposing a disproportionate or undue burden, to ensure to people with disabilities the enjoyment of human rights and fundamental freedoms on an equal basis with others.

Decembar 2011 – Ekonomski i socijalni komisija Ujedinjenih nacija za Aziju i Pacifik - Konsultacija regionalnih zainteresovanih strana povodom međuvladinog sastanka visokog nivoa o konačnoj reviziji primene azijske i pacifičke decenije osoba sa invaliditetom, 2003-2012 (drugi rok)²⁹

Cilj 2: Promovisati učešće u političkim procesima i donošenju odluka

Sledeće sugestije su date na razmatranje:

- (a) Novi cilj za "Povećanje učešća organizacija za samopomoć i grupa za zastupanje porodica u nacionalnim, pod-nacionalnim i lokalnim zastupničkim organizacijama"
- (b) Uključiti "mlade sa invaliditetom"; "osobe sa intelektualnim nedostatkom"; i "osobe sa psihosociološkim nedostatkom"; "razumnu akomodaciju i izgradnju kapaciteta osoba sa različitim invalidnostima i članova njihovih porodica"
- (c) Razmisliti o "učešću osoba sa invaliditetom u lokalnim zakonodavnim telima i u sudskim procesima"; o "organima donošenja odluka u drugim sektorima razvoja"; uključivanju "različitih grupa osoba sa invaliditetom ne samo u nacionalne koordinacione mehanizme, već i u pod-nacionalne koordinacione mehanizme (provincijalne/državne; i lokalne)"
- (d) Spomenuti potrebu za materijalima sa izbornim informacijama, i procedurama koje bi trebalo učiniti dostupni osobama sa različitim invalidnostima, ukljuujući i prijavu osoba sa invaliditetom u birački spisak
- (e) Dodati "Uključene osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija u državnu izbornu komisiju ili neko drugo ekvivalentno telo"

²⁹ "Regional Stakeholder Consultation for the High-level Intergovernmental Meeting on the Final Review of the Implementation of the Asian and Pacific Decade of Disabled Persons, 2003-2012." Social Development in Asia and the Pacific. The Social Development Division of the United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. <<http://www.unescapsdd.org/disability/event/regional>>.

Decembar 2011 – Tematska studija Kancelarije Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava o učešću osoba sa invaliditetom u političkom i javnom životu³⁰

68. Konvencija o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom označava novo doba za političko učešće osoba sa invaliditetom. Član 29 zahteva od država potpisnica da garantuju osobama sa invaliditetom politička prava i mogućnost da ih uživaju na podjednakoj osnovi kao i drugi. Ova odredba ne predviđa nikakvo rezonsko ograničenje, niti dozvoljava bilo kakve izuzetke. Član 12, kojim se prepoznaje da osobe sa invaliditetom uživaju pravnu sposobnost na podjednakoj osnovi kao i drugi, u svim aspektima života, takođe ne daje nikakav izuzetak od ovog principa, i jedino zahteva od država potpisnica da preduzmu odgovarajuće mere da "omoguće pristup osobama sa invaliditetom podršci koja im je možda neophodna da bi ostvarili svoje pravo na radnu sposobnost."

69. Može se zaključiti da, u skladu sa Konvencijom, isključenje i ograničenje političkih prava osoba sa invaliditetom na osnovu invalidnosti može konstituisati "diskriminaciju po osnovi invalidnosti" kao što je navedeno u članu 2 Konvencije, i stoga je protivno Konvenciji.

70. U većini država koje su popunile OHCHR upitnik, osobe sa psihosociološkim i intelektualnim nedostacima nastavljaju da budu lišene svog prava da glasaju i budu izabrane na osnovu ustavnih i pravnih odredaba koje povezuju njihova politička prava sa radnom sposobnošću. Takva ograničenja mogu biti nekonzistentna sa obavezama koje su države potpisnice preuzele na sebe pod članovima 2, 12, i 29 Konvencije, i trebale bi biti uklonjene kao prioritet iz nacionalnih zakonodavnih dokumenata i praksi, u skladu sa članom 4, paragraf 1 (a) i (b), Konvencije. Da bi se osiguralo da osobe sa psihosociološkim i intelektualnim nedostacima ostvaruju svoje pravo da glasaju i budu izabrane na ravnopravnoj osnovi sa drugima, države potpisnice bi trebalo da usvoje sve odgovarajuće mere, u skladu sa članom 12, paragraf 3 i 29 (a) (iii), kako bi pružile osobama sa invaliditetom podršku koja im je možda neophodna, uključujući tu i pomoć osobe po njihovom sopstvenom izboru, u ostvarivanju svojih političkih prava.

71. Član 25 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima bi trebalo tumačiti i primenjivati uzimajući u obzir razvoje u oblasti ljudskih prava osoba sa invaliditetom. U svetu ovih razvoja, Komitet za ljudska prava nne bi trebalo da razmatra reviziju svog generalnog komentara br. 25 (1996) o pravu učešza u javnim poslovima, pravu glasa i pravu na podjednak pristup javnim službama, kako bi se odrazila progresivna evolucija međunarodnog zakona o ljudskim pravima na ovom polju.

72. Odgovori na upitnik otkrivaju čitav izvestan broj pozitivnih primera napora koji su države preduzele kako bi osigurale da će osobe sa invaliditetom moći da ostvare svoje pravo glasa na ravnopravnoj osnovi kao i drugi. Međutim, oni takođe pokazuju i da u mnogim zemljama osobe sa invaliditetom nastavljaju da se susreću sa nizom fizičkih prepreka i prepreka u komunikaciji, i rasponu od nepristupačnih glasačkih mesta do nepostojanja informacija u pristupačnom obliku što sprečava ili ograničava njihovo ravnopravno i efektivno učešće u upravljanju javnim poslovima. Još mnogo toga treba uraditi kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedilo podjednako i efektivano ostvarenje prava.

73. Član 29 (a) (iii) zahteva od država potpisnica da usvoje odgovarajuće mere da dozvole osobama sa invaliditetom koje ne mogu samostalno da ostvare svoje pravo da glasaju da im prilikom glasanja pomogne osoba po njihovom sopstvenom izboru. U svojim odgovorima države su ponudile nekoliko primera pomoći koje osobe sa invaliditetom mogu dobiti kako bi ostvarile svoje pravo glasa. Konkretno, navele su čitav niz alternativnih načina glasanja, poput glasanja preko pošte, ili na posebnim glasačkim mestima,

30 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. "Thematic study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on participation in political and public life by persons with disabilities." United Nations. December 21, 2011. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SubmissionThematicStudy/A.HRC.19.36_en.doc>.

koje su razvile i primenile kako bi se olakšalo političko učešće osoba sa invaliditetom.

74. Podesnost ovih mera bi uvek trebalo procenjivati u poređenju sa generalnom obavezom uključivanja osoba sa invaliditetom u sve aspekte društva i promovisanja njihove nezavisnosti, samostalnosti i ponosa. Alternativne načine glasanja bi trebalo koristiti samo onda kada nije moguće, ili je veoma teško, osobama sa invaliditetom da glasaju na izbornim mestima gde i svi drugi. Generalno oslanjanje na pomoć pri glasanju i alternativne načine glasanja kao načina da se osigura političko učešće osoba sa invaliditetom, ne bi bilo u skladu sa generalnim obavezama koje su države potpisnice preuzele na sebe pod članom 4 i 29 Konvencije.

Novembar 2012 – Privrženost Balija ravnopravnom pristupu izborima³¹

Mi, članovi upravljačkih izbornih tela, organizacija osobe sa invaliditetom i građanskih organizacija, međunarodnih organizacija i institucija, i predstavnici sa akademije, konstatujemo da osobe sa invaliditetom često bivaju isključene iz političkog života svojih zemalja, i nastojimo da preduzmemo korake da učinimo izborni proces inkluzivnjim i pristupačnjim.

Mi potvrđujemo prava i principe proklamovane u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, i Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom.

Mi zahtevamo pravo da se učestvuje u slobodnim, poštenim i pristupačnim izborima i glasa tajno. Ovo pravo se primenjuje na sve građane, uključujući i one sa fizičkim, senzornim, intelektualnim i psihosociološkim nedostacima.

Mi prepoznajemo da se svaka zemlja jugoistočne Azije suočava sa drugačijim preprekama. Potvrđujemo privrženost koje su države članice ASEANA prihvatile sa članom 7 Deklaracije Balija o povećanju uloge i učešća osoba sa invaliditetom u ASEAN zajednici.

Svako od nas je rešen da iskoreni sve oblike diskriminacije prema potpunom i ravnopravnom političkom učešću osoba sa invaliditetom. Prihvatanjem ovih obaveza mi prihvatom da radimo zajedno kako bismo osigurali da će osobe sa invaliditetom imati podjednake mogućnosti:

1. Da obezbede lične karte i prijave se za birački spisak*
2. Na ravnopravnost pred izbornim zakonom
3. Da dobiju građansko i biračko obrazovanje i programe političkih stranaka u pristupačnim formatima, poput znakovnog jezika, Brajevomg pisma, zvučnog zapisa, krupno štampanih slova, ilustracija ili pojednostavljenog teksta
4. Za dobijanje razumnih akomodacija poput pomoći u glasačkoj kabini taktilnog pomagala za glasanje, niskih glasačkih kabina, lupa i velikih olovaka
5. Za dostupnu infrastrukturu poput prilaznih rampi i rasporeda prostorija u zgradama koj omogućavaju lako manevriranje onima koji upotrebljavaju pomoćne aparate
6. Za prebrojavanje i objavu izbornih rezultata u pristupačnim formatima

31 "Bali Commitments on Equal Access to Elections." International Foundation for Electoral Systems. <http://www.ifes.org/Content/Publications/Articles/2012/~/media/Files/Publications/International Standards/2012/Bali Commitments on Equal Access to Elections_Nov 2012.pdf>.

7. Da podnesu žalbu i učestvuju u procesu rešavanja spora
8. Da budu u liderskim ulogama kao kandidati, zvaničnici upravljačkog izbornog tela, izborni službenici i posmatrači

Mi ćemo se vratiti u naše zemlje i podeliti iskustva i ishode ove konferencije sa našim vladama, organizacijama osobe sa invaliditetom, građanskim društvom, medijima i ostalim zainteresovanim stranama. Potvrđujemo našu želju da nastavimo da sarađujemo i delimo najbolje prakse i naučene lekcije jedni sa drugima.

*Učesnici ohrabruju upravljačka izborna tela da sakupe informacije o vrstama invalidnosti za vreme procesa prijavljivanja.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

